

NYÍRÓ JÓZSEF

AZ ELSZÁNTAK

RÉVÁI

Copyright by Révai, Budapest, 1943

AZ EMBER

AZ ILYEN földhözragadt szegény embernek nem is érdemes a nevét megtanulni. Talán maga is elfeledte sok gondja-bajában. Afféle kövek közti gyom csak az ilyen szerencsétlen, aki kívül tenyészik a faluvégeken, számon se tartott mezei dűlőben, erdei zugban, patak szélén, hozzá hasonló elhagyatott, terméketlen, tépett földdarabon, amely a kutyának se kell.

Ez az én emberem különös nyomorult. Valahányszor látom, az az érzésem, hogy elszáradt, kihalt benne minden, ami az emberben jó. A lelke is részeg, tántorgó; üszkös szemei mögött ki tudja, miféle sötét szándékok élnek. Tiprott féreg, akinek kár az élet. Torz haja színtelen, sovány és gyér az éhségtől, testében láthatatlan indulatok feszülnek és valami gyűlöletes szívösság, amivel maga a halál se bír. Soha szót se váltottam vele, nem vétett nekem semmit az életben és mégis rettegek, ha a hátam mögött tudom. Látszólag csendes ember, de valami irtózatosat sejtek a némasága mögött. Ok nélkül gyűlölöm őt és mindenig halálra ítélem, valahányszor a szemem elé kerül, önmagában hordja saját börtönét. Sárga színe, szándéka a farkasé, szájára a bűn piszka száradt, s az erdő fenyegetése rejzőzik egész lényében, minden moccsánásában. Hajléka is sivár odú, melyre ránőtt a bozót és agyagfalán piszok-kelevény fakadt. Áldatlan és rideg, bizonytalan és vigasztalan, meddő földdarab, mely sohase hordott ölé-

ben virágot. Azt hinnéd, a halál szokott ledőlni benne futó szundításra. Állandóan kisgyerek sírt benne, mintha éjjel-nappal kínoznák. Az ijedt, színtelen asszony, ki egyébként némán hordta sorsát, — minden évben világra hozott egy-egy porontyot. A levegő is alig volt már elég nekik, ha néha az odú egyszerre kiöntötte őket a napra, hogy süssé. Egy miniszterelnök vagyona is kevés lett volna felnevelni, embert faragni belőlük. Sorba ki lehetett volna rakni őket a faágra, mint a madár a fiait. Különben szépek voltak, hiszen minden gyerek szép és egyetlen hibájuk legfeljebb az volt, hogy a világra jöttek. A kisebbeken alig van ruha. Szánalmában a szálló varjú, ha lehullat egy-egy árva tollat nekik. Riadtak, szinte vadak, ha embert látnak és csak a bozót mögül bámulnak, mintha hegyesorrú, szőke rókafiak volnának. A nagyobbakat apjok munkára fogta. A felnőtteket különben is ritkán lehet látni. Az anya is ki tudja, hol keresi a prédiát. Sokszor eszembe jutott, hogy segíteni kellene rajtuk, de csak rájuk kell nézni s az embernek minden kedve elmegy tőlük, akaratlanul ellenségükkel válik, mert olyan nyomorultak, élhetetlenek, hogy a kész kenyér is kiesik a kezükön, pedig madárfütyből megélni nem lehet. Mikor arra járok, alig várom, hogy elsiessek a házuk előtt. Mégis szoltam a jegyzőnek, hogy megnyugtassam a lelkismeretemet. Igérte is, hogy utánuk néz, de — úgy látszik — nem tartotta érdemesnek és minden maradt a régiben. Később én is megfeledkeztem róluk. Végül is az Isten könyörült meg rajtuk és tegnap magához vette a legkisebb porontyot. Fekete szájacskából egyszerűen kifordult az anyja emlöje.

— Meghalt! — mondta remegve az asszony az embernek.

Meghalt, de a nap azért éppenúgy feljött, mint más-kor, s a kedvéért a hangya se tért ki útjából, a pacsirta nem hagyta abba dalát, mikor a kis lélek elosont mel-

lette. Az anyán kívül talán senki utána se nézett, hogy vajjon merre megy. Az ember meghajtotta fejét, hogy új gondba mártsa, bosszús is volt, hogy a halálhírrrel felriasztották álmából, ami nem is csoda, mert az ilyen ember csak éjjel boldog, mikor a fekete zűrzavar benne is megnyugszik, önmagát se látja, s talán neki is szabad álmodni. Nem kell azért irtózni tőle, mert saját mocskában romlik meg az ember.

— Temessétek el! — mondotta egy árnyalattal sötétebben, s a teste megsúlyosodott. — En nem hagyhatom a dolgomat! Stein úr kicserél, ha idejében munkába nem állok. Így is egy héting imádkoztam neki, amíg felvett.

Stein úrtól nem is lehet vární, hogy egy férgecske halála miatt eltekintsen a maga érdekeitől, amikor annyi „munkaerő imádkozik“, hogy felvegye őket.

Azárt kutyafuttában még összeütötte a kis koporsót vékony levéldeszkákból ugyan, de így is megteszi a szolgálatot. A többi aztán az asszony dolga.

Az asszonyé, ki hét gyermek közt osztotta el magát s most aszottan, nyúlt állal, bánatos orral, kialudt testtel, öltözik legjobb rongyaiba, hogy jegyzőnek, papnak jelentse a halált, s markába pár fillérért megvegye a gyertyát.

— Tündér szegény ő soha se volt: — gondolom magamban, míg a jegyző szidja, börtönnel fenyegeti, mert orvos nélkül engedte meghalni gyermekét. Az árva úgy meghajlik, mint a paragrafus, melyre a jegyző úr hivatkozik, sárga térdei összeverődnek, kezei repedtek, feketék, mintha fakéreg-kesztyűt viselne és alig mer lélekzetet venni a megkönnyebbüléstől, hogy mégis baj nélkül szabadulhat.

Ez se fog többé senkire kacsintani az életben és semmiféle nap többé nem festi pirosra száraz ajkait, s elhervad a virág is, ha becéző szót talál hozzá mondani. Úristen, hol van ettől a vágy és az élet!...

Valamivel mégis könnyebbek lesznek léptei, mert a pap megvigasztalta. Nem a halál miatt, hiszen egy ilyen ártatlan semmiséget, mint az ő kis fia, három szóval is el lehet temetni, s egy sóhajjal mindenki elfeledni; hanem a költségek felől. Esztendeig se tudnák megfizetni, ha a pap olyan messzi kifáradna, hogy utolsó útjára kísérje a kis halottat. Elég volna az a pár lépés a temetőig, ő addig behozná. El se akarja hinni, hogy a tiszteletes úr megtesz ingyen, hogy nem kerül semmibe ...

Mégis vannak jó emberek a világban!

A legnagyobb fiú, — gyermek még az is, — azalatt megásta a sírt.

Két napig birkózott vele, de mikor hazajött a temetőből, többé már nem volt gyermek.

— Ebéd után eltesszük! — így bíztatta a pap, de csak késő délután került sor a temetésre. Az egyházfi megkésett. A halott várhat, de ő a szénát nem hagyhatta. Neki is igaza volt.

Egyetlen résztvevő magam voltam. Engem is a pap szólított meg, hogy ha kedvem volna egy kis sétára, megbeszélhetnék útközben az iskola államosításának ügyét. Az egyházfi az elején bele-beleszólott, utóbb azonban csak bámult, hogy milyen széles-látókörű, meggondolt ember a tiszteletes úr.

— Azok várhatnak! — nyugtatott meg, ha valamelyikünk aggodalmasan megnézte az óráját. — Legalább lesz idejük megadni a pompát! — legyintett a „gazda“, a birtokos ember büszkeségével, aki nekem tréfálni is szabad.

Hát meg is adták a „pompát“. A láttára végigrán-dult bennem a megdöbbenés.

Hiszen ennek ruhája se volt. Ártatlan meztelenségét vásári papírral fedezte anyja. Lenge, zörgő papírruhács-kával. Szemfödőre nem is jutott belőle, s a holtnéma arcocskát csak az ujjnyi gyertyavég fénye vonja sápadt glóriába és elrettenti róla a legyeket. Durva székre nyer-

gelt torz szentmihálylovon fekszik a koporsó, mellette testvérei állanak a szokatlan jelenettől megigézve és meg se hallják anyjuk bíztató szavát: — „Sírjatok, te! ...“ Tájékozatlanul néznek fel és kezükben lebben a kicsi zászló, amit ősi szokás szerint anyjuk a temetés tiszteletére készített. Gyermek-halott koporsója mellett társai színes zászlócskákat szoktak vinni. Titkon őrzött leánykori egyetlen selyemkendőjét tépte darabokra és kötözte pálcikákra, hogy a tisztelességnek eleget tegyen. Majd a temetés után újra elszedi tőlük és megőrzi. Hátha majd valamelyiknek kelleni fog. Ne adja Isten, de szegényember legyen előrelátó!

Miért van így, Te Magasságbeli? ...

A pap elsiette a könyörgést. A nagyobb testvér kezében tartja már a kalapácsot, hogy pár rozsdás szeggel lezárja a koporsót.

Még megvárjuk az édesanya utolsó csókját, aztán mehetünk.

Felrémlik bennem a gondolat, hogy ott, ott, ahol anyja megcsókolta, a sírban nem fogja be a penész fehér bolyha.

Halkan menjünk, hogy a férgek minél későbben ébredezzenzek...

Mégis feketeruhát kellett volna vennem ...

De minek? Mit törödik a föld egy porszem lehullásával? A nap tovább futja pályáját, a fák álmódva bámulnak bele, a hegyek mozdulatlanok, a patak se áll meg, hogy ránk visszanézzen, az uralkodó kezében meg se rezzen az ország kormányrúdja, a népek tovább csatáznak, a kereskedő új vevő felé hajlik: „Mivel szolgálhatok?“ — a koldus más falu felé siet, a legény szeretőt változtat, a ragadozó zsákmányára mered, a nemzetek tovább gyűlölik egymást, a fűszál az egekbe bámul, tövében megmered a cincér ragyogó csápja, a meghúzott harang

öblében régi helyét keresi a hang, a kis koporsóra vissza-hányják a földet.

Nem történt semmi, csak egy kis magyarral van kevésebb.

Lent a sírokban a holtak gyufát gyújtanak és meg-nézik, ki érkezett.

Nem történt semmi, csak napok múlva eljött az a nyomorult, névtelen, senki ember és megköszönte, hogy elmentem a gyermeket temetésére. Rekedten, sötéten nyögte a szót és inkább a keze szorítása beszélt. Nem érzelgett, panaszkodott, a sorsán se akart könnyíteni, a szeme se alázatoskodott, hanem egyszerűen, darabosan elment.

Járt az eszemen, hogy egy fejőstehenet kellene kül-denem neki, vagy legalább is némi pénzt, de minden járt lé is tettem róla.

Nem sérthetem meg az első, igazi embert, akit az életben találkoztam.

A NÓTA

HEJ, ÁGNIS, Ágnis, Huszár Ágnis! Ha te nem volnál, nekem beh jó volna! — sóhajtott rá a lovak farára Laji, a szeretője. Illetőleg, ha a szeretője volna, s nem csak Laji veszne meg Ágnisért, hanem a lány is több vonzalmat mutatna a legény iránt, ez a tisztelességes székely fiú nem sorvadozna az üres deszkás szekrénen, hanem repülne hazafelé, hogy mihamarabb lássák egymást. így azonban minek! Azt csinálhat tőle a két ló, amit akar. Nagy kedvük nekik se volt. Ember, állat érezte abban az időben a kisebbségi sorsot, amihez hozzájárult most a legény nagy bánata is. A boldogtalan szerelem pedig nehezebb akármilyen terü-deszkánál.

De különben szép holdvilágos, szikrázó, csillagos éjszaka volt. Laji felnézett rájuk, mik a szeme beleködősödött a nézésbe és a nehéz érzéstől kibődült belőle a nóta. Az, hogy: „Nem jó csillag lett volna énbelőlem“ ... Fene tudja már, hol ragadt bele a fülébe, de a jelenlegi helyzetéhez nagyon ez a nóta talált. Arról vagyon szó ugyanis jelenleg, hogy Pásztor Lajiból azért nem lett volna jó csillag, mert éjfél után nem feküdnék le a többi rendes csillaggal, hanem fennmaradna az égen, körbe járná a nagy eget, s úgy nézné meg, hogy „a babám“ kit szeret.

Ilyen a hüttlen szeretőjét leső, a nagy eget körbe járó boldogtalan legény sok van a csillagok között, csak

kevesen látják testi szemeikkel, mert az emberek egy részének még nem jött el, a más részének meg már elmúlt az ideje. Ahogy a lovak a szentpécsi tetőn felfelé haladtak, az aljból valóban úgy látszott, hogy a legényt egyenesen a bánatos csillagok közé viszik; de valami kicsi bajnak mégis kellett történnie, mert hirtelen lebuktak a túlsó oldalon Recsenyéd felé és leereszkedtek vele újra a súlyos sorsú, fekete földre. Székelyföldön abban az időben a Jóisten is nehezen tudta volna megmondani első tekintetre, hogy bú vagy bánat van-e több rajta. Azt se hagyták, hogy csendesen viseljük. A leveünkbe, bibliánkba, egyaránt beledugta az orrát a hatalom. A szerelemmel, úgy, ahogy még elég szabadon boldogulhattunk, csak a leányt nem tudtuk eltartani, ha feleségül vettük. Akinek pedig még a szerelem se sikerült, mint ennek a boldogtalan Pásztor Lajinak, annak jobb volt, ha megkönyebbült az ágya szalmája s egyenesre nyújtózott a temetőben.

A szerencsétlenben még tartotta a lelket a nóta, bár a nehéz bánattól már azt se tudta, hogy mit énekel. Az éjszaka fekete pora is nehezítette testét-lelkét. A lovak is súlyosabban léptek tőle. Későbbre is járt az idő, s az álom olyan mélyen elnyomott mindenöt, hogy a szekérzörgésre még az útszéli fűszál se emelte fel a fejét. A csillagok is mintha hátrább húzódtak volna az ég vég-telenségébe, szemmel láthatóan kisebbetek, egyik-másik pedig már kialvóra pislogott. Akármilyen történt azonban a nagy mindeniségen, minden szegény Lajinak fájt, a szíve még inkább elfacsarodott s a nóta már-már elviselhetetlenné vált a száján. Fekete szárnya elszomorított minden körös-körül s még az alvók álmát is megzavarta, pedig abban az időben azzal a vékony reménységgel feküdtünk le Erdélyben, hogy hátha valami csuda történik, s valami könnyebbséget hoz a sorsunkban a másnap.

Ez a legény azonban még a másnapot se várhatta

meg, mert az egyik faluban — ha jól tudom, éppen Szentpéton — a csendőrok felriasztották a bánatból:

— Stai! Állj!

A lovak már ismerték ezt a mondást. Maguktól meg-állották, hogy az őrmester bedughassa a fejét a kóber alá.

Meg is tette, de nem azért, hogy Lajinak „Egész-séget s Pénzt“ kívánjon, hanem hogy szó nélkül lehúzza a szekérből.

— Hogy mersz magyarul énekelní?

Ne érjem meg a holnapot, ha nem ezt mondta! ... Az efféle dolog olyan minden nap volt abban az időben, hogy nincs is mit csudálkozni rajta.

Az őrmester úr különben is abból a fajtából való volt, akinek hiába magyarázta volna szerencsétlen Pásztor Laji, hogy azzal ő semmit se árt a világrendnek és semmi ideiglenes hatalomnak, ha egy elkeseredett csillag képében körbe járja a nagy eget s úgy nézi meg, hogy a babája kit szeret. Nem is lett volna ideje rá, mert mire a száját feltáthatta volna, a puska tusa kétfelől zúdult a testére:

— Adok én neked magyar nótát! ...

Ebből világosan megtudta Pásztor Lajos fiatal szé-kely legény, nem azért kell szenvednie, mert a füveket, fákat, mezőket, pihenésre eldőlt fehér utat, a szép éjsza-kát gyönyörködtette a dalával; hanem azért, mert ma-gyarnak született, amitő eddig természetesnek és Isten rendelésének tartott egyszerű eszével. Hirtelen azonban rájött, hogy ez mégis valami más s még az ütések zuhog-tak a fejére, maga elé meredve, szinte rádöbbenve lassan, ízenkint kimondta: magyar!...

Észre sem vette, hogy az arcából lehulló vér még meg is festette a szót, csak arra bámult fel, hogy vala-honnan belülről, szívéből-e, agyából-e, lelkéből-e, honnan, aztő nem tudta, de valahonnan nagyon mélyről előntötte

egész lényét valami hatalmas, édes, fénymű áram, mintha tűzárvíz lenne és férémlett benne, hogy mi az a magyar.

A fajóan szép és különös felismeréssel annyira el volt foglalva, hogy éppen csak összerandult a nehéz ütésekre, de nem ért rá védekezni. Megvallva az igazat, nem is akart, pedig szíjjas, széles, szálas, kemény legény volt, aki az öklével is meg tudta volna érettetni magát, de most valami ünnepfélé volt benne, amit nem akart verekedéssel megszentségteleníteni. Csak akkor ütötte fel dacasan a fejét, mikor az őrmester felparancsolta a szekérre és ráfordított:

— Lehúzom a bőrödet, ha még egyszer magyarul énekelní mersz!

Pásztor Laji nem szolt rá semmit, csak meglepetten rápillantott az őrmesterre, fejében, testében fájdalmak nyilaldostak, a távoli falu fényei és az ég csillagai reszkettek megvert szemei előtt, füleiben tompa, egyhangú búgást érzett és időbe telt, amíg valamennyire össze bírta szedni magát. Jól ki volt készítve. Arca véres, foltos, dagadt, teste kínzott, sajgó, szemei vérmesek, zekéjén is alvadt vér, kezén sebek. Hirtelenében nem is tudná megmondani, hogy mennyi ideig verték a csendőrök, de nem is ez a fontos, hanem az a parancs, tilalom, hogy neki nem szabad többé magyarul énekelní. Egyszerű, szerelmes és szegény falusi legény volt Pásztor Laji, azt is tudta, látta, hogy az életével játszik, de azzal is tisztában volt, hogy gaz árulás volna önmaga s a magyarok ellen, ha ő most az őrmesternek szót fogadna. Csak azért is kitártotta dagadt száját, ahogy tudta és farkasszemet nézve a csendőrökkel, tele tüdővel kizengte magából:

Nem jó csillag lett volna énbelolem...

Az őrmester puskát fogott rá. A szemébe volt írva, hogy kavargó dühében rálő, ha a legény nem engedel-

meskedik a parancsnak. mindenki érezte, hogy az élet-halál pillanatai ezek és a legénytől függ minden. Az égen futó hold sietve bújt elő egy égen feledkezett felhőcske mögül és megvilágította az úton álló szekeret. Pásztor Laji székely legény ekkor még jobban kiegyenesedett, egész alakját, képét afféle szent kábulat öntötte el és boldogan elmosolyodva, csak azért is kiénekelte a nóta második sorát:

Éjfél után fennmaradnék az égen

Az örmester keze megrándult s a lövés eldördült. A legény hátrahanyatlott, a lovak a szekérrel ijedten megugrottak, de ismét lépésre fogták, mintha tudnák, hogy súlyosan sebesült gazdájuk és Isten után apjuk a lelkét készül kiadni.

A csendőrök is vigyázba merevedtek s az örmester tétován a karjával megtörülte a hideg homlokát és felcsattant benne a szörnyű kérdés: „Mit csináltál, moi Joane? ...“ A próbacsendőr sűrű görög kereszteket hánymagára és hirtelen a föld is mintha ellankadt volna. Bizonyos, hogy egyszerre majdnem kibírhatatlan csend borult a lövés után az egész természetre és ebben a csendben kínosan és olyan kietlenül, hogy még az ég is belerázkódott, felhangzott a haldokló legény ajkáról a nóta folytatása:

Éjfél után körbe járnám a nagy eget...

A lovak esett fövel, szinte zajtalanul tovabandukoltak az úton, s mielőtt befordultak volna a fehér kanyarulatba, messziről, nagyon messziről, mintha már a más-világról hallszanék, felhangzott a befejező sor is:

... S úgy nézném meg, hogy a babám
kit szeret...

Az éjszaka egyet sóhajtott, aztán elcsendesedett minden ...

MONDOM, ez az egész história a régi világban történt. Lehet annak ide-oda már tizenöt esztendeje is. Annakidején titokban sokat szömyülködtünk és keseregünk rajta, de a Pásztor Lajos temetése után egyéb bajaink között bizony megfeledkeztünk róla. A szeretője, a Huszár Agnis sorsát se tartottam számon. Most se ástam volna elő az egész ügyet, ha a minap a falu-gyűlés után, mikor elhatároztuk, hogy végre mi is felállítjuk a hősi halottak emlékét, — maga Huszár Agnis bé nem óvakodik hozzá, s azt nem mondja szemérmesen, szemlesütve, hogy: „Nagy kérésem volna, tekéntes úr!“

— Ki vele, Agnis! Mi az?

— Csak annyi, — bátorkodik a kissé már ütődött vénleány — hogy ha már összeírják a hősöket, ne feledjék ki a szegény boldogult Pásztor Laji nevét se.

— A Pásztor Lajiét? — lepődöm meg, mert hirten eszembe jut, hogy erre nincs törvényes lehetőség. A kisebbségi sors hősi halottairól még nem történt intézkedés. Ezt azonban nem mondhatom meg ennek a leánynak. Azt ölném meg benne, amiért a szeretője meghalt. Mintha mégis sejtene valamit ez a leány, elmenőben nagyon komolyan figyelmeztet:

— ... Mert ha valaki, ő igazán megérdemlí, hogy arra a kőre felkerüljön a neve! ...

Mintha az ő szíve nem érne többet a kőnél ...

Mintha...

TISZTELT HÁZ! ... Olyan javaslatot kérek a miniszter úrtól, amely lehetővé teszi, hogy a Pásztor Lajos nevét felírhassuk „arra a kőre“ ...

A VÉN TEKERGŐ

ÖREG MOLNÁR GERGŐ, vagy ahogyan a faluban nevezik, a „vén tekergő” bizalmaskodik be az ajtón. Megszámlált napú vén ember, aki már a légy lábat se bírja kettétörni s aki elé már kitette a halál az utolsó pohár pálinkát, de azért még odacsíp a szemével Julinak, a leánynak, ki székét törül alá ja s dicsekedve mondja: „Ha a kecskebőr csizma veres szegélyét meglátom a leány lábán, ma is vége a világnak”, — pedig még akkor született, mikor a Kossuth-kalap békölt volt. Roskadt, omló-félben levő házát a vedlett tető és araszos moha földig nyomta, megvakult tenyérnyi ablakát még a nap is elkerüli, az asztal fiókjában az éhségtől megdöglött egeret nincs aki kivesse, mert a felesége rég meghót s még az emlékét is befogta a por. Ha voltak is hozzátartozói, ki tudja, hová szóródtak szét a világban.

— A halálos ágyamon legalább nem verik az ajtót a rokonok az örökségért, hogy „Siess már, vén tolvaj”

— tréfál vidáman.

— Aztán miből élt idáig? — bátorkodom a kérdéssel.

— Észből, uram, észből! — hunyorgat bizalmasan s tovább csintalankodik Julival.

— Nagy kutya lehetett, Gergő bácsi, fiatal korában!

— irigykedem.

— Én nem, hanem a leányok nem hagytak békén.

A kémény likán is belestek, csakhogy láthassanak, — feszíti a melle száraz csontboltozatát. — Dehát ezt hagyj uk!

ED úgy tudom, hogy a kémény likán minden össze egy kutyát ejtettek a nyakába a legények, mert elaludt a guzsalyasban a góć alatt. Dehát ezt hagyjuk! Maga is csak a barátkozásért, bizalomkeltésért említi a szép szerelemmel való játszódásait. Hogy annál jobban össze-melegedjünk, mielőtt előállana a kérésével.

— Hejh, szép idők voltak azok! — révül el. — Sokat tudnék beszélni róluk, ha volna ami jártássá a szót.

Arra céloz az öreg, hogy kínáljam meg, mert az ital jártatja a szót.

Jó ló hámban hízik, tehát tisztességesen Gergő bá elé teszem a szilvapálinkát.

— Jeges az üveg óldala s mégis elégeté a torkomat! — dicséri. — Valaha nekem is volt. Saját főzés. Kisüsti. De akkor még hatvan kapást állítottam ki. Itató cseberben vitték ki nekik az ételt a mezőre.

— Osztán hová lett az a szép birtok? Úgy tudom, hogy a telekkönyv nem tud róla.

— Arról nem es tudhat, mert az úgy volt, hogy mikor apám kivitt a határra megosztatni, rámutatott az egyik pántikára: „EZ a föld az enyém, jobb felől a Firtos Domokosé, balfelől a Péter Izsáké. Ha te két osztályt négy esztendeig nem jártál volna az oskolában, mind a kettőt megvettem volna. A két szomszéd föld tehát a tied. Aztán ügyesen gázdálkodjál rajtuk. A törökbúzát akkor vesd el, mikor a bogár bemászik a marhaganajba! ... Nem is volt senkinek a faluban olyan gabonája, mint nekem, de engem nem is a disznók túrtak ki a határra, mint a mai híres gazdákat.

Ami sok, az sok. Mégse engedhetem, hogy ez a vén szamár teljesen bolondnak tartson. Már éppen le akartam kapni a tíz körméről, mikor az arcára téved a tekintetem

S egyszerre megvilágosodik előttem, hogy ez az ember nem hazudik, csak álmodik. A föld örök szerelme beszél belőle, az olthatatlan vágy a föld után, amelyet a sors tőle megtagadott, mikor bitanggá, nincstelenné vetette az élet. Nem hazudik, csak él. Anélkül, hogy bárki tulajdonát bántaná, képzeletében a más földjén gazdálkodik. Reggel felkél, csordahajtáskor kiengedi az álombéli ökröket, lovakat, jószágot, este kaput nyit nekik, elsőnek szakítja le és túzi kalapjába a születéstől még remegő kállászt, titokban magáénak jegyzi el a napszámba kaszált virágos füvet s a legszebb erdők neki zúgnak. A vágy nőttön-nőtt, a valóság pedig lassan hűlő testével együtt hervadt. Az élet nagy játékában így segített magán és — igaza van... Valósággá varázsolja magának az örök vágyat és semmivel sem szegényebb, mint a gazdagok, hiszen övé már az egész világ. Mellette kimelegszik az én lelkem is és még biztatom is, hogy beszéljen, beszéljen, hiszen nem árt senkinek vele és olyan szép, ahogyan drága kedve felaranylik, kiül a szemeibe és átsüt a ráncos arcon. Nem afféle mogorva, százesztendős vénember ő, aki csak ül, ül naphosszat a kút-gárgyán és üresen néz maga elé, mint a fabuba. Kacagva emeli a poharat.

— Siessünk vele, mert ki tudja, esztendő ilyenkor ilyen jó pálinkát iszunk-e!

— Nem árt meg? — óvom az erős italtól. — Úgy hallom, hogy az utóbbi időben sokat ül a kocsmában ...

Kissé megrezzen a feddésre, feje meghajlik, mint a gondolkodó virág és felsóhajt.

— Ülhetek én már akárholt, mert engem már nem várnak haza!...

Bizony, asszony, család, minden elmaradt mellőle.

— Úgy tudom, hat fia volt!

— Olyan, mint a tarka törökbúza. Egyik szébb a másiknál.

Mind meghaltak, vagy ahogyan ő olyan szépen mondja: „Egymás után szépen hazára mentek“.

— Már csak három él közülök.

— Dehiszen az előbb mondta, hogy mind ... mindenek.

Az öreg arc elkomorodik és szinte rosszalólag pil-lant rám:

— Az a három mégis él, mert a hazáért halt meg a nagy háborúban.

Egy képviselőnek ezt illenék tudni!

Különben hagyjuk. Nem nyúl az ember, hogy a meg-futott nyomával mindig szembe üljön. Ami eltőt, az eltőt. El kell feledni. Az a szép, ami előttünk van az életben. Kicsit elszomorodott, de mindenki tréfára fogja. Ne saj-nálja őt senki, a gyásszát neki!

— Sajnáljuk meg inkább az üveget! Igyunk, hogy ne rágja az oldalát a pálinka!

— Ennek már nem sokat árt! — mosolygok, de újra töltök, mert arra célozz, hogy a jóbarát jobb a rossz testvérnél.

Most, hogy köztünk ilyen szépen kialakult a lelki barátság, előállhat a kérésével. Bár olyan szépen kibon-totta magát, mint a gyóntatószékben, mégsem illik ajtós-tól betörni a házba. Egyet-mást előbb ki kell még puha-tolni. A szeme új fényt kap. Látszik, hogy most újra az esze dolgozik. Az ült ki a homlok két világfigyelő likába.

— Mondjon valamit maga is no, — kerít be a szó-val, — mi újság az ország házában? Veszekednek-e sokat a képviselők?

— Hát... mit mondjak ... előfordul...

Mondhatok különben akármit, rám se ügyelít. Csak afféle mellélovés volt a kérdés. Sokkal nagyobb dolog érdekli őt. A miniszter úr.

— Úgy tudom, minden nap szoktak találkozni.

— Jól tudja! — egyezem bele, mert oda az egész tekintélyem, becsületem, ha kiábrándítom.

— Akkor jó, — nyugszik meg láthatólag, — mert egy levelet kéne neki személyesen átadni!

— Levelet? Miféle levelet?

— Hát, amit én írtam... a tehén dolgában!

— A ... tehén ... dolgában?

Feje csóválásával rosszalja az értetlenségemet, mintha azt mondaná: „Hogy lehet ilyen rossz fogalma egy képviselőnek?“ Némi leereszkedéssel világosítja meg az értelmemet:

— Tudja, — miután az a Fennvaló Isten igazságot tett, ha részben is s megadta érnünk, hogy mi magyarok találkozhassunk huszonkét esztendő után, — én is elhártároztam, hogy felhagyok a kisebbségi sorossal.

— Mit csinál?

Szinte mérgesen mondja:

— Felhagyok a kisebbségi sorossal s nem nevelem tovább az Irgalom Kutyáját!

Teljességgel nem értem, hogy mi az az „Irgalom Kutyája“, aminek a nevelésével ez a vén tekergő foglalkozik s csak akkor nyílik el a szájam, mikor megtudom, hogy Gergő bá a kisebbségi sorsban kutyát nevelt a vak kol-dusnak, hogy vezesse egyik faluból a másikba s amit így a Jézus nevében kaptak, azon hárman megosztottak. Ez volt a tiszteességes keresetük.

— Valamit csak ki kellett találnom! Valamiből csak élnem kellett!

— Hol az a levél — remegek meg.

Átadja és fojtott szorongással várja, hogy jól van-írva, nem vall-e szégyent vele.

Hát akkorátusan megszerkesztette.

Ahogy illik, engedelmet kér a Miniszter Úrtól, hogy saját sorsán „lépésről-lépésre“ végigkalauzolhassa.

„Becsületes, ártatlan szegénember vagyok — írja.

— Födém egy lépés sincsen. A házamnál mindenig a nincsen volt a legtöbb, pedig — amíg bírtam — erősdolgú ember voltam s nem sétáltam kartón fogva küsasszonyokkal, mint a kicsi tiszteletes úr. Dehát a sok nyomorúság, haláleset s a küsebbségi élet kimelyesztett abból is, ami kevesem volt s most úgy állok, mint a szedett fa. Egyedül s öregen. Annyi kitartásom sincsen, hogy legalább egy fejőstehenet vegyek, amivel a gazdaságot elindítsam ...”

Odajutott, hogy még azt az ágyúgolyót is eladta káposztáskönek, amelyet a háborúból emlékül haza-hozott, de nem békételenkedik mégsem, mint a boldogult felesége, kinek a szájából, míg élt, egyebet sem hallott, mint hogy: „Felgyútom a csűrt, a házat, még a hamvát is a levegőbe fújom s felakasztom magam, de nem kínálodom tovább másoknak.”

Egyébiránt, ha erre jár a Miniszter úr, személyesen is meggyőződhetik, hogy milyen igazat ír Öreg Mónár Gergő. Akárki megmondja a faluban, mennyit kesergetté, tántorgatta az élet, hányszor kényszerítette számadásra, de ő azért mindenig erőshitű ember maradt s nem tért le az egyenes útról.

„Majd ha üt az óra s vissza kell mennem a nagy hallgatásba, — írja halhatatlan szépen — a pap nyugodtan odaírhatja nevem után: „Becsületes ember volt. Vajha mások is!“ ...

Engedelmet kér a végén is, hogy egy rongyos tehén miatt alkalmatlankodik s úgy írja alá a levelet, hogy: „Kétségbreesett Öreg Mónár Gergő a Benczédi“ — ami inkább csak a levélzárás szokása miatt történik, mert Gergő bá igazán nincs kétségbreesve, biztos a maga igazában s inkább csak becsületből kérde meg, hogy mit gondolok, lesz-e fogatja az írásának.

— A tehén bizonyos! — nyugatom meg. A napok-

ban úgyis dolgom van Udvarhelyen, a Zöldkereszes Szervezet útján majd elintézem ezt az ügyet is.

— Csak a borjút meg ne erőltetnék a hajtással! — esik gondba.

Kissé még barátkozunk, de aztán készülődik is. A búcsúzóul kitöltött második pohár pálinkát azonban elhárítja:

— Nem akarom, hogy az én síromra is felírják, mint a Küs Hegyi Isvánéra: „Részeg volt, — Pallórament, — Leesett, — Meghót. — Aki részeg, üljön ott-hon!”

Az ajtóból azonban még egyszer a lelkemre köti:

— Osztán úgy vigyázzon arra a levére, mint a szeme fényére!...

— Bízza csak rám! — mosolygok s még sokáig elszeretgetem magamban az öreg székelyt, aki a kapuban büszkén veti oda a kérdezősködöknek:

— Kicsi dógom volt itt a képviselő ecsémmel! ...

Másnap, mihelyt annyira világosodott, hogy a kapu kilincsét meg lehetett látni, az öreg újra felkeresett.

— A legfontosabbról megfeledkeztünk! — lihegte izgatottan.

— Miről feledkeztünk meg?

— Hát a kötelezvényről!

— Miféle kötelezvényről?

— Hát arról, amelyben kötelezem magam, hogy a tehén árat tehetségem szerinti részletekben visszafizetem, — s már lobogtatta is az írást.

— Úristen! Mit gondolt volna a Miniszter úr, hová lett a magyar becsület, ha enélkül elibe állok? ...

Ebben a percben elhatároztam, hogy eznapságtól fogva előre fogok köszönni Gergő bácsinak.

Harmadnap aziránt érdeklődött, hogy mikor utazom Pestre.

Negyednap kikísért az állomásra s boldogan intett utánam.

Ötödnap a feleségem telefonon közölte, hogy a tehén dolgában tovább ne fáradjak, mert Öreg Mónár Gergő hirtelen gazdag ember lett, birtokot szerzett. A hossza négy sing, szélessége kettő, mélysége végtelen.

No, nem nagy birtok, de igen-igen csendes és nyugodt pihenés esik benne ...

A KERESZTFIUNK

SZEDEGETTEM a szegény székelyek panaszait, mint a zsidó a rongyot.

— Na és magának mi a kívánsága? — fordulok holtfáradtan az utolsóhoz, bizonyosnevezetű Csóré Márton szegényemberhez.

— Nem sok! — szerénykedik. — Csak meg akarom fogni azt az áldott kezét, amivel olyan sok jót tesz az érdekünkben. Ilyen képviselő kell nekünk! Akinek nemcsak a szája jár!

Hogyne nőne az ember mája az ilyen beszédtől!

— Különösen az tetszett a mai felszólamlásában, — dicsérte a beszámoló beszédemet — amit a mi szaporításunkról mondott. Máiványköbe kéne vésni minden szavát. Az a fontos, hogy mi, székelyek szaporodjunk. Az!

— Ez ma nemzeti kötelesség! — bólinton meggyőződéssel.

— Én eleget is tettem neki — dülleszti a mellét. — Olyan fiam született, mint a bikaborjú. Csudájára járnak a fehérnépek.

— Gratulálok!

— Köszönöm! — melegedik össze a markuk.

A nagy lelkesedésben eszembe se jutott, hogy ez a ravraszképű, deres, öregedő, sovány székely, aki csak vendég a ruhájában, talán túl is van azon a koron, hogy apai öröömökkel dicsekedhessék. Olyan meleg lélek, annyi fris-

sesség, üdeség, közvetlenség áradt belőle, annyira tisz-tán látta a sorsunkat, hogy miniszternek is számot tenne és olyan szerényen hozta szóba a kereszttapaságot is, hogy egymásután kétszer nyúltam a tárcámba „egy kis pelen-kára-valóért“. Azt is valósággal rá kellett erőltetnem, a rongyos kurtija zsebébe szúrnom, mire véglegesen letört.

— Mit gondol most rólam a képviselő úr!... Azt hiheti, hogy én csak ezért a rongyos pénzáért... Vegye vissza, amíg nem késő!

— Dehogy veszem! — simogattam boldogan. — Jó helyen van az magánál. Úgy látom, magánál se veti fel a pénz a láda fedelit, komám!

A „komám“ szóra megrándult, egészen megdicsöult az arca, de olyan szemérmesen sütötte le a szemeit, mint egy friss apáca, aki illetlen dolgot látott. Nemhogy visz-szaélt volna a hirtelen támadt lelki rokonsággal, még ő kért, hogy az egész ügyről ne szóljak senkinek, tartssuk a legnagyobb titokban, maradjon köztünk a szó, hiszen azért is kérte, hogy négyszemközt beszélhessen velem. Nem is engedte meg, hogy megnézzem a keresztfiamat. Az emberek mindenjárt találgtatnának, a falu a szájára venné, hogy mit keresek az ő szegény házánál.

Mert bizony szegény ember ő, afféle szemérmes kol-dus, kinek mindig üres a tarisznyája, akinek nagy gond a minden nap kenyér; de az ő szájából azért senki egy zokszót nem hallott s nem is fog hallani, amíg az Isten erőt, egészséget ad.

— Rendös ember nem is sejti, mennyi észbe, fejtörésbe kerül az ilyen élet! — sóhajtott.

— Tudom! — pötyögtem s összehajtottuk a fejünket, mint a búsuló lovak az üres zabos tarisznya fölött. Ha elő nem áll a szekér, hogy más faluba vigyen, még az ingemet is odaadtam volna ennek a drága embernek.

Nem szoltam senkinek, de a szénaülésben büszkén

kiegyenesedve elhatároztam, hogy gondom lesz erre a derék székely testvéremre, aki ilyen nagy élményben részesített engem. Szidhat már ezután az asszony, hogy csak ráfizetünk a képviselőségre és ő nem így gondolta, amikor beleegyezett, hogy vállaljam. Miért nem veszek a többiről példát. „Azok nem olyan élhetetlenek, mint maga!“ ... Mondom, beszélhet ezután már az asszony. Az ilyen Csóré Mártonok az én elégtétem, erőforrásom és gyönyörűségem. Van-e olyan nagy áldozat a világon, amit meg ne hozna értük az ember? ...

Mégis jobb, ha nem szólok az asszonynak, pedig minden képviselő két beszámolót köteles tartani: egyet a kerületének, a másikat a feleségének. Így aztán bizonyos módosítással az asszonyok véleménye kerül a parlament elé is. Ritka eset, hogy valamit el lehessen titkolni előlük, ám bár az ilyen körutakon fordulnak elő kedves apróságok is, amiket szeretne a koporsója alá ájni az ember; mégis — mielőtt dicsőségesen hazatérné — az asszony már tudja otthon, hogy melyik fehérruhás leányt csókol-tad meg az átnyújtott virágcsokorért, a banketten mit beszéltél a járásbíróval és a falusi táncban milyen népi kincsek birtokába jutottál, a papnál álmodban felkiáltottál, hogy „kvárt kontra!“ és ezért hiányzik a költségvetésből némi pénz. Nem könnyű képviselőnek lenni. Sokszor a legártatlanabb dologból is kész a háborúság, mint nálam is, aki csak azt a halhatatlan mondást jegyeztem fel, hogy: „Az asszony olyan, mint a pénz. Akkor veszi hasznát az ember, mikor kiadja a kezéből“. Tapasztalati tény, hogy minél dicsőségesebb a beszámoló körút, annál bizalmatlanabb és hidegebb otthon a fogadtatás.

Ezért lepett meg, hogy mikor kétheti hányódás után hazavetődtem, nem a szokott megjegyzéssel fogadott az asszony, hogy: „Már a szemem is fájj ha képviselőt látok“ — hanem rövid jegyességünkre emlékeztető elborulással, mikor az embernek a kisujja is tele van szerelem-

mel. Az elmaradhatatlan influenzát maga sietett kikúrálni s minden negyedórában bement a gyermekekhez, hogy megmondja nekik, milyen jó ember apátok, becsüljétek meg és kövessétek a példáját.

Az utóbbit nem mertem volna ilyen határozottan állítani és némi lelkiismeretfurdalással kerestem e ritka kitüntetés okát s álmomban se láttam, hogy mindez frissen sült komámnak, Csóré Mártonnak köszönhetem, ki — amíg én a havasalji községeket jártam — titokban visszaküldte a feleségemnek az adományomat, közvetlen és melegen ravasz levélben leleplezte a „nagy szívet“, a rangunkat nagyságosról felemezte méltóságosra, leírta az imádságot, amelybe nyolc éhes és rongyos gyermekével együtt belefoglalják a nevünket minden nap és bár a sok gondtól azt se tudja, hol áll a feje, mégis elég az a nagy tisztelesség, amelyben részesítettük. Az újszülötlnek is elég az a pár rongy, amelybe hirtelen betakargatták ...

Természetes, hogy az asszony duplán küldte vissza a pénzt és igyekezett megnyugtatni a kényes és szemérmes Csóré Márton, hogy kötelessége elfogadni, aki aztán többet nem is mert lázadozni ellene.

Mindez azonban ki nem derült volna és tovább is külön-külön őriztük volna a szép titkot, ha a feleségem pár hétre el nem utazik és azt nem írja, hogy néhány ruhadarabját küldjem utána. (A szekrény kulcsa ott van az antilopcipőjének az orrában.)

Ajánlom minden férjnek, aki a házasélet bensőségeségét és titkát meg akarja ismerni, hogy nézzen be a felesége szekrényébe. Abban benne van az egész élet küzdelme és minden emléke. A lezajlott és elmúlt érzések és küzdelmek tárháza az ilyen szekrény s benne az aranyegér, az asszony lelke. Mennyi örööm, meggondolás, vágy és lemondás tapad minden egyes ruhadarabkához! Titkok nyílnak meg, amikről eddig nem is tudtál. A fe-

hémemű között pénz lapul, amiket krajcáronként tett félre az asszony a sors bizonytalanságaitól remegve a nagy bajok és megpróbáltatások idejére. Pénz, amihez csak a legvégső szükségben szabad nyúlni... Istenem, milyen szegények voltunk, mikor ezt az egyszerű ruhácskát megvettük! ... Itt vannak a leveleim. Az összes ... Ez a sok szín egy-egy folt az életünkbelől ... Különféle dobozkák. Gombok, amikkel a kisfiam játszott, a szopóka, amiről Rékát alig lehetett leszoktatni és — mi ez itt alul? ... Hiszen ez az Ildikó csecsemőholmija: arasznyi gyolcsdarabok, pólya, fásli, ingecskék, kis főkötök szép rendben ... A lelkem elnehezedik az emlékek súlya alatt, kezem remeg és belesápadok a nagy élménybe ... Hát ez meg miféle paraszti írás ide sebtében félre dugva? ... Hiszen ezt az én „komám“ Csóré Márton írta tisztelettel, hogy az újszülöttnek elég az a pár rongy, amibe hirtelen betakargatták és „ezzel bázárom levelemet“ ... Szinte szédülök a meglepetéstől. Gombostűvel van hozzászúrva a feladóvezény is, amivel a pénzt az asszony visszaküldte neki. Külön dobozt nyitott nekik, amire rá van írva példásan: „A keresztfiúnknak“ ... Hirtelen megvilágosodik előttem a titok. Most már értek minden... Hát nem gyönyörű dolog ez a jóság-verseny? ... Ne tudja a balkezed, mit csinál a jobb!... Aranyködben fürdő fejem hirtelen megtermi a legszebb gondolatot. Mi lenne, ha én ezt a pályakészletet elküldeném a keresztfiúnknak? A mi nagy örömkünknek ezt a megszentelt emlékét, hogy egy új magyar élet virágozzék fel benne. Mosolyogva gondolok az asszonyom boldogságára, ha megtudja, mit cselekedtem ...

Fél délutánt töltök el a csomagolással és büszkén, zengő szívvel magam viszem a postára. Énekelni, ujjongani szeretnék. A barátaim, akikkel együtt vacsorázom, nem tudják mire vélni a jókedvemet s forróak még a fogaim is, mikor a cigány fólém hajolva húzza a fele-

ségem kedvenc nótáját. Azt, hogy: „Ha én azt tudhatnám, melyik úton ment el, felszántanám én azt aranyos ekével..“

— Hej, fiúk, szép az élet! Bort!

„Gyermekek, vegyetek példát édesapátokról!“ — jut az eszembe minden átmenet nélkül a feleségem intelme, de az ördög úgy módosítja bennem a mondást, hogy: „Gyermekek, ha jól viseltek magatokat, édesapátok még egy pohár bort megiszik.“

— Éljen a keresztfiam!

— Miféle keresztfiad? — érdeklődik az alispán.

— Hát a Csóré Márton székely testvérem legfrissebb hajtása. Olyan erős, mint egy bikaborjú ... Miafenét kacagtok? Mi van ezen kacagni való? ... A székelynek szaporodnia kell. Csak így menthetjük meg Erdélyt.

— Igende Csóré Márton képtelen szaporodni — zötyög a doktor a nevetéstől. — Hatvanon felül van sa felesége már tíz éve halott.

— Honnan tudod? — feketedik el a hangom.

— Mert én is a „komája“ vagyok ... Mi mind a komái vagyunk ... Mi mind neveljük titokban soha meg nem született gyermekeit. Abból él Csóré Márton. Furfangos, nagyszerű ember az és — kényes a becsületére. Ajándékot nem fogad el senkitől.

— Hát mi az ördögöt fogad el?

— Csak kölcsönt, amíg új komát kap. Az új komából kifizeti a régit! Arról persze nem tehet, ha úriember nem veszi vissza szegény öregtől azt a néhány pengőt, amit úgy kell ráerőltetni akkor is. A vele való élmény nincs megfizetve azzal a pár rongyos garassal.

— Ez igaz! — ismerem el és egyszerre tisztán látom a súlyos székely sorsot, amely ebben az öreg, nincstelen emberben ezt a különös virágot fakasztotta. Már kezdem sejteni, hogy milyen súlyos árat fizet szegény a mi pénzünkért. Már büszke vagyok az új „komám“-ra.

Pár nap múlva egyéb gondjaim közt meg is feledekeztem róla. Közben hazajött a feleségem is, ami nem lett volna baj, ha első dolga nem az, hogy szokása szerint számba ne vegyen minden a háznál s észre nem venné, ha csak egy tű is elmozdult a helyéről, pedig kilenc és fél dioptriás rövidlátó. Egyetlen tekintet a szekrénybe elég volt, hogy észrevegye az elküldött csecsemőkelengye hiányát.

Jobbnak láttam be sem várni a kérdését, már magyaráztam is, hogy én küldtem el a keresztfiamnak, hogy az milyen nagy lelkei gyönyörűség volt a számonra, első szent áldozásom óta ilyen jó embernek nem éreztem magamat, hiszen maga is ezt csinálta volna. Ildikó már tizennyolc éves, nem kell neki már ez a pár ruhadarab s mi lenne méltóbb hozzánk, mint az édes gyermekünknek drága hagyatékával egy újszülött székely gyermek életét ápolni.

— Mit tett maga, szerencsétlen? — vágott a szavamba halásápadtan az asszony. — Hiszen az nem az Ildikó holmjá volt! ...

— Hát?

— Hát a „Napsugár-mozgalom“ vándorkelengyéje, aminek én vagyok az elnöknöje. Úristen! mit fognak rólam mondani, ha megtudják, hogy mi történt! ... Ha hirtelen szükség lesz rá! Jaj, maga boldogtalan! Csak képviselőnek ne legyen az ember a felesége! ...

Nem volt mit tennem: Térdre álltam és elkövettem életem legnagyobb bűnét: Imádkoztam, hogy a faluban ne szülessék addig gyermek, amíg az új kelengyét be nem szerzem.

Reggelre azonban minden megoldódott. Hajlott háttal, igen komolyan és igen szomorúan Csóré Márton komám állított be hóna alatt a kelengyével.

— Kicsi mondanivalóm van, tekéntetes uram! ...

De aztán mégse mondott semmit, csak ráborult az apró gyermekholmikra és keservesen zokogni kezdett...

CSALÓKA SÁNDOR

A NAGYERDŐ kellős közepén, kietlen, sáros, rossz úton, a két nap óta szemerkélő esőben tehetetlenül állunk a barátommal a végérvényesen döglött autó mellett, de hiába várjuk órák óta a segítséget. Tisztességes ember ilyen időben nem koslat errefelé. A későőszvégi fagyos esőben ólomszínű a testünk, mintha békahúst ettünk volna, a fák körülöttünk mérget izzadnak, arcunk behorpadt, szájunk megszűkült és reszketünk, mint a vizek két hideg cigánya. Rohamosan sötétedik, s az erdő önzővé, gyanakvívá, mogorvává, magával meghasonlottá válik körülöttünk. A medve ilyenkor dühében ököllel veri a földet, s az egymásra dült fák rejtekébe húzódva, szemei gonosz dühvei villámlanak rá a világra. A vadak az alattunk fekvő sűrű bükkösben és a tetők fenyveseinek homályos mélyén a halálukat várják, s csak a társammal ugatunk rekedten egymásra, hogy most mit csinálunk.

Behúzódunk az autóba, s arról álmodom, hogy milyen szép itt nyáron, mikor a szép napsütésben harhattól részegednek meg a madarak, a bogár szerelmében arannyá változik, a mókus nyálával összeragasztja a faleveleket, a méhek fulladnak meg a virágportól, az öz patái magasra pattannak, a vad kicsinyeivel bajmolódik és olyan szép a világ, hogy még a haldokló is az éjszakát várja, mert nappal nem tud meghalni. Most pedig úgy ülünk egymás mellett a társammal, mintha holt ember

fejétől rémültünk volna meg és bosszúálló, megátalkodott, gonosz, vad, vérengző indulatok kavarognak ben-nünk. Fáradtak és éhesek vagyunk, dermedtre fagyott lábujjunkat már nem is érezzük. Gyűlöljük a világot, s a napot.

Szerencsére a túlsó hajlatban, valahol a régi út mellett, alig derengő, kis ablakfény reszket elő. Merően rámeresztem a szemeimet és eszembe jut, hogy hiszen ott van a régi fogadó, ahol enni és szállást kaphatunk.

A társam marcangolni, vért ontani szeretne, s majdnem a torkomnak ugrik, hogy csak most mondomb.

Valahogy átvergődünk a patakparti nyirkos bozóton, sziklafészkek között, szemünk zavaros, zöld fényben ég, mintha vadászatra ingerelnök egymást. Sárosak, ázottak, gyűröttek vagyunk, s megfenyegetjük a láncáról ránk morgó kutyát, mielőtt belépnénk a félig beomlott kontyú, roskatag, vén hajlékba, amely már megette a saját bőrét, mióta az új utat messzi elkanyarították innen.

Egyetlen ágverte, ordas, sovány, fekete erdei ember a vendég benne, olyan félig odvas, inas favágó, ki délután óta ül a pohár mellett, s kissé megelevenedett, mint a száraz béka a vízben. Bizalmatlanul hallgatja, hogy vesződünk az öreg fogadóssal, aki a vacsora felől nem sok jóval bíztat.

— Te Márton — kacagja nyomorúságunkat, — hozz le az uraknak két-három darabot azokból a denevérekből, amiket az összel a füstre felaggattál!

— Nem rossz! — barátkozom az atyafival, aki most már egyenesen megkérdei:

— Maguk mi járatban vannak?

A társamra mutatók, akiben még mindig megvan alvadva a vér, mintha gyík futott volna végig a mellén, s nemes sasorrát maga elé tartja.

— A faluba igyekszünk. Ezt az urat szeretném meg-házasítani!

— Az lehet, — utálkozik végig rajta az atyafi — mert van ott zsidólány elég!

— Üljenek le az urak — mutat a fogadós az egyetlen asztalra.

— Igen, de foglalt az asztal! — hunyorítok a favágóra. Az azonban csak legyint.

— Attól leülhetnek, mert csak adóban van lefoglalva!

Ezzel az emberrel érdemes szót váltani. Előbb azonban ő akarja tudni, hogy kik s mik volnánk. Egyenesen azonban nem szokás az effélét megkérdezni. Ó legalább úgy véli, s azért így vigasztalja még mindig szomorú barátomat.

— Ne búsuljon az úr, hiszen a finánc is ember.

Rázom a fejemet, hogy nem találta el.

— Ha se nem csendőrök, se nem fináncok, akkor mit keresnek itt ilyen időben?

— Kenyeret, bátyám, kenyerset!

— Hiszen akkor maguk szegény emberek! — örvend meg leikéből, s minden bizalmatlansága egyszerre elszáll. Kezet nyújt: — Csalóka Sándor erdei munkáseember.

— Akkor cseréljünk nevet! — mondomb a magamét.

— Annyira rosszul megy magának? — érti meg az észjárást.

— A barátom tart el! — sodrom tovább a tréfát.

— Pedig neki is csak felnadrágra telik, — amint látom, — húzza el a száját Sándor. — No de azért harag ne legyen! — kezel vele is. Adja az Isten, hogy addig viselhesse egészségesen, amíg megnő a lábán. Két poharat, Márton!

A fogadós odahozza. Iszunk, csettintünk.

— Fenejő! — krákog a barátom, de rá nem sokat ügyelít Csalóka Sándor, mintha csak a fiám volna. Inkább velem foglalkozik. Lassankint összemellegedünk. Elő lehet venni a zsebből az öszinteséget, bizalmat, hiszen

egyformán „sokat próbált szívek“ vagyunk mind a hárman. Az erdei embernek a ször fénylik az italtól beesett, kemény arcán, amire csúf vétkeket hasított az élet ekéje, de két eleven szeme hamiskásan pislog ki belőle, mint a mókus a faodúból. Időtöltött embernek látszik, de minden mozdulata hajlékony, rugalmas, s bár sok gond- éső hullott már rá, valahogy mégis csak alkalmazta magát az életben, mert a szegény embernek meg kell fordulnia tudni a saját bőrében, mint a méhész-borznak. A jókedvet azonban szereti, mint a szamár az almát és most oka is van rá, mert egyetlen fia valahol Pesten éppen maházasodott, mielőtt kimenne, hogy egyet ő is üssön a muszkán.

— Az — tudja, — magyarázza — aki kicsikorában egyszer azt kérde tőlem: „Edesapám hol született?“ — „En Firtosmartonoson.“ — „Hát édesanyám?“ — „ő Recsanyéden.“ — „S hát én?“ — „Te Kicsifaluban.“ — „Jaj Istenem, hogy összetalálkoztunk mégis mind a hárman! ...“

Az asszony biza rég megkereste a helyét a földben, pedig igazi „napba öltözött fehérnep“ volt, s most a fia házasodik. Sándor bácsi tehát nem korhelykedik, hanem a fia lakodalmát üli azon a pár pénzen, amit nehezen összekuporgatott. Az ilyen napon minden ember két kézzel eszik.

Az éjszaka vénül, a kutya megúnta az ōrködést, de mi hárman csak ünnepelgetünk a dróton csüngő szomorú lámpa alatt, amit erre a ritka alkalomra gyújtott meg a fogadós. Meghányjuk-vetjük a világ sorát s a nótára csak azért nem gyújtunk rá, mert már nem illik hozzáink.

Hogy nagyobb bizalmat keltsek magunk iránt, elkesergem, hogy ami kicsi földem van, túl maradt a határon, mire az erdei ember elkomorodik s merően maga elé nézve, belesóhajt a pohárba.

— Vájjon mi van szegény túl-maradt magyarokkal?...

— Bizony nehéz a sorsuk szegényeknek! ... Sokkal nehezebb, mint amilyen a mienk volt — bólogatok én is s magyarázgatom a helyzetüket, hiszen nincsen olyan határ, hogy át ne verjen rajta a hír s a jaj.

A beszédre odaül közénk Ambrus bá is, a fogadós és most már négyen búsljuk a szegény árva magyarakat. Nagy, nehéz valóságokat mondok, amiktől még mélyebbre hajlik a fejünk s keserű-sárgán lobog a szemünk. Nehezen lélekünk, a lelkünk piheg, testünkben indulatok száguldannak és megmozdul bennünk a titok, amiről senki-nek se beszélünk, de itt a hegyek alatt mindenkitben benne van. Majd eljön az ideje annak is ... Eljön, mert ahogy Sándor bátyánk olyan találón mondja, a varasbéka hiába gyűlöli a napot. Hiába! ...

Hiába facsarja azonban fennebb a lámpa belét a fogadós is, csak nem derül fel újra a régi kedvünk s az ital is mind többet gondolkodik a pohárban. A nagy sötét erdőt is megette az éjszaka s ki tudja, mire virrad a holnap! Az eső fagyos köddé változott, megfojtott minden s a vaksötétben a túlterhelt ég összefolyt a szomorú földdel. Ilyenkor szorítják magukhoz az anyák kicsinyeiket, fordulnak meg a holtak a sírjukban s ernyed el pillanatra az Isten jobbja, ha ránéz erre a földre. Esztelen, boldogtalan, szegény világ ...

Felvetem a tekintetemet s hát látom, hogy az erdei ember olyan különösen, kutatóan néz, vizsgál titokban minket. Az arca megenyhült s mintha valami delejes melegség áradna belőle felénk. Érzem, hogy szeretet, amitől megreszket még az asztalra kitett súlyos, repede-zett ökle is. Felismerés csillog a tekintetében, de csak annyit mond, hogy:

— Most már tudom, hogy kik maguk!

Hiába faggatom, hogy árulja el nekünk is.

— Elég, ha én tudom! — zárja le a szót s ilyenkor nincs mit tovább beszélni a székellyel. Különben is, mintha egyszerre megváltozott volna ez a furcsa erdei ember. Komoly, elmélyült, szinte tekintélyes. A fia lakodalma rá gyűjtött jókedve eltűnt, kedvesen kötekedő', hunyorgós, mókás derűje odalett. Az ital aranyködét valami kifújta a fejéből. Túljózan, mintha minden mozulata azt mondaná, hogy elég volt a játékból. Az az érzésem, hogy csak éppen a feltünés elkerülése miatt koccint egyszer-kétszer velünk, aztán készülődik is.

— Az uraknak vess ágyat, Ambrus! Én már megyek is.

— Ebben a szörnyű időben? — próbálom marasztalni, de ő csak int a fejével a fogadósnak, hogy pár szava volna hozzá s bevonulnak az első házba.

— Mi lelte ezt az embert? — kérdezi a társam, de felelni se tudok rá, már újra kilépnek az ajtón, vállára veti a kozsókját, veszi a kézbelijét.

— No ez hamar kiábrándult belölünk! — súgom a barátomnak.

— Bizonyosan megtudta, hogy képviselő vagy!

Hallatlanná teszem a nem ügyetlen megjegyzést és Csalóka Sándorhoz lépek.

— Csak nem bántottuk meg valamivel?

A széles, csontboltozatú, magas székely kihúzza magát, de mindenjárt meg is enyhül a tekintete.

— Hogy is gondol effélét? ... Üdéjét se tudom, hogy ilyen jó estét töltöttem volna. Nevezetes napom lesz minden az életben!

— Hát akkor hová lett olyan hirtelen a jó kedve?

— Jó kedv? — kacag fel keserűen. — Hogy legyen az embernek jó kedve, mikor odaát... ott túl... a magyarok ... a szegény magyarok? ...

Mire rácsudálkozhattunk volna, már ki is fordult az ajtón.

A KÖLTŐ

A KISEBBSÉGI sors végső menedéke volt rám nézve is öreg falusi házunk és az a tíz holdacska sovány hegyi föld, ami még megmaradt. A lapom fizetni nem tudott, az adósság nőtt, a gondok, veszedelmek sokasodtak a fejünk fölött. Kilátástan volt a jövönk, a legsötétebb végzet fenyegetett. Az utolsó pillanatban menekültünk haza a Ríkamenti székely falucskába, ahol esztendőig döntöttem a fát, szántottam, vettem, kínoztam a földet, emésztem a lelkemet, terveztem, álmordtam az erdélyi hegyek fojtott némaságában. Különben ezt cselekedte mindenki. Az emberek dolgoztak, küzdöttek, szerettek, sírtak, éheztek, fáztak, káromkodtak, imádkoztak, vagy tömlöcbe mentek a változatlan élet szeszélye szerint. Mindennap elestek, minden nap feltámadtak. Mégis erő, nyugalom és valami láthatatlan bizonyosság, megnyugtató volt ebben az életben, mint ahogy a víz nem tudja elsodorni a fa árnyékát. Támogattuk egymást, ahogy lehetett. Jó szóval, tanáccsal, biztatással, az arcunkra kiült szívvel, becsüléssel. Megmutatták, hogyan kell fogni az eke szarvát, a fejsze nyelét, nekihajolni a kaszának és pihenni küldtek, mikor holtfáradtan alig bírtam felemelni a karomat. Soha boldogabb nem voltam, mint mikor az erdők lábánál fekvő sóskúti kaszálómon a sajátkezű-lég csinált első szénaboglya tövét bevertem a villa hegyével és egy sóhajtással Istennek számba adva hazaindul-

tam a csendes esti szürkületben, homlokomban lüktető fáradtsággal. Halkan jártam, hogy fel ne költsem a körös-körül már alvó fákat. A tiszta égen kigyúltak a csillagok, a hold feljött és szinte magához szívta folyton könnyebbülő testemet. A falu csendes volt és én mosolyogtam.

Azon éjjel valaki felgyújtotta a szénámat.

— Most mit csinál? — kérdezték, kik a hírt hozták.

— Csendőrkézre adja?

— Nem! — mondta a keserűség és megdöbbenés első sápadtsága után.

Az emberek jobban megnéztek, magukban furcsáltották a dolgot, de nem szóltak. Fele termésem odaégett, s az effélét nem szokás annyiban hagyni. Azt mindenki tudta, hogy az idegen csendőrök maguktól nem nyomoznak és semmi kilátásom sincs, hogy a károm megtérüljön.

Nekem azonban nem a kár, a csalódás fajt.

— Ki tehette, hiszen én ebben a faluban soha még a légynek sem véttem?

Most már az emberek komorodtak el és harag süttött a szemekből.

— Gazember volt, akárki tette!

— Ki kellene tekerni a nyakát!

— Én nem hagynám annyiban! Nem én, a minden ségit! — tüzelt Simó Ambrus. — Mire való a csendőr? Ha a tekéntetes úr nem akarja, hát én bájelentem! Be én!

— Nem, nem! Hagyja! — tiltottam le. — Hiszen csak magyar ember lehetett! ... Miért adjunk alkalmat, hogy végigkínozzák a fél falut? Nem éri meg az a széna. Véletlen volt az egész égés. Értik? Véletlen!

— Értjük! — dünnyögték néhányan. Nehezen, mélyen hallgattunk. A fogak összecsikordultak és messzi elúsztak a szemek.

Hogy aztán mi történt a faluban, nem tudom, de az

égésről többé senki nem beszélt. Én is túltettem magamat rajta, s csak a boglya helyén maradt meg a kerek fekete folt. Az élet haladt tovább.

Hogy aztán mi történt a faluban, nem tudom, de egyik vasárnap délután (éppen a tehénkéket itattam meg) beállított az udvarra egy negyven év körüli, szegényes kinézésű, megviselt arcú falusi ember.

— No, ennek se dagad be az arany gyűrű az ujjába!
— gondoltam, mikor ránéztem.

— Pár szavam volna az úrhol! — állott meg előttem ellenségesen.

— Ki maga?

Elszántan felelt:

— Én vagyok az az ember, aki felgyújtotta az úr szénáját!

Állott egyenesen, sápadtan, mozdulatlan, s csak a durva ingét verte a szíve láthatólag.

Annyira meglepett, hogy szólni se tudtam. Az ő arca is be volt horpadva és vastag szájából nehezen buggyant elő a szó.

— Azért jöttem, hogy zárasson el az úr, mert a kárat megfizetni nem tudom!

Semmi megbánás, inkább dac és büszkeség, kemény konokság látszik rajta. Megérdemelné, hogy megalázzam, megtörjem, addig nyomorgassam, míg a reszketéstől összeverődik a két térde. Lobban is bennem az indulat, vassá szilárdul a testem és hideg szájamba forróság dül; de lebírom magamat, ökleim kiengednek, a nehéz lélekzet is lassan megnyugszik. A hangom azonban még idegen, túlvilág!

— Mondja! Miért tette?

— Hogy elmenjen a faluból! ...

Meghökkenésemet nem is veszi észre. Szemei kitágulnak és úgy mondja, mintha magának beszélne:

— Az volt a szándékom, hogy a házat is a fejére gyújtom, s ha akkor se tágít, hát... hát... megölöm!

Bolond ez az ember, önkéntelenül hátrább lépek.

— Mit beszél? ... Meg-öl? — rémülök rá értetlenül. — De miért, miért, az Istenért?

Öblös, tompa hangja elvékonyodik, feje előre hajlik felém, mintha titkot susogna.

— Mert elvette a kenyeremet!

— Én? A maga kenyérét? Mivel? Mivel vettetem el?

— Azzal, hogy idejött!

Ha föbe ütnek se értem, mit beszél ez a szerencsétlen.

Mind a ketten reszketünk az izgalomtól. Nincs erőm megkérdezni, hogyan vehettem el a kenyérét azzal, hogy hazaköltöztem. Arra is gondolok, hogy jó volna segítség után nézni, mert az ilyen embertől minden kitelik. Titkos, gyors pillantással felmérem ellenfelemet, hogy megelőzzem; de nincs mitől tartanom. Egyszerre megváltozott a szerencsétlen. Teste összecsuklott, elernyedt, meggörnyedt. A sok nélkülezés, keserűség, gond, elviselt szenvedések és gyötördések egészen megtörték előbb még feszülő csontjait. Szinte szemem láttára penészdedik a haja. Tekintete még kietlen, mintha nem volna a nagy világon egyetlen pont se már, amelyen megnyugodjék. A hang is megtört, inkább a koldusé.

— Nem tudok írni, mióta idejött...

— Írni? ...

Hirtelen megvilágosodik bennem az egész titok. A pap említette kacagva pár hónappal ezelőtt, hogy: „Elkéstél, pajtás, mert van már a falunak költője. Tudod, afféle versfaragó, aki igen jóízű rígmusokat fabrikál. Legényeknek, koldusoknak nótát és különösen sírfeliratokat. Várj csak — idézett is mindjárt néhányat: — „Hat gyermeknek adtam, míg éltem életet, de halálom miatt többnek nem lehetett.“ — Vagy a másik: „Kocsis

volt Vig András, míg éle, most már az Úristen büszkélkedik véle.“ — Még meg is magyarázta, hogy a jó parádéskocsis a mennyeiben is ritka és érthető, ha Szentfésége így megbecsüli boldogult Vig Andrást. — Nekem különben ez tetszik a legjobban: — „A papolci vásáron elfogott az örök álom, tehát magamat ajánlom“ ...

— Ezeket csináld utána, ha tudod! ...

Akkor kellemes perceket szerzett a „konkurrenciával a pap, de közben ezer bajom, gondom közt megfeledkeztem róla és most itt áll előttem ez az ember. Önkéntelen felkiáltok:

— Maga a „költő“?

— Jósh Ferenc! — mondja szerényen.

Egyszerre megváltozik a világ körülöttem.

— Isten hozta, Jósh Ferenc! — nyújtom a kezemet.

— Kerüljünk beljebb!

Hiszen jön, jön szegény, kelletlenül követ, le is ül a székre, meg is jártatja a szemét a szobában; de minden nem segít az ő nagy baján. Meleg, kedves szóval nyugtatatom, ahogy lehet, simogatom, bátorítom, hogy miattam nyugodtan tovább ékesítheti a temetői fejfákat, a koldusokkal kötött egyességeit sem háborítom, a nótáiba se szólok bele, s ha nem volnék megházasodva, én is vele íratnám a rigmust a szeretőmnek, tárgyaljon csak tovább a kikérő násznagyokkal, sőt ha néhány alkalmas verse akad, az újságba is szívesen kitéttem. Nem hogy elvenném, inkább szaporítani szeretném a kenyérét, s ahol lehet, szívesen segítek. Valahogy csak megférünk ketten a faluban. Én különben is más csűrben csépelek. Lássa! — mutatom a könyveimet, de Jósh Ferenc csak az ernaladt fejét rázza szomorúan:

— Az én életemnek már vége! Nem megy! Nem megy!

— Dehogynem! Csak meg kell próbálni!

Tisztességből nem mond ellent, látszólag fel is en-

gedett a bizalmatlansága, lassan át is melegedik, de értem, hogy nagy üresség van szegénynek a lelkében.

— Hejh, ha mégegyszer úgy tudnék írni, mint legénykoromban!

Legénykorában, mikor elvette a szép Vajai Sárát, s aszonta neki, hogy:

Elégetném, sejhaj, ezt a cudar világot
S közepibe meghagynám a babámat . . .

Hát az igaz, hogy akkor a szájuk között nem lehetett volna egy virágszálat elejteni. Élet, erő, álom, vörtermő volt minden pillanat. Nem bánták a szegénységet, a nincstelenséget, a sorsot, akárhogy égett is a világ körülöttük, csak ültek kedvesen egymás mellett, mint két árva madár az ágvesszőn. Az élet nem tudta megfektíteni az arcukat. Magától jött a nóta, fehéren gyöngyözött a száján, éjjel-nappal pazarolta kifogyhatatlan bősséggel, hogy csudájára jártak az emberek, aranvfénvt vetett még a gyászra is, elvarázsolta minden maga körül mintha táltos lett volna.

— Egyszer aztán odalett minden! — sóhajtott Jósh Ferenc. — Mintha elfújták volna . . .

Feltekint rám, de én bólintonok, hogy mondja csak tovább.

— Nem tudom, hogy történt — aztán lassan elmaradtak az emberek. Nem hívtak a torba, táncba, ingenyen se kellett már a szavam ... „Inkább dolgoznál az efféle marhaság helyett“ — azt mondták. De én tovább erőltettem a dolgot, míg én is rájöttem, hogy már nem vagyok az, aki régen ... Akkor hallottam, hogy hazaköltözik a tekéntetes úr. A faluban mindenki örvengett, hordták a hírit házról-házra, mondták, hogy az di-csősége a falunak, s én akkor... akkor kezdtem gyűlölni a tekéntetes urat.

— Hat azért? — értettem még szegény Jósh Ferencet.

— Ezért — vallotta csedesen. — Eléggé restellem, amit tettem, de a harag elvette az eszemet.

— Nincs semmi baj, Ferenc! Az a pár villa széna legalább ne terhelje.

Úgyahogy, összekötöztem, emberré gyámolítottam. A végén egészen összemelegedtünk.

— Vájjon mi lehet az oka? — hajtogatta minden egyre.

Teljesen megértettem szegényt. A legnagyobb tragédia, ami embert érhet. Borzasztó és elkerülhetetlen mindenkiire nézve. Az élet törött meg benne. A szent, a nagy titok halt meg benne észrevétlen és magam is megdöbbentem, mikor kimondottam.

— Ellopták a lelkét, Ferenc!

Valósággal belerendült és halottfehér lett, mikor megértette.

— A lelkemet? ... Bizony igaza tehet! ... Mond valamit! ...

— De ne féljen, mert egyszer visszakapja! — jó-soltam szentül. — Bizonyosan visszakapja!

Pillanatig maga elé nézett, hirtelen összerázkódott, a kezem után kapott, majdnem szétmorzsolta forró két markában, teste hatalmassá feszült, egész lénye fellángolt és szorosan arcomhoz bújva lihegte:

— Maga is... maga is azt mondja, hogy újra Magyarország teszünk? ...

Eltántorodtam a meglepetéstől, hiszen most nem erre gondoltam, de mielőtt megerősíthettem volna a hitét, Jósh Ferencnek már kiütközött a könny a két szemén.

— Akkor hiszem! ... Hiszem! ...

Mondom, néhány esztendeje, hogy ez a dolog történt. Közben az élet újra elsodort hazulról. Szegény Jósh Ferencről, a „költődről” teljesen megfeledkeztem. Senki-

től nem kérdeztem él-e, hal-e, mi lett vele. A nagy világ-esevények elfűjték az útból. minden percünk a világ-történelemé volt. Ki gondol ilyenkor egy névtelen, kis falusi székely emberre, pedig amiben hittünk, beteljesedett. Immár két esztendeje, hogy hazatértünk. A kis por-szem azonban nem veszett el a világviharban.

A napokban levelet kaptam a falumból, hogy har-coló honvédeink hozzátartozói javára ünnepséget rendeznek és arra kérnek, mint a kerület képviselőjét és különösen, mint a község fiát, hogy szíveskedjem az ünnepi beszédet elvállalni.

Hogyne szíveskedtem volna.

Az öröme és boldog büszkeségé volt minden pilla-natom, mit otthon töltöttem.

Ezen az ünnepségen történt, hogy egy hároméves, csudálatosán szép leánykát föltettek az emelvényen a székre, aki mindannyiunk bámulatára szavalt el egy szép verset. Megrázóan fenséges volt már ahogyan a címet és a szerzőt bemondta:

„A honvéd. Irtा: Édesapám“ ...

Az emberek zokogtak és örömkben sírtak.

— Ki ez a kicsi leányka? — kérdezem meghatottan a mellettem ülő papról.

— A Jósh Ferencé. Hiszen ismered a költőt, ..

Soha embert úgy nem irigyletem életemben, mint Jósh Ferencet...

FÖLDÖNFUTÓK

AKUTYA lefekvés előtt már a lábait nézte és saját lehellete után kaffantott, ráhunyorgott a házból kiszüremlő kicsi vörös fényre és várta, hogy már csend legyen a faluban, de a gazda csak nem jött.

— Hol az isten-haragjában tekereg? — ráncolta a homlokát, mert a múlt éjszaka is keveset aludt valami részeg legények bőgedezése miatt s rekedtre ugatta magát az úton minden percben végignyikorgó deszkás csíki szekerek miatt is. Két füle egész nap merev volt a folytonos figyelés miatt, s alig bírta helyre kattantam a sok vicsorgástól, hergéstől szétfeszült száját. Az Isten akárhová tegye ezt a nehéz szolgálatot!

— Maholnap összeakadnak a lábaim az örökös virrasztástól! Az ember egyebet nem csinál, csak a szörét borzolja, annyi a rossz ember a mái világban.

Mégis jobb volt a csorda mellett. Túlságos kényelme ott se volt, de legalább az étel inkább kijárt. Minek házasodik meg az ilyen ember, akinek csak a saját teste a vagyona? A leánynak is többet ért az a hozománya, amit magával hordott, mint ez a feketére vénült, szél alá dölt házacska itt a falu végén, aminek a vesszőkerítését is szálanként lopták az erdőből. Azóta úgy dolgoznak mind a ketten, hogy szakadnak meg. Éheznek, zsugorgatnak, nyomorognak, de az elmúlt tíz esztendő alatt egyetlenegyszer volt örömük, mikor a legényke,

kicsi Jóska született. Nem is tudja, hogy tudta megenni mellettük a drága életét, hogy nem hagyta régen fakép-nél őket, mint Szent Pál az oláhokat. Pedig megérdemeltek volna. Különösen az ember, aki minden keserűségét rajta töltötte ki. Hányszor rúgta félre az útból, — száradjon le mind a két lába, — hányszor vágott utána követ, fejszét, hányszor kellett a keze elől menekülnie! Sokszor volt azon a ponton, hogy világággá megy, nem bánja, ha meg is döglenek nála nélkül; de az a jóbólond szíve mindig visszahúzta. Még ő szégyelte magát, mikor keserűen a szemére hánnya:

— Hát már te is itt akarsz hagyni, Burkus?

Nem kicsi dolog azonban minden nap látni ezt a nyomorúságot, savanyú szegénységet, a szegény asszony titokbansírását, hirtelen hervadását, hiába sóhajtását. Csak feketeköldökű népekhez ne szegődjék az ember!

Évek óta azzal hitegetik, hogy minden másképpen lesz, csak megvehessék az Aporka Bálint hagyatékából fennmaradt tagot Szépaszó fejében. Hallani se lehet affélét, hogy valaki így belebolonduljon, egész életét feltegye egy darabka földre. Még az araszával is felmérte, megszámlálta a bolhát is rajta, minden idejét ott tölti és olyan sóvárogva, olyan tág szemekkel nézi, mintha a szívéig akarna hatolni, pedig a vak is látja, hogy három véka férejű az egész, olyan, mint a többi, annak sincs színarannyal tele a hasa.

A tájék különben szép, védett. Köröskörül hegyek, erdők, az aljban a patak. Korán éri a verőfény, s a fölötte meredő Jávoros tetején akár a felkelő napba kapaszkodhatik az ember. Képes volna ez a boldogtalan éjt, napot itt tölteni, csakhogy mindig a szemei előtt legyen a föld. Kutya legyek, ha álmában is nem azt emlegeti!

Nem mondomb, eleinte én is együtt örvendtem vele, hiszen a szája gyült meg, olyan forró volt benne a szó,

mikor bizalmasan elmondta nem egyszer, hogy lesz, mint lesz, ha megveheti, mennyit küzdött érte, de megéri, mert kicsi Jóska nem lesz mindenki napszámosa, iderúgott, odataszított koldus, mint ő, hanem a maga gazdája, aki a saját életébe fogontozik.

Másnap már jött a hír, hogy a föld mégse eladó. Ha halott lett volna a háznál, akkor se lehetett volna nagyobb a szomorúság. A Jóisten nem is mert a házunk tájékára pillantani, annyira nekikeseredett az ember. Füstölt belőle a káromkodás. Félesztendő műlva újra eladó lett a föld. Akkor meg a pénzből hibázott. Szerencsére valami ismét közbejött, s az árverést nem tartották meg. Megint lélezetbe jutottunk. A végén már azt kívántam, hogy sülylyedne el az egész, annyi megpróbáltatáson mentünk keresztül. Közben a birtokárak emelkedtek, a pénzé pedig fogyott. Szó volt arról is, hogy a románok az egész Bércalját elveszik. Amíg ez is tisztázódott, újra eltelt egy esztendő. A reménység azonban újra felsütött. Az ember kereste a pénzt látástól vakulásig. Osszeszorította a fogait és dolgozott, mint a marha.

A múlt héten, — ha jól emlékszem — csütörtökre virradólag beütött a baj. Az eresz előtt feküdtem éppen és néztem az orromra hullott harmatot, mikor ingben-gatyában kijött az ember. Nem szolt, csak elnézett a hegyek felé behorpadt, sárga orcával, furcsa tüzzel a szemében. Aztán fullasztó, nehéz köhögés rázta meg és kiköpött az udvarra.

— Vér! — meredtem rá rémülnen.

— Ne szólj róla az asszonynak, Burkus! — csak annyit mondott, de én már tudtam, hogy ő már nem eszik a föld új terméséből.

Komor, sötét hallgatagságba merült ezórától fogva, de annál megfeszítettebb erővel dolgozott. Meg se várta, hogy megvirradjon és csak a késő est vetette haza. Kellett a pénz a földre. Eddig is magas ember volt, de mióta a

halál árnyékául szegődött, még inkább megszéiesedett, kinyúlt a váza, csontjai megélesedtek, dac és feszültség lett az egész ember. Az asszony azóta megszólítani is alig merte, s csak a betett ajtón át hallom a zokogását, mikor az ura elmegy. Már tudja, hogy egyszer csak a híre jön haza.

— A fene egye meg az ilyen életet! — morog a kutya és arra gondol, hogy még egyszer figyelmeztetésül belevonít az éjszakába és többet nem strázsálja, de hirtelen megrándul, mintha puskagolyó érné és mereven ráfigyel a kapura. Fülel, beleszimatol a levegőbe, hallgatódzik.

— Ez ó!

Az örööm, megkönnyebbülés vinnyogása, izgalma fut át rajta önkéntelen, de még is úgy tesz, mintha meg akarná büntetni a gazdáját. Hirtelen elfekszik az eresz előtt és komoly, feddő pillantást vet a belépő férfire.

Abban a pillanatban azonban fel is ugrik.

— Ez az ember ivott! ... Meg van bolondulva?

Még a fejét is félre tartja a felháborodástól, de az ember megáll előtte, s szinte süt, süt belőle a nagy örööm.

— Az enyém a föld, Burkus! Tulajdon enyém, még az ég is fölötte!

Az arca mint két égő rózsa.

A kutya valósággal hüledezik a nagy újságtól. Hirtenében azt se tudja a meglepetéstől, hogy nőstény-e, vagy bak. A gazda azonban két lépéssel belül kerül az ajtón és még a félig alvó, öreg ház is megreszket a szavától.

— Reggel a magunkéban szántuk, asszony!

— Igazán mondja? — pihegi a fehérnep és ráesik az ura mellére.

— Mégis van Isten! — pillant fel a kutya az égre, de mindenjárt látja is, hogy a holnapi szántásból bizony nem lesz semmi, mert hirtelen vihar készül, hiába lel-

kendezik odabenn a gazdája, hogy Veres Tóth Mihály ideadta az ökreit egész napra, ami nem kicsi doleg, mert a megkésett mezei munka miatt arannyal se lehet ekét kapni.

— Holnap estére a kenyérünk a földben lesz! . . . Nem hiába kínlódtam, futottam, fáradtam, szenvedtem annyit!

— Álmodni se mertem volna ennyi jó hírt! — zokogja az asszony, s ketten is nekiesnek az álmából felriasztott legénykénék:

— Tudod-e, mi történt, kicsi Jóska? . . .

A kutya búsan hátra ódalog, hogy ne kelljen a szép álam összeomlását hallania, ha azok odabenn ráébrednek a fenyégető' újabb veszedelemre. Fellázadva a világrend ellen, dühében rávicsorog a megérkezett viharra.

Soha ilyen időt!

A felhők tompa morajjal tolongnak az ég alján, fenyégető gomolygással zúgnak a falu fölé, mintha a hegyek maguk indultak volna meg, hogy végzetes útjukon minden elsöpörjenek. A fekete gomolyagok rázuhanak a völgyekre és egymásba torlódva, egymást marva, szaggatva, hideg testtel vágtatnak végig a minden ségen, sziszegve, fütyülve, óriás szörnyek alakját váltogatva, mintha a pokol okádná ki szakadatlan. Sír, jajgat a minden ség, nyögnek az erdők, eltünnek a havasok a fekete zürzavarban, a fák kétségbessen rázzák ágaikat, földig hajlanak a süvöltő szelek vad erejétől, a folyó víz megáll rémületében és mindenki csak önmagáról tudja, hogy még él. A fékevesztett elemeket villámok szántják végig, úzik, hajszolják megállás nélkül, keresztül az egész minden ségen és a halál sárga, fekete, szürke, rothadt, viliózó színeiben úszik a világ. A kezdetben lassú, tompa morajlás üvöltéssé, tombolássá erősödik és csörög a jég az egek hasában.

Híába adta oda Veres Tóth Mihály az ökreit Bihari

Péter szegény embernek, most a veszedelem szánt helyette és sőpri el minden álmát.

Hiába válogatta össze szemenként a vetőmagot, a föld, egy élet árán megszerzett, drága föld megdermedve várja végzetét és ki tudja, lesz-e holnapi nap?

A szív dobbanni se mer és Isten nem nyúl le az égből, hogy megfogja a feléje tartott emberi kezét.

A kutya is megadta magát és behúnyt szemmel várja a végét.

Minden eltűnik, mint az imádkozó zsidó árnyéka az ablakból.

Csak Bihari Péter nem bír belenyugodni a változhatatlanka. Az eresz oszlopába fogódzkodva keserűen szembe mered az egekkel borzasán, széltől tépetten, cson-tig fázva és lesi a jövendőjét. Neki holnap kell szántania török-szakad, mert különben vége mindennek. Semmi kilátása sincs, hogy belátható időn belül kölcsön-ekét kapjon. így is elkésett a vetéssel.

— Mi lesz? Mi lesz? — hörgi maga elé.

Felesége hiába kérleli, hogy jöjjön be, halálra hűti magát, nem is hallja.

Az órák telnek és ő még mindig farkasszemet néz a viharral.

De mintha szünnék az ereje. Valamennyire megnyugszik és éledni kezd benne a reménység. Különösen mikor látna, hogy kevés esőt hozott. Nagy része annak is dara. Érzi az arcán és látni az udvaron is. Hideg, tavaszi száraz-vihar, ami nem áztatja el a földet. Csak későbben meg ne változzék, s ne tartson sokáig. Ettől még lehetne szántani. A kísérteties idő még tombol ugyan, kárt is okoz eleget, de több a szele, mint a leve. Csak reggelre kiderüljön! A szél is mintha alább hagyott volna. Kiadta az erejét.

— Édesapám, jöjjön be! — hívja kicsi Jóska. — Bizonyosan az anyja bíztatta rá.

Szót fogad és bemegy. Az órára pillant és látja, hogy éjfél már elmúlt. Le kéne csendesedni, de úgyse tudna pihenni, míg nem látja, hogy mi lesz. Feszülten ül a széken, s minden ízében felajzottan kifelé figyel. Nem lát, nem hall a szél üvöltésén kívül semmit. Néha kinéz az ablakon, vagy az ajtón, majd újra elfoglalja őrhelyét. Ülve is a viharral birkózik, míg belefárad, valósággal belekáprázik a kimerültségbe, szédül és meginog a széken, de minden nyiszor belefogódzik az asztalba és utolsó lehelletig nem hagyja magát.

A gyermek csendesen alszik szepegező anyja mellett, ki a sok aggodalomtól, rémülettől magából kifogyva figyeli emberét, szorong a fojtott fájdalomtól, míg őt is meglepi a jótékony álom.

Már csak ketten vannak ébren: a kutya és az ember, ki maga elé néz.

A dolgok összefüggése lassanként megszűnik agyában. Feje zsibonganí kezd, mintha abban dúlna a vörös vihar és észre sem veszi, hogy a szél már nem fütyül a kéményben, s a ház nyögése is elhalt. A benne égő kis fény aztán egyszerre kilobban és feje előre bicsaklik.

Alszik, de csak félíg húnyt pillákkal.

A kutya dideregve az ajtó elé telepszik. Valami történt vele is. Szédeleg és alig vonszolja magát, lélekzete elfulladt, dereka elhalt, de azért tovább figyeli az ég utolsó harcát az elemekkel, míg a felhők szakadozott foszlányai közt felreszket az első csillag. Semmivel se nagyobb a rátekintő öreg kutya-szemnél.

A meghajszolt idő egyszerre a csend mámorába sülylyed és hosszú órákra megfeledkezik önmagáról a világ-mindenség.

Csak az öreg kutya várja feltámadását.

A világon egyedül csak ő hiszi, hogy érdemes és torz mosoly rándul át fekete, foszlott szájszélén, mikor

a hegyek mögül sápadtan, betegen az új élet derengeni kezd.

Utolsó erejével nekiugrik az ajtónak, felüvölt és végleg összerogyik.

Az ember az alig visszatért élet első kábultságában az ajtóhoz tántorog, kitekint a világba, hirtelen fényes öröm tölti el lényét és újjongva visszakiált a fiának:

— Kelj fel, kicsi Jóska, mert megyünk szántani!

Észre sem veszi az ajtó előtt kimúlt szegény, öreg kutyát.

A FEKETE PITYÓKA

A FARAGOTT fát lerakják, a kicsi, szörös lovacs-kákat a saroglyához kötik, hogy erőre kapjanak a jó erdei szénától. Legalább egy órát etetni kell, hogy az elcsigázott állatok kibírják újra az utat hátra a havasba. Még sze-rencse, hogy csak ide az állomásra kell hordani a fát, deszkát s nem kívánja Ájvász úr, hogy bérromoljanak vele Szeredába a nagy raktárhoz. Tisztességes ember különben Ájvász úr, mert fogadót is húzatott, ahol enni-inni kaphat a szegény szekeres ember, igaz, hogy elég borsosán meg-veszi az árat, de legalább kissé kinyugodhatja magát s szót válthat Bernáttal, aki éppen újságot olvas s száza-lékre árul az örménynek.

— Mit ír az újság, Bernát úr? — kezdi a beszélge-tést Hajnód Izsák s a sógora értelmesen hallgatja.

— Az azt, amit mi nem is tudtunk! — pillant rájuk Bernát úr.

— No?

— Hogy ez a Székelyföld telistele van valóságos természeti kincsekkel. Réz, vas, ezüst, arany, kőszén, már-vány, studjafene meg mifélével! Úton-útfélen csak tapod-juk a pénzt! Közelebbbről megindulnak a feltárásk, vál-lalkozások s olyan világ lesz itt, amilyent még Csík soha-sem látott.

— Hiszi az ördög! — bátorkodik a sógor, de Bernát úr lesemmez;

— Benne van, mondomb, az újságban! Máris tőkecsoportok alakultak!

— Mik alakultak?

— Többmilliós pénzcsoportok!

— Jó volna benne lenni! — nyalja a száját a sógor.

— Ájvász úr bizonyosan benne lesz! — kíváncsis-kodik Hajnód Izsák is.

— Már benne is van! — dicsekszik a gazdájával Bem át úr. — ö van megbízva, hogy az értékes területeket felvásárolja, már ahol ilyen természeti kincs rejlik.

— Nagy pénzt adhatnak az ilyen földért! — sejti a sógor.

— Maguknak se kéne az életben többet deszkát hor-dani, ha volna ilyen földjük! — tudja Bemát úr.

— Még jó is, hogy nincs! — keseredik el a sógor.

— Legalább azzal is nem hizlaljuk Ájvász urat.

Ebben minden a hárman megegyeznek, mert igaz, hogy Ájvász úr „jóemberük“, de a földi javakat mégis más-képpen osztogathatná az Úristen. A kormánynak is tennie kellene valamit, hogy ne tojjék minden tyúk csak egy-néhány embernek.

Egyideig elvesződnek a gondolattal, de végül is bele kell nyugodni, hogy így van. A szegény embert még az ág is húzza s jó lesz szedelőzködni, míg látunk, mert így is eléggyé elesteleddtek.

— Lehet, hogy holnap nem tudunk jönni, — búcsúznak az atyaifiak — de holnapután, ha élünk, ismét itt leszünk s a héten lehozogatjuk a másik vagont is. Mondja meg Ájvász úrnak, Bernát úr.

Az állomás körül csend van. A vonat nemrégen ment el, újabb vonat pedig csak éjfélkor érkezik.

— Nézz széjjel, sógor, hogy valami hazavinnivaló nincs-e — mondja gondosan Hajnód Izsák a lovak fejével bíbelődve. — Ha lehet, üresen ne járunk.

A sógor valami félretaszított vagonokhoz lépik, megvizítálja őket, s kedvetlenül kiált vissza:

— Nincs ezekben semmi érdemleges dolog!... Az egyikben látok valami fekete követ.

— Mit te? — rezzen fel Izsák.

— Assuj tudja miféle! Kónek nézem, de olyan fekete, hogy még zsíros bele.

Sógor nem járatos a világban. Ott él a havas alatt s tán még vonaton se ült életében, de az erdőn senki úgy meg nem felel, mint ő. A gazdaság dolgában se utolsó, de a haszontalan kőhöz nem ért.

— Mégis rakodjunk meg belőle, ha már a kezünk ügyében van! — villan a szeme Izsáknak, aki csendes, de mindenféle hájjal megkent, járt-köt ember, s ahol lehet szerez, üres kézzel nem jár, mert az ember sohasem tudja, hogy minek mikor, hol veszi hasznát. — Húzd csak közel a szekér farát!

— Nekem nem kell! — undorodik a sógor, de mégis szót fogad.

— Kell nekem! — hártya a széna alá a kőszenet Izsák, s félszemével a sötétséget fürkészti, mintha lopna.

— Legalább mond meg, hogy e mi a tűz lángja!
— kelletlenkedik a sógor.

— Ebbiza fekete pityóka! — hunyorít Izsák.

— Edd meg a nemzetiségeddel! — köpik rá a sógor.

— Én meg, ha megérik! — jön meg láthatólag az Izsák kedve. — Majd megennéd te is!

Tréfának nem rossz, gondolja sógor, s visszaveti a tromfot:

— Én es meg, ha te előbb megbántod!

— Azt csak bízd rám! — ragyog Izsák örömében, s hártya el keze-lábát, úgy dolgozik.

Hirtelenében megtöltik a szekér derekát s gondosan betakarják a fekete pityókát pokróccal, szénával.

Nem kell azonban sokat takargatniok, mert késő éjszaka van, mire hazaérnek.

— Erről a fekete pityókáról osztón senkinek egy szót se, ha örömet akarod érni! — figyelmezteti Izsák a sógorát.

— Nem olyan ember vagyok én, hogy téged az egész faluval kacagtassalak! — nyugtatja meg a másik.

— Mielőtt eljárna a szájad, gondold meg, hogy ketten loptuk, s ketten megyünk a tömlőébe is! — fenyegeti újra Izsák, amitől a sógor úgy megijed, hogy alig bír a szekérrel beirányozódni a kapuján.

Másnap hajnalban, — alig pitymallott, — Izsák megveri a sógora ablakát:

— Baj van, sógor!

— No! — búvik oda hirtelen a másik.

— A csendőrok keresik a fekete pityókát!

— Hijjnye a Pilátussát! — szökkik ki az álom a sógor szemiből. — Most mit csinálunk?

— El kell ásni! — tanácsolja Izsák. — Kivisszük a havas alá a közös földre, ahol a kutya se keresi, s ott eltesszük.

— Közelebb nem lehetne megszabadulni tőle?

— Ne tudj annyit, — türelmetlenkedik Izsák — hanem siess! Már be is van fogva. Hozz egy jó kapát magaddal! Szépaszó szádénál találkozunk, hogy ne kelt-sünk feltűnést!... Sokat ne szokotálódj, mert minden perc késő lehet!

— Miattam baj nem lesz! — esküdözik a sógor.

Lóg a nyelve a sietségtől, mint a kutyának, de idejében ott van a kijelölt helyen. Még neki kell várnia a szekérre, mert Izsák el szundított a szekéren, s a lovak maguktól éppen csak unalomból jövögettek.

A sógort ette a méreg. Hogyné, mikor Izsák mégazzal dicsekszik, hogy álmot is látott útközben.

Mire lecsendesednének, már ott is vannak a földnél,

ami „osztozó pityókaföld“-ként szerepel a hagyatéki tár-gyalás szerint, de semmiré se való. Köves, mocskos, suvadásos hely, amit már a borsika se szeret. Még az égi madár is elkerüli az árnyékával.

Komótosan lekászálónak a szekérről, mert itt nem kell csendőrtől tartani.

— Fogd a kapát, s vágjad a fészkeket! Éppen csak úgy, mint a rendes pityókának! — tanítgatja Izsák a sógorát.

Az szótlanul engedelmeskedik.

Izsák három, négy darab kőszemet belehajít.

— No most takard be! ... Ide is vágj egy fészket!

Sógor csóválja a fejét, de megteszti. A másik egy félmázsás darabot elhelyez benne, de a fele kilátszik a földből. A félhomályban olyan a kö, mintha nagy fekete tyúkot ültettek volna meg. Nem lehet megállani kacagás nélkül. A sógornak is megjön a bátorsága, s olyanokat mondannak egymásnak, hogy azt semmilettekképpen nem lehet ideírni.

Mire az éjszakázó nyúl felemeli a nedves ülepít a földről, hogy valamit harapjon, a fekete pityóka már el is van ültetve.

— Szakadjon le a kezem, ha én többet efféle tör-vénytelen dologban neked szót fogadok! — könnyebbül meg a sógor.

— Nem is kívánom! — mondja szelíden a másik.

— De azért pityókát ájni eljössz. El kell jönnök, mert közös a főd, közös a munka, közösnek kell lennie az ál-dásnak is.

— Fulladj meg magad tőle! én tovább véled nem közösködöm!

Állotta is a szavát a sógor, míg meg nem kapta az ügyvédtől a felszólítást, hogy az Ájvász úrtól kötelez-vényre Hajnód Izsák úrral közösen felvett három, azaz háromezer pengőt a törvényes következmények terhe mel-

lett nyolc napon belül fizesse meg törvényes kamataival együtt. Azt a pénzt különben maga Ájvász úr erőltette rájuk befektetésül a fahordáshoz azzal a kikötéssel, hogy csak neki fuvaroznak, s lassankint, amikor tudják, letörlesztik. Fuvar dolgában meg volt szorulva, s annyira ment a nagylelkűségben, hogy még a törlesztési határidőket se engedte belevenni a kontraktusba. Nem égbekiáltó gázság-e, hogy most egyszerre követeli az egész pénzt?

Futottak fűhöz-fához, paphoz, jegzőhöz tanácsért, de mindenütt az volt a válasz, hogy ha újabb haladékot nem ad Ájvász úr, fizetniük kell, mert ha megvárják a pert, ami kicsi birtokuk van, az is rámegy. Akkor kellett volna megnézni az írást, amikor kötötték. Most már késő. Azt csinálhat velük Ájvász úr, amit akar. Teljesen ki vannak szolgáltatva neki.

— Ha fizetni nem tudnak, próbálják meg kiegyezni vele — tanácsolja a jegyző.

A sógor be is ment az ügyvédhez, de Ájvász úr merreven elzárkózott minden egyesség elől. Neki azonnal kell a pénz. Valami bányajogot szerzett, s minden krajcárra szüksége van. Hiába istenkedett a sógor, kért, rimánkodott, hogy ne húzzák ki a párnát is a fejük alól.

— Most aztán mit csinálsz? — adta fel a küzdelmet a szerencsétlen sógor és Ölte meg a bámulat, hogy Izsák olyan könnyen veszi a csapást. Még csak nem is káromkodik, hanem nyugodalmasan csak annyit mond:

— Hát ha muszáj, akkor fizetünk!

— Miből, ember? — üvöltött a szeme közé a sógor.

— Miből?

— Azt te csak bízd reám! ... Mikor jár le a határidő?

— Holnapután déli tizenkettőkor. Úgy mondta az ügyvéd.

— Hát akkor holnap bemegyünk Szeredába, s elintézzük. Idejében légy készen!

Nagy készülődés egyiküknek se kellett. Egyetlen szórtarisznya volt minden cókmókjuk. Azt is inkább Hie-delemből akasztották az oldalukra, mert az a pár falat szalonna-kenyér, amit az útra az asszony feltarisznyáit, a félzsebükben is elfért volna.

— Te osztán ne szólj egy szót se! — súgja az Ájvász úr boltjánál Hajnód Izsák a sógorának. — A beszédet teljesen hagyd reám!

Kissé szertartásosan léptek be az ajtón. Az adós mindig alázatos. Ájvász úr se mutatta a régi párolás barát-ságot, hanem ridegen mindenjárt előlük vágott:

— Voltak az ügyvéd úrnál? Hoztak pénzit?

— Éppen hozzákészültünk, de gondoltuk, hogy előbb benézünk Ájvász úrhoz, hátha meggondolta a dolgot...

— Nekem nincs mit meggondolni! A pénzre haladékthalanul szükségem van!

— Hát akkor fizetünk! — nyugodott bele Hajnód Izsák. — Mit csinálunk! ... Éppen csak megfrustokol-nánk emellett az asztal mellett, ha megengedi az úr.

— Tessék! — enyhült meg Ájvász úr.

A két atyafi komótosan az ölébe húzta a tarisznyát, s kezdték kipakolni belőle. A sógort azonban a meglepetéstől szinte megütötte a guta, mikor meglátta, hogy Hajnód Izsák elsőnek három-négy darab fekete pityókát húz elő a tarisznyából, s leteszi maga elé az asztalra, s csak azután kezdi a szalonna-kenyeret bontogatni. Ájvász úrnak is szinte kiszökött a két szeme, ahogy hirtelen oda-meredt:

— Hol kapta maga azt a kőszemet?

— Jó, hogy legalább a nevét tudom! — könnyeb-bül meg láthatólag Hajnód Izsák.

— Hol vette? — esik neki újra mohón az örmény.

— Vette a váci fene, hogy ott ette volna meg, ahol van. Tönkretette az egész földemet. Esztendők óta kínló-dunk vele, de minél többet kitakarítunk, annál több van

belőle. Gondoltam, mustrát hozok belőle, s legalább meg tudom, hogy miféle gamat dolog ... S hát köszén? ... Ez elég szomorú hír nekünk! Legalább valami tisztességes kő volna ...

— S mekkora az a föld, ahol ez termett? — rekedt el a hangja Ájvász úrnak az izgalomtól, de Izsák úgy tett, mintha nem venne észre semmit. Nyugodtan leppegett a szót:

— A főd maga nem nagy, már a mezőgazdasági rész, tán másfélfelhold az egész, de a hegy, a borsikás is hozzá tartozik. Mocsok, szörfűves hely az is. Megvert az Isten vele... De ne tartóztassuk Ájvász urat — fordul a sógorhoz Izsák, — hanem köszönjük meg a szállást, s menjünk, mert eddig az ügyvéd úr is vár!

— Az ügyvéd úr még nincs az irodán — ülteti viszsa az atyafiakat az örmény. — Egy deci pálinkát csak megisznak.

— Nem vagyunk érdemesek rá! — szerénykedik a sógor, hogy ő is fhondjon valamit, de ha már Ájvász úr rájuk erőltette, hát tisztességgel lenyelik.

Lenyelik a másodikat is, a harmadikat is, s a negyediknél a régi barátság helyreáll köztük. Ez abból is lát szik, hogy mikor Ájvász úr mellékesen megkérdei, hogy nem adnák-e el azt az osztozó pityókaföldet, Izsák még fel is háborodik:

— Hogy is képzel ilyet! Örökké jóemberünk volt a tekéntetes úr, nem kívánhatjuk kárát! Olyan bolondot ne csináljon, hogy megvegye!

Ravasz, eszes ember az örmény, hamar kitalálja, hogy mivel áltassa el ezeket az együgyű embereket.

— Ha már maguk ilyen becsületes emberek, én is őszinte leszek. Nekem nem a föld, nem ez a kő a fontos, hanem a jog, ami azzal jár. A közbirtokosság maguknál valami fakitermelő szövetkezetei csinált, s kimondotta,

hogy erdővásárhoz csak annak van jog a faluban birtokos. No már most...

— Értem! — nyílik fel a szeme a két székelynek. — így már lehet beszélni a vásárról. Ez már egyenes dolog. De így már nagyobb az ára a földnek is!

— Hát akkor mit kémek érte?

— ígérjen a tekéntes úr!

— Mondjuk hárômezer.

— Előpénznek megfelelne! — bólint Izsák.

— Legyen hárômezerötiszáz! — nyögi ki a boltos.

— Kezdjük négyen, s úgy feljebb! — szorítja a hurkot szelíden Hajnód Izsák. — A kötelezetvényt visszakap-nék most. A készpénz ráérne később is azon az ötszázon kívül, amire éppen most volna szüksége a sógornak.

Valahogy megegyeztek. Ájvász úrnak még csak az a kikötése volt, hogy sem az ügyvédnek, sem senkinek a szénről ne szóljanak, s hogy a földnek is elfogadható ára legyen, csak ezerötiszázat valljanak be, — már az illeték miatt is — és ő a kötelezetvényt már most visszaadja, illetve tűzre teszik, hogy többet ne szerepeljen.

így is történt. Elintéztek minden békességesen.

— Vasárnap aztán kimegyek, s megnézem a földet!

— integrégett Ájvász úr a boltajtóból a két székely után.

Ájvász úr azonban nem egyedül jött. Egy vékony, zsidós szakállú, göthös urat hozott magával, s aszonta róla, hogy „ez a geológus“.

— Azt hittem, kőmíves! — nézte a kalapácsot a kezében Hajnód Izsák.

A geológus minden követ megszagolt, a markába tört, megnyalintott.

— Tiszta Sarmata-réteg! — kiáltott fel lelkesen.

— Az kell, hogy legyen, — bólintott rá a sógor — mert a meddű-csorda egész nyáron itt hevert.

Végre felszuszogtak a pityókaföldhöz.

— Hol a szén? — kérdezte mohón Ájvász úr.

— Nyomd csak bele itt az ásót, ígnánc! — biztatta a sógorát Izsák, aki mindenki ki is fordított pár darabot.

A kecskeszakállas nekiszöökik a gödörnek, kalapálja[^] türja, hánya a földet, mint a kutya az egérlikat, de több szén nem kerül elő.

— Előfordulás! — morogja a geológus.

— Fordul elő itt még több is! — biztatja Izsák. — Vesd fel sógor a másik fészkét is!

— Ez is csak előfordulás! — kezdi veszteni a kedvét a geológus.

— Van itt kibúvás is, ne féljen! — biztatja Izsák s megmutatja a fekete tyúkot. — Hát ez mia suj?

— Érthetetlen! — döbben meg a geológus.

— Az magának, de nem nekünk! — felel látható jó-kedvvel Hajnód Izsák.

— Itt nincs szén! — állapítja meg határozottan a geológus. — Nem is volt soha. Ha volna, geológiai csoda volna.

— Hát ez mia néne kontya? — rág tova egy kisebb rönköt Izsák.

— Azt úgy hozták ide!

— Nem, mert magától jött fel a szentsimoni állo-másról! — méltatlankodik Ignánc sógor is. — S az an-gyalok ültették el...

A vallomásra Ájvász úr kékülni, zöldülni kezd, hol felfűvödik, hol lelohad az arca, szemei kidüllenednek, a haja kicsapzott, teste reszketni kezd, legyengül az édes anyaföldre, két csontos kezét imádságra fogja, s az egekre emelve, túlvilági hangon nehezen kinyögi:

— „Fekete pityóka!“ Jaj, Istenem! ...

Hajnód Izsák büszkén kiegyenesedik, s igen komolyan odaszól a sógorának:

— Mehetünk, Ignánc, mert úgy látom, hogy Ájvász úr végre Istenhez tért!

Azzal elindulnak Szépaszó száda felé ...

A MŰVÉSZ

„EGY az Isten“, volt a tanító úr kedvenc könyve és nyakas kálvinista létére, mint a legtöbb Adorján, ő is családi regényének tartotta Jókai könyvét, s már a harmadik olvasásnál elhatározta, hogy születendő fiát Manassé-nak keresztelte, a nagy unitárius hős neve után. Az asszony jobban szerette volna, hogy Boldizsár, vagy egyszerűen „Bódi“ legyen a fiúcska neve, de nem mert ellenkezni, mert a tanító úr sötéten a száraz mellére ütött:

— Azt akarod, hogy ő is ilyen senki-semmi kúdus legyen, mint én? ... Ilyen rongyos, félparaszt, szürke tanítócska, valamelyik Isten háta mögötti, tetves faluban? ... Hogy a nevemmel a magam nyomorult sorsát is ráruházzam? Ezt a kietlen végzetességet egész életére?...

Dehogy akarta ezt a szegény asszony. Mindössze azt szerette volna, hogy ez a tej ködös szemű, az élet partján még alig révülő apróság is olyan szép, kemény, de meleglekű férfi legyen valaha, mint az apja. Hús ugyan kevés van rajta, mint a küzdő embereken, de öles termetű, araszos vállú, boltozatos mellű, s kiütköző, fekete csontjai mintha vasból volnának. Kissé megkeserítette ugyan az élet, de tűz lobog benne, fojtott, kék tűz és erő, ami lehetetlent nem ismer. A fajtáját annyira nem lehetett eltéveszeni, hogy mikor bejöttek a románok, első látásra letartóztatták és magukkal vitték. Zavaros idők voltak azok. Ma se tudni, hogy mi lett vele, pedig annak immár negyed százada, hogy eltűnt.

A tanítóné-asszony addig várta, amíg a kisebbségi sors, a sok küzdés, nyomorúság, szomorúság, baj, búbanat őt is el nem vitte.

— Hát veled mi lesz, te szegény? — kérdem az árva fiút a temetés után, aki abban az időben a hatodik, vagy hetedik gimnáziumot kínozta Udvarhelyen. Szegény boldogult édesanya a falatot is megvonta a szájától, csakhogy ember legyen a fiából, s az apja örök álmát teljesítse.

— Nem tudom! — zárkózott el a saját sötét sorsába a fiú. — Művész szerettem volna lenni! ...

Abban az időben a művészet volt az egyetlen kilátásunk. Irt, festett, fát faragott, sarat gyúrt, vagy a színészettel próbáltkozott nyíltan, vagy titokban minden félben maradt ember. Ami kicsi eszünk volt, az is elment! — mondotta a feleségem sokszor keserűségében, de bizony szép világ volt az mégis. Együtt járt ez már a kisebbségi sorssal.

Ebből a Manasséból azonban nem néztem ki semmi tehetséget a művészethez. Nehezen boldogult a tanulással is. Szálában, vázában az apjához hasonlított, erős, nehéztestű fiúvá serdült, de az arcáról nem túlságosan sugárzott az értelem. Kevés kilátása volt az életben és nem jóoltam nagy jövőt neki.

— Jobb volna, ha te feküdnél a koporsóban az anyád helyett! — gondoltam, de nem szóltam semmit. Elég gondot ád a saját három gyermekem sorsa. Nem hordozhatom a más nyomorúságát is. Hiszen. — nem mondomb — szívesen tennék valamit az árva érdekében is. de hogyan, de miből? . . . Ott van különben a nagybátvia, úgy hallom, tehetős iparos ember Kolozsvárott, majd csak elrendezi valahogy ezt a fiút.

Pár nap múlva elárverezték az özvegy tanítóné ingóságait. Inkább könyörületből vettük meg azt a pár ósdi,

szemétre való holmit, hogy legalább ennyivel segítsünk az árva sorsán.

— Nem lehet okosan beszélni ezzel a kölyökkel! — panaszkodott bizalmasan a kolozsvári szabó. — Mindenképpen művész, színész, vagy miazistenharagja akar lenni!

— Legjobb lesz, ha bedugjuk a műhelybe! — tanácsoltam. — Ott majd magához tér, ha kissé megtáncolatja az élet!

Az esti vonattal elutaztak, s mi bizony elég gyorsan megfeledkeztünk róluk. Valamit elsodor az árvíz. Az ember a szemével elkíséri, amíg eltűnik a forgatagban, aztán megy dolgára.

Az évek eltelnek, a gyermekek és a gondok megnőnek.

Csak a kisebbségi sors változatlan.

Esténként fáradtan, elgyötörtén, elkésetten haza-jössz az erdőről, mezőről, ellátod a két tehenedet, s mire még ezt is elvégzed, azt is elintézed, a gyermekek már alszanak. Csend van a faluban. Fáradt, végzetes csend. Csak az asszony őrzi szegényes vacsorádat. Mindennap egyformán. Titokban, hogy észre ne vedd, míg eszel, nézi a behorpadt, sovány arcodat, a kiütköző járomcsontokat, észreveszi, hogy „nő homlokod“, ráncba fut már a szájad, az elcsigázott ember forrósága ég a szemeidben, s a fekete kezed megrepedezett, kérgesedett a földtől, szerszám nyelétől. Nézi, de lélekzeni se mer. Te pedig úgy teszel, mintha nem tudnád, mi megy végbe benne, s hogy valamit szólj és mindenketten szabaduljatok a veszedelmes percektől, mikor önmagátokról kéne beszélnek; elégedettrre kényszerített képpel azt mondod:

— No, tegyük el magunkat holnapra!

A lámpát sietve elfújjátok, hogy ne kelljen tovább egymásra néznetek.

Aztán mind a kelten saját lelketeket rágjátok, míg észrevétenél elnyom az álom.

Az álom: Mindennapi kenyér helyett, minden nap halál...

Az ÉVEK telnek, a gyermekek, s a gondok nőnek.

A gondok pedig gyorsabban nőnek, mint a gyermekek. Eljön az idő, mikor már nem lehet tovább titkolni őket.

— Alszik? — kérdem egy éjszaka a feleségemet.

— Nem. Hát maga?

— Valamit szeretnék mondani.

— Mondja, szívem!

Az éjtől egy árnyalattal komorabb lesz a hangom.

De csak az éjtől?...

— Mit szólna hozzá, ha beköltöznék Udvarhelyre?

— Udvarhelyre? — ijed meg az én asszonyom. —

Hogy jutott eszébe?

— A gyermekek miatt... Ha megfeszülök se bírok annyit keresni, hogy faluról taníttassam! — vallom be.

— Szeptemberre Ildikót is középiskolába kellene adnom. Hazulról járhatnának iskolába. Nem kerülne olyan sokba. Én is többet foglalkozhatnék irodalommal. Tudja, mégis a művészet...

— Művészet! ... — sóhajt fel a feleségem.

Adorján Manassé jut az eszembe és én se merem többet a művészettel emlegetni.

EPPEN olyan, mint húsz évvel ezelőtt! — sápadok el valami különös érzéstől, mikor Udvarhelyre bedöcögünk, hiszen itt voltam gyermek, itt töltöttem ifjúságom egyrészét. minden ismerős: a Budvár, Csicser, Szarkakő, az utcák, a házak, a múlt egész drága világa.

Emlékek rohannak meg, minden apró dolgot észreve-
szek, lelkesedem, mint a gyermek. Végre itthon vagyok!
Az asszony kissé szomorkás, titkon Kolozsvárra vágyott
vissza, de majd megszokik ő is. Lassanként előkerülnek
a régi emberek is: öreg tanáram, barátaim, a diákköri
ideálok. Nagyon fordult húsz év alatt az élet, sokan ki-
mentek a temetőbe, átcserélődtek az emberek, de mégis
a halhatatlan régi Udvarhely ez! Az eszem ugyan meg-
döbben, hogy semmit se fejlődött a székely anyavároska,
sőt koldusabb, szegényebb, mint volt, se vízvezetéke, se
csatornázása, az utcakövezeten törik ki a lábam, a Kü-
küllő szennyezett és partja mentén tífuszban fentrengenek
a lakosok; de nekem így szép, így drága és feledhetet-
len. minden zugát bejárom, minden fát külön megölelek
a Papkertben és büszkén megyek végig a Botos-utcán.
Lehetetlen, hogy a farcádi szekereknél meg ne töltsem
a zsebem szilvával, vagy szafaládét ne vegyek ötre, mint
kölyök-diák koromban. Azóta se esett étel olyan jól. Itt
bújtunk meg borinnya Ferenczy Katánál. No, ide el-
jövünk ... De mi az a csindadratta? Cirkusz! ... Hallja
— kicsiszívem — cirkusz van a városban! ... Azóta se
voltam cirkuszban. Föltétien megnézzük! Hánykor van
az előadás? ... Este? ... Este szép a cirkusz! ... Hallja?
Állatsereglet is van. Oroszlánok, tigrisek, elefánt... Mi-
lyen szerencsénk van! Alig nehány napja, hogy udvar-
helyi lakosok vagyunk, már cirkuszban van részünk...
Föltétien ott leszünk ...

Hiába húzogatod az orrodat, édes feleségem, szép
élet ez a cirkuszi élet. Ablacos kocsival járni az ország-
út ját, ismeretlen országokon, földrészeken átvonulni, vá-
rosokban, falvakban felütni az árbocot, körben kihúzni
a ponyvát, nagylángú kárivid-lámpák sercegő, sárga fé-
nyében, szűrös, nehéz gáz-illatban egyszál trikóban fe-
szengeni a közönség előtt és csak a ponyvasátor árnyé-
kában borzongó tömeg sápadtságát látni. Nagy dolog

érezni a visszatartott lélekzetű, dobogó szívű emberek remegő ideghullámát, mikor féligr eltakart szemekkel rámerednek a mutatványra, a trapéz nyaktörő lendületére, a halálugrásra, a késdobáló rettentő biztoságára, mikor a majdnem meztelen, elköött mellű, gyönyörűszép leány testét körülhajigálja sziszegő halállal.

Páratlan dolgok ezek, kérem.

Van-e szébb a világon, mint „igazgató úr“-nak lenni és állani frakban, cilinderben, kígyó-ostorral a körönd közepén, mikor a térdükön szalagozott, préselt hátú lovak prüszkölnek egy tízéves leányka alatt, s ez a ragyogó angyal minden össze a nagy lábján állva forog a ló hátán, saját illatának arany felhőjében káprázva és mégis lemosolyogva a lisztes bohócrá, aki átsuhan a vágtató paripa hasa alatt.

— Mondja, nem szép mindez? ...

De csend! Új mutatvány következik.

Mr. Ador Jean, a rettenthetetlen, az oroszlánokkal. Az erő és a bátorság művészé!

A magasba épített zenekar külön tust dübörög, mikor a porondra lép.

— De hiszen ez Adorján Manassé! Az Istenért! — rándul össze a feleségem.

Magam se akarok hinni a szemeimnek.

Szépszál, izmos testén feszül a trikó, büszkén néz körül és amikor az ördög-villákkal fegyverzett szolgák a vasalagútakon beereszti a porondra az oroszlánokat, ő unottan lép közibök, hogy mutatványra kényszerítse a puszták fakósárga királyát. A tizenkettes Colt-revolver is csak azért fityeget az oldalán, hogy amerikai íze legyen a dolognak, s az életveszedelmet szimbolizálja.

— Leó, Numa! — dördül a fenevadakra, mikor ezek sárgás fogakkal feléje vicsorognak, kaffantának, vagy bikaütő talpukat a magasba emelik. Az emberben

megfagy a vér, amikor vészes morgással karikát ugranak és elő-képbe kényszerülnek.

— Affene egye meg, semmi pénzért nem mennék közibök! — borzong valaki a hátunk mögött.

— Bárcsak megtámadná az oroszlán! — pihegi egy hölgy. — Vájjon puszta kézzel meg tudná fojtani? ...

— Én bizonyosan tüdőgyulladást kapnék egy ilyen küzdelemtől! — röhög a gavallérja, de hirtelen ő is elfehéredik, mert baj van. Az oroszlánok nem akarnak visszamenni a ketrecükbe. A dühüktől nehéz szag kezd terjengeni a cirkuszban ...

Végre sikerül beterelni a fenevadakat és mi megkönyebbülnünk, Zsán úr azonban nyugodt és szilárd, mint az érc.

Mire mi is megnyugodnánk, a székely fiú végigfekszik a porondon. A szolgák nehéz szikladarabokat cepelnek be és félmázsás vaspörölyt. Az igazgató felszólítja a nagyérdemű közönséget, hogy tulajdon kezével zúzza szét a sziklát az atléta mellén. Felszólítja románul és magyarul egyaránt.

— Nem humbug és nem fény vesztés! Tessék megpróbálni, Domnilor, si Damelor!

Kevés biztatás után akad is egy helyi nagyság, aki megpróbálja.

Dong a hatalmas mellkas, de a szikladarab széthull.

— Szegény szerencsétlen, hová jutott! — sajnálja a feleségem, mialatt az erőművesz hatalmas lélekzettel helyreigazítja a bordáit, s mosolyogva meghajlik a tapsnak. — Ha látná az édesanya! Ha látná! ... Ki tudja, mi minden ment keresztül az árva! Istenem! Istenem! ...

Alig várom én is, hogy az igazgató megköszönje a szíves pártfogást és szót válthassak ezzel a fiúval.

Pár fillérért megtekinthetnök az állatokat etetés közben, de én már integetek is a „művész“ úrnak:

Adorján! Adorján!

A férfi megrándul, odajön, hidegen, idegenül rám néz, amíg magyarázom, hogy ki vónék.

— Nem ismerem az urat! — mér végig ellenségesen és faképnél hagy.

— Nem akart megismerni a nyavalysát! ...

— így szokott az lenni, ha valaki nagyobb „művészinek tartja magát a másiknál! — mulatott a felsülésemen a feleségem.

— Ott egye a fene cirkuszostól! — haragudtam és többé számba se vettem Adorzsán urat.

Csak arra kezdtem felfigyelni, mikor a gyermeket mesélték, hogy az erőművész és oroszlánszelídítő úgy járja a várost, mint a bolond. Senkihez nem szól, senkitől nem kérdez semmit, de minden utcát, házat ismer, a kollegiom-kertben ödöng, szilvát vesz a farcádiaktól, kalaplevére meg-megáll egy-egy régi fa előtt és olyan esett, szomorú, mintha az anyja temetéséről jönne. Felment a kollégiumba is és megpróbált beülni egy régi padba. Ferenczy Katánál bort kért, de nem ivott belőle, mert közben eszébe jutott, hogy fürdeni megy a szombatfalvi malomhoz, ahol diákkorában annyit fürdött. Mégegyszer felragyogott az arca, mikor felmászott egy szürke cserefa cővekre és fejest ugrott a vízbe.

Ekkora nagy embernek azonban kicsi víz a Küküllő. A kő megbosszulta magát.

Homokszedő emberek húzták ki és vitték be a kórházba.

Menthetetlen volt.

Erre a cirkusz felszedte a sátorfát. Az ablakos kocsi tovább ment az országúton. A beteg művészti, aki soha az életben nem jelent már senkinek pénzt, egyszerűen ott hagyta. Senkije, semmije nem maradt.

— Itt járt a kórházi szolga — újságolja másnap a feleségem. — Az a szerencsétlen Adorján hívata.

Még csak az hiányzik, hogy ez a súlyos beteg is az én nyakamba szakadjon!

— Az ilyen kérést nem illik megtagadni! — szól rám szigorúan az asszony.

— Hiszen megyek, megyek! ... Most bezzag kellek neki! — dohogtam a kórházban. — Majd ráncba szedem én a „művész“ urat! ...

Nem kellett szegényt már ráncbaszedni. Elesett, esengő gyermekké lett a „világ legerősebb embere“. Sárga homlokán bő verejték, szemeiben láz és rémület, a kialvó élet sietsége, szaggatottsága.

— Köszönöm, hogy eljött, Jóska bácsi! ... Bocsászon meg, hogy ott... ott, a cirkuszban nem akartam megismerni, de ... szégyellem magamat... Milyen jól esik, hogy itt van! Ne hagyjon el! ... Olyan árva, olyan egyedül vagyok!... Úristen, mennyit szenvettem!... Meghalok, Jóska bácsi!

— Dehogy halsz, fiam — vigasztaltam, de már ott állott az ápoló apáca, hogy utolsó lélekzetét felfogja. A főorvos úr már intézkedett, hogy percig se hagyják magára. Azért is hozták át a közös teremből a szegény haldoklók szűk odújába.

— Nincs időm elmondani, hogy mi minden mentem keresztül, de már nem is fontos — lihegte. — Csak arra kérem, ne írják meg, titkolják el szegény édesanyám előtt, hogy meghaltam! Nem tudná elviselni! ...

— De, fiam! — akartam mondani, hogy hiszen az édesanya már régen meghalt és ijedten pislantottam át az apácára, hogy — Szent Isten! — ez a fiú megzavarodott.

A haldokló azonban egyébbel volt elfoglalva, az apáca az olvasójába kapaszkodott, én pedig akkor még nem tudtam, hogy az édesanya sohase hal meg.

„Aztán a „művész úr“ megrendezte utolsó előadását. Nevezhetnek jutalom játéknak is.

Mire lehunyt a nap, a vaságy ropogott alatta. Verejétkben fűrődve, a láz mámorában magánkívül vergődve harsogni kezdte:

— Avantí! Numa, Leó! ... Tessék meggyőződni, — hölgyeim és uraim — hogy valódi szikla és valódi vas-kalapács! Nem fény vesztés és nem csalás! ...

Az apáca töprengett, hogy hívja-e az orvost, de letett róla, mert a beteg elcsendesedett, de én egy széken ülve összeverődő térdessel láttam, hogy a betegszobában kavargó vízszínű, zavaros ködökből félelmes oroszlánok bújnak elő, odatorlódnak a „művész úr“ fejéhez és sárga fogakkal a torkának készülnek ugrani.

Úgy látszik azonban, hogy új szám kezdődik, mert a beteg összefogott kézzel könyörögni kezd:

— Ne üssetek! Hagyjátok már abba!

Aha! Most kezdődik a sziklazúzás. Egész hegyet megtörtek már a szerencsétlen székelő fiú mellén és ő már nem bírja tovább.

— Segítség! ...

Mintha egy nép kiáltott volna segítségért! ... Át akarom venni tőle én is a kiáltást, de szájamba fagy a szó.

— Ne üssetek! ...

Nem tudja szegény, hogy a szíve végzi a rettentő ütéseket.

A cirkusz népe elmenekül, s a vörös ködből hirtelen előlép a csontos halál. Felemeli a félmázsás pörölyt, hogy utolsót sújtson.

— Édesanyám! ...

És a szerencsétlen fiú mosolyogva elnyújtózik az ágyon ...

A FALEVÉL

VALAHONNAN Udvarhelyszékről hányódtak ide négyen a Fundaturára, a vad, kietlen havasok közé, az Isten háta mögé, ahol az összel kezdte meg a féligr román, féligr zsidó részvénytársaság a potom áron szerzett tízezer hold erdő vágatását mindenféle mocskos, szedett-vedett söpredékkel. Volt ott román, rutén, tót, orosz és a fene tudja még miféle nemzet. Nyomorult, féligr elvadult embercsorda, akikről szotyogott a piszok, a tetű és a rongy. Aljas, névetlen indulatok lobogtak szemeikben, a torz arcok káromkodástól vonaglottak, szennyező és pálinkabúzzel fertőzték meg az erdők világát. Sovány, elgyötört testük párolgott, lihegett a nehéz munkától, fejük esetlenül mozgott, mint a medvéé és sohase néztek fel az égre. Egész lényük tiltakozás volt a világrend ellen és csak éjszaka könnyebbült meg a világ, mikor leesett állal aludtak a barakok sűrű levegőjében.

A négy székely külön tanyát vert magának, nem vegyült össze az aljanéppel, keményen összetartott a nagy idegenségen, de így is nehéz volt kihúzni a telet. minden pillanatban valami veszedelem fenyegetett.

Megtörtént, hogy váratlan dühroham öntötte el a munkásokat és a legkisebb szóért is, minden igaz ok nélkül egymásnak mentek. Ütötték, vágták, tépték, szaggatták, harapták egymást, míg az inger hirtelen, ahogy

támadt, összeomlott és az embergomoly szétesett, a véres alakok pedig újra tehetetlen barmokká váltak.

Előfordult az is, hogy egyik-másik minden előzmény, szó nélkül összepakolt és világgá ment. Senki se kérdezte miért, senki se marasztotta.

Máskor csendőrök jelentek meg, valakit megláncoltak és elvitték. A többi számba se vette. Gyilkos volt-e, vagy ártatlan, senki se mondta, senki se kérdezte. Hogy ki mire gondolt, az az ő dolga.

frigy? gyűlölködő, eltorzult lelkű szerencsétlenek voltak minden nyomor és megpróbáltatások sötét árnyékával a fejük fölött, akiket lealjasított az élet és az járt jól közhüvelyk, akit agyonütött a fa, vagy széttépett a fűrész. Talán maguk is éreztek, hogy nem jó önmagukra gondolniok, s ezért utolsó idegerekjükkel rágörbedtek a szerszámra és késő sötétig moraj lött az erdővágás zaja, zuhogtak a fejszék, visítottak a gáterek, lihegték, nyögtek az emberek végkimerülésig.

Léb úr, tapasztalt, öreg emberhajcsár, ki egy életet töltött a favágók között, — tudta, hogyan kell bánni velük. Ismerte ennek a munkának izgató, különös veszedelmét. Számításba vett minden: az emberek faját, természetét, nyomorát, titkait, bűneit, erejét, szenvédélyét, hogy kit meddig kell hajszolni irgalmatlanul, míg betörök, mikor kell a jutalmat, vagy a csendőrséget alkalmazni, egymásra uszítani az embereket, vagy szélnek ereszteni. Ki tudta használni az utolsó lélekzetvételüket is.

A székelyek figyelték és bámulták Léb urat, bár néha nem értették.

Egyik nap például megtörtént, hogy egyszerre megszűnt az erdőben minden zaj, láarma, erőlkodés, nyögés, mintha hirtelen elvágták volna és a nehéz téli csend csengeni kezd a fülekben. Olyan feltűnő volt, hogy mindenki felemelkedett és a székelyek is kérdően egymásra néztek a gyönyörű fenyőszál fölött, amelyet bántottak.

Hát látják, hogy Léb úr pálinkásüvegekkel rohan ki az irodából az emberek felé, mintha a szemét kivették volna:

— Igyanak, jóemberek! Igyanak! — kínálja lélek-szakadva, reszketve, sápadtan. — Igyanak, hogy jobban menjen a munka! Ne gondoljanak semmire! Igyanak! ...

Beszélt, kínált, kacagott, hangos volt Léb úr és csak akkor törülte le a sárga verejtéket a homlokáról, mikor az emberek elfogadták a pálinkát, s visszaesve régi bambaságukba, ismét munkához láttak.

— Megbolondult a zsidó! — csóválták a fejüket a székelyek, mert nem sejtették, hogy az öntudatra, az önmagukra ébredés veszedelmes pillanatait háritotta el Léb úr, ami már ott vajúdott az emberek kábult lelke mélyén.

Egyedül csak ő tudta a havason, hogy ez milyen nagy veszedelem lett volna.

A székelyekkel azonban óvatos volt. Ismerte a fajtájukat még abból az időből, mikor még ott dolgozott a Maros-völgyében. Tudta, hogyan kell bánni velük szép szóval, szörmentében. Kemény, szívós, edzett, erdőhöz szokott emberek voltak különben mind a négyen, akiken nem fogott a havas veszedelme, hiszen az erdők fiai voltak. Nem is lepődött meg, mikor bejelentették, hogy a hét végén kilépnek a munkából. Éppen csak a tiszteesség kedvéért kérdezte meg:

— De miért? Mi a panaszuk?

— Nekünk semmi, — magyarázta Ütő Laji — de itt a tavasz, s otthon es dolog van. Nem maradhatunk!

— Áhá, a tavasz! ...

— Már megeredtek a fák — borult el a szeme Ütő Lajinak. — Az aljban már zöldül a lomberdő, szól a kakuk, s a sok madár. A fű is zsendül... Ha nem sieünk, elkésünk. így is tovább maradtunk a kelletinél.

— Hátha nagyobb fizetést adnék? Akkor se maradnának?

— Akkor se, Léb úr! Köszönjük, de a föld tovább

nem várhat. Úgysem venné sok hasznukat. Megmondom úgy, ahogy van.

— Es maga? — fordult Símén Andráshoz. — Úgy tudom, hogy legényember. Maga se maradhat?

— Én ugyanvalóst nem! — rázta a fejét a legény.

Ha az egész havast neki ígérné Léb úr, akkor se tudná itt tartani. Pedig szegény, nincstelen, árva fiú, akit nem várnak otthon, de mégis ő a legnyugtalanabb köztük. Alig csapta meg a tavasz első' lehellete, egészen megváltozott, mintha ki volna forgatva magából. Nyugtalán és forró a teste, mint a költöző madáré. Folyton a messzeséget lesi és káprázva néz a távolba a havasok összetorlódott gerince fölött. Szavát is alig lehet venni napok óta. Furcsa fényt kapott az egész ember. Kiegyenesedve jár, mint a szálfa és elhúz a szeme az élet fölött, mintha nem volna magánál. A munkánál is alig lehet már valamire használni. Minduntalan megáll a fejsze a kezében.

— Itt az ideje, hogy elmenjünk! — néznek egymásra a társai, kik szintén megrészegedtek már a tavasztól.

A többi is érzi már homályosan a változást. A fejsze sujtása nyomán az új életnedvek már a szemükbe fröccsennek, az ágak hajlékonyabbak és titokzatosan szól az erdő. Mozgások, neszezések kelnek benne, a moha megnedvesedik alattuk és bágyasztó, langyos párák lengenek a völgyekben. A duzzadt rügyek rohamosan bomlanak, a rothatd havak elcsurrantak egy éjszaka és a szülés erőlködésétől izzadt, fáradt az anyaföld. Különös ingerek, erők lankasztják a testeket és szinte fáj felemelni a fejsét. Jól esik a napon lenni és csak állni, állni mozdatlan. Ilyenkor a szegénység se fáj, semmi se bánt.

Ezek a mélyre zuhant nyomorultak azonban még csak sejtik, hogy valami szokatlan történik bennük, életük éjszakája alig dereng és csak bámulják a furcsa ritmust, életkedvet kapott székelyeket, akik undorodva néznek le rájuk és alig várják, hogy itthagyhassák ezt ai ronda

ember-szennyet, amit magukból árasztanak. A szemüket dörzsölök, mintha részeg álomból ébredeznének. Aztán hosszasan mosdanak, tisztálkodnak, öltöznek legjobb ruhájukba, mintha menyegzőre készülődnének.

A legény már virágot is szerzett a sapkájába. Alig ébredt, friss tavaszi virágot. Ügy tartja a fejét alatta, mintha kincset hordozna.

A zsidó is mintha megfeledkezett volna az üzletről. Kibontott szakállábán a tavaszi szél dúdol, ő maga téteván szédeleg és hangtalanul mozog a szája.

Egy cinke bukik ágról-ágra és azt mondja: — „Csitt! Csitt! Isten!“

A másik ráfelel: — „Itt is! Itt is!“ ...

Itt is, ott is és mindenütt...

Csak egy hórihorgas, puliszkaszínű román ember tátja rá a száját a négy ragyogó székelyre:

— Veletek mi van?

Azok nem felelnek, csak vállukra kapják a cókmókjukat és nekvágnak az előttük kéklp hegyoldalnak.

Távolabb leveszik a sapkájukat is, mintha a menynekbe mennének.

A tetőn megállanak. Meghordozzák szemüket az egy-más mögött hullámzó, távolabb alig kitetsző és már az egekbe vesző erdélyi hegyláncok vonulatain, felnéznek a napra és újjászületve egymásra kacagnak.

Fodor Gergely köztük a legidősebb, neki jön meg leghamarabb az esze.

— Most azt mondjátok meg, hogy merre menjünk!

— Akármerre, csak menjünk! — türelmetlenkedik a legény, mert hajtja a tavasz és a névtelen vágy, az élet különös, szomjas ingere. Menni, menni, hátra nem nézni, meg nem állani! ...

— Valahol arrafelé van a Járvölgye! — mutogat téteván Útő Laji. — Oda kell leereszkednünk!

— Ahol tetszik, ott járhattok — tréfál az árva legény. — Az én birtokomban sehol kárt nem tesztek.

A többiek kacagnak:

— Könnyű, akinek semmije sincs!

— Hát akkor neki az első füstnek!

Félnapig lábalják a havasokat, fennsíkokat, a különös varázslatú tájak szépségében elmerülve, szabadon, feloldódva, derülten, senkivel se találkozva; aztán letelépszenek, hogy valamit falatozzanak.

Néha a nap lepillant rájuk, hogy merre vannak. Pár percre meg is áll fölöttük, hogy kissé gyönyörködjék bennük.

Jó elheverni a zsendülő avaron, nyakszirt alá kulcsolt kezekkel, s megfeledkezni mindenről, de a havas rájuk fűj és az erdők odamorognak, hogy ki kell nyújtani a lábat, ha nem akarnak idekinn elesteledni.

Mit törődnek ők az idővel. Olyan ez a négy bolond, mint négy gyermek. Csak lézengnek téltül és képesek azt a hitvány patakot is órákig elnézni.

Késő délután van, mire beerszkednek egy vad völgyek közé zárt, szétszórt román falucsába. Zsúpfedelű, vedlett kunyhók csúcsosodnak a magasba egymás mellett, mintha füstölt gombák volnának. Tövisből vert zegzugos kerítések veszik körül a néhány arasznyi udvart, amelyen az emberek és bivalyok ösvényt tapostak, ahol nekik tesszett és behullott tetejű, összetajakolt ólak éktelenkednek rajtok, nekitámaszkodva a szennyes, öreg trágyadomboknak. Szalma és reves, szúörlött, öreg fa az egész falu. A dombon ülő fatemplomocska is meguntta már a szolgálatot, vastag cserefa bordái elváltak egymástól, s hegyes tornya megöszült az időtől és örökös égbenézástől. Az út sárga, agyagos sár és patakfenék, telehordva özönfával, kövel. Rossz füst, rothatás és nehéz bivalyszag terjeng fölötte. Szemérmetlenül hat az egész kép, mint a rongyokból őszintén kilátszó emberi test. Az egyetlen ép

és befejezett dolog az a szemét, amit a juhok, kecskék bőven elhullattak, amint hegyes körmükkel meglyuggatták az erdőbe torkolló hegyoldalt.

A négy székely Önkéntelen egymáshoz húzódik, ahogy a göröngyök között átvergődik a falun, hogy valahol éjszakára szállást keressen magának.

Kocsma azonban itt is van és benne az öreg zsidó-pátriárka.

Ahol zsidó van, ott szállás is van. A púpja felnőtt a nyakába, de azért éber és ravasz. Úgy tartja a két szikár tenyerét, mint Mózes a két kötáblát, amíg alkuszik.

Végre megrélték egymást. A székelyek még örvedenek is, hogy van kivel magyarul beszálni.

— Pénzért minden nyelven tudok! — mosolyog a pátriárka és hegyes csont-ujjaival úgy játszik a szakáján, mint a lanton.

Kissé idegen, nyomasztó a léhkör, de a székelyeknek nem szokatlan ez a görögkeleti világ és azonkívül tavasz van. Tavasz! Tavasz, a nemóját és ők haza mennek! Haza! ...

Különösen Simén András, a legény nem bír magával.

— Bort ide! — kiáltja, mert csordultig gyűlt benne a virtus.

Még az egyik kecskelábú asztalra dobált fejszéjük is ragyog örömeiben.

Hát ők hogyné mulatnának!

Nem parancsol most már nekik a román kormány sem. A magukét isszák. Megdolgoztak érte kutyául.

A szájtatók már gyülekeznek. Előbb a gyermeket, majd felnőttek is, hiszen idegenek mulatnak a kocsmában. Nem lehet az effélét elmulasztani. A bágyék elfoglalják a szomszéd asztalokat. Onnan figyelnek. Néhány leány, legény az ajtónál búvik egymásba és felver a kétféle szó. Ebből később baj is lehet, de a székelyek nem törődnek vele. Most vannak a legjobb húsból. Még az öregedő

Fodor Gergely is aszondja, hogy cigány kéne ide. Tiszta-tökéletesen csak az az egy hiányzik.

Ebben a faluban azonban, úgylátszik, a cigány se tartotta érdemesnek letelepedni, de nem is kell, mert a legény egyet gondol, felnyúl az ablak alatt bontakozó körtefára, leszakaszt egy marokra való friss falevelet, az ajkához illeszti és mint a legszebb klánétaszó, felhangzik a nóta.

Az emberek elhülnek a bámulattól. Megnémulnak és mégis valami különös izgalom megy végig bennük. A magyarok nekiadják magukat teljesen a rég hallott otthoni, drága daloknak és pillanatok múlva már csak a testük van itt. A lelkük már otthon kószál a falu jókban a ház, az élet, az asszony, a gyermekek közt, a hazai erdőkön, mezőkön és a vágy már-már megfojtja a szívüket. Félíg tátott szájjal lihegnek és szemük lehúnya.

— Fújjad Andris, fújjad! ...

A románok felfelmirajlanak, de te ne törődj vele, Andris, csak fújjad, ha belehalunk is!

A legény mosolyog és ha eddig szép volt, most százszor szébb.

Néha egyik-másik román, afféle tüszős, csimbókos öreg mósule felemelkedik, a szeme megvillan, mintha valamit mondani akarna, vagy mint akit álmából költögetnek, valami homályos derengésig el is érkezik, de csak ismét visszasüllyed az álomba. A szokatlan, különös és mégis valamiképpen ismerős dallamok azonban tovább zavarják, kínozzák, valami születik bennük, de nem tudják, hogy mi. Mintha a múlt hajnalodnék, mintha ezek a dallamok bennük szunnyadtak volna, olyan ismerősök, olyan belőlük valók. Édességük előtti őket és a szürke hajak megfényesednek. Rég elmúlt világot juttatnak eszükbe, amiről az öregek meséltek, hogy valaha régen, ki tudja mikor, talán ők is magyarok voltak. Szép tornácos házú falu volt a mostani helyén, csak az ő ekéjük

hasította a földet, ökreik szarva elakadt a százados fák közt, magyar papot hizlaltak a hegyen ülő kötemplomnak és széles sírt kellett ásni a sűrűvérű, kemény embreknek, ha megunták a földi életet.

Mindez már azonban csak formátlan ködkavargás a lelkükben. Bizonytalan és nem is lehet igaz.

Nem! Nem igaz!

— No, noapte buna! Jóéjszakát! ... Nem igaz! ... Elgondolkodva mennek ki a kocsmából. A primár, a falusbíró felvicsorodik:

— A csendőrökért kell küldeni!

Az öregek nem mondanak se igent, se nemet, csak töprengve hazabotorkálnak.

A primár arra gondol, hogy mégis szól a papnak és a szabadon eresztték kutyák közt elindul a patak-marton.

Aztán mégis meggondolja a dolgot és visszafordul.

A nótázás megszűnt, az emberek csak beszélgetnek.

— Ott hadd beszélgettessenek!

Az ablakon betekint és látja, hogy a magyarok már a falusiakkal barátkoznak.

— Ott hadd barátkozzanak!

Az éjszaka lassan elnémitott minden és a komor, súlyos havasok belevesztek a sötétségbe.

MÁSNAP korán indult útnak a négy székely. A fák még aludtak, az erdőkben még nem mozdult az élet, az ég alig vált el a földtől és köd gomolygott a fenyves tetején. Hallgatagon, egymás nyomában haladva kapaszkodtak felfelé a hegygerincen. Az út végén azonban valaki már várt rájuk.

— Ki lehet? — vették észre a ködbevesző alakot.

— Egy leány — csodálkoztak, mikor közelebb értek.

— Úgylátszik ránk vár!

Román ruhába öltözött, katrincás, ciframellű szép,

nyúlánk leány. Alig tizennyolc-húsz éves, ünnepi bocs-korkában. Lesütött szemekkel, zavartan pihegett, mikor a férfiak odaértek.

— Na mit akarsz, fáta?

— Én ... én, — hebegett — csak azt akarom megmondani ennek a legénynek, hogy én is magyar vagyok!

Nagy, csodálatos szemeit rávetette a legényre és könny öntötte el.

— Ne menj el tölünk, te legény! ...

Simén András megtántorodik és rámered a különös, fehéren reszkető leányra, aztán hosszasan elgondolkodik.

A többiek körülállják lehajtott fővel és nem szólnak semmit, mintha templomban volnának.

Simén András sokáig tusakodik, aztán megfogja a leány kezét és tompán, de csodálatos tüzzel a szemében azt mondja társainak:

— Ki etek csak menjenek! Én itt maradok ...

A FÖLD egyet mozdul, a havasok megszédülnek és a hegyek mögül lassan felkél a nap.

BEDE GYURI HÁZASSÁGA

A RÉGI jó, nyugodt békevilágban nem lehetett olyan könnyen megnyerni a nők tetszését, mint ma. Keményen meg kellett harcolni érte. Ma? A férfi csak egy hajszállal legyen szébb az ördögnél, már bolondulnak érte a fehérnépek, s nincs az a nyakiglab, szájig csüngő orrú, göthös, szemüveges, csóré-szájú legény, hogy azt ne mondják rá: Érdekes fiú. — Érdekes a szamár füle, hogy egyebet ne mondjak. Valamirevaló menyasszonycsóktól megfullad az efféle, s a jó szél a falhoz vágja. Ha az ilyent az én időmbeli lánnyal összezárták volna, mindenki tollat kiáltott volna ijedtében. — Mi — annak idején — húsz esztendeig képeztük magunkat: verseket írtunk, a fél vár őst megvertük a babánk kedvéért, a szem csak gyönyörködni tudott rajtunk, nagy dolgokat vittünk végbe, s mégis esztendőkig evett a fene, míg a babánk észrevett.

A magunkfajta kezdő tanárnak nem is volt könnyű feltünni és tekintélyt alapozni ebben a kis, székely diákvárosban, ahol a pedellus azt mondta rólunk, hogy: *kezem alatt szolgálnak*“ Abban a nevezetes esztendőben különben egyszerre négyünket nevezett ki a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr, vagy ahogy mi mondtuk, „dugott el“ a Hargita árnyékában, ahol a lányokon kívül más szórakozás nem igen volt.

A javát ugyan elhordták az orrunk elől a fiatal ügyvédek, törvényszéki jegyzők, de a legszebbel, Jucikéval

ők sem bírtak. Apja, a gazdag mészáros, templomi ének közben bárdolta a húst, Jucika pedig legfeljebb naponta megütött egy hangot a zongorán és közben büszkén elnézett felettünk.

- Hogy is tnd az Isten ilyen szép lányt teremteni!
- sóhajtottam, a többiek pedig csüggédten hallgatták.

Se reménység, se semmi kilátás hónapokon keresztül.

Az oktatásunk se sokat ért abban az időben. Csak szomorkodtunk, a távolba néztünk, s a lélek lassan párolgóit el a szánkon. A közös sorsban annyira testvérekké lettünk, hogy már egymást sajnáltuk.

Legelőször Bede Gyuriban omloott össze az egyensúly.

— Fiúk, én öngyilkos leszek! ...

Mint a kinyilatkoztatás, úgy káprázott belénk a szó. Micsoda remek gondolat! öngyilkossá lenni azért a leányért! Fehér arcunk egészen belepirosodott és irigyletük Gyurit a végzetes szép megoldásért, amire úgyse kerül a sor. Elég, ha bejelenti megfelelő formában a szándékát, hogy az az érintetlen, szűszzemű angyal a karjaiba törjék.

Még külön megtiszteltetésnek vettem, mikor Gyuri magával vitt diszkréten, hogy segítsek megvenni a revolvert.

A kereskedő még csodálkozott is, hogy mi az ördögöt válogatok annyit, de ilyen esetben fontos a fegyver külseje is. Valami nehéz, ijesztő, buta jószágot nem tehet ki úriember a leány elé, különösen egy középiskolai tanár.

— Akkor talán ezt a gyöngyháznyelűt! — ajánlotta a kereskedő.

— Nem! Ez nőnek való játékszer! — tolta félre.

— Valami férfias, komoly szerszámot adjon, ami mégse húzza le az emberről a nadrágot!

— Milyen célra kell?

— Kirándulás! ... Nagyon messzi kirándulás! — mormogta komoran Gyuri.

— Akkor talán megfelel ez a rövidcsövű, nikkelezett hatlövetű. Az ára tíz forint volna, de a tanár úrnak kivételeesen megszámítom nyolcért.

— Hová gondol, az Istenért, Rösler úr! öt forint-nál semmiesetre sem adunk többet! ...

Gyuri intett, hogy hallgassak és odadobott egy húszkoronás aranyat:

— Ilyenkor nem krajcároskodik az ember! ...

— Te! — döbbentem meg, mikor magunkra maradtunk. — Csak nem veszed komolyan ezt a butaságot!

— Mához egy hétköznap, pontosan déli tizenkét órakor agyonlövöm magamat. Ezt vedd tudomásul! — válaszolt rekedten és faképnél hagyott.

Hazament és bezárkózott a szobájába. Mint felügyelő tanárnak, a kollégiumban volt természetbeni lakása.

Mondom a többinek, hogy mi történt, de senki se akarta elhinni, hogy Bede Gyuri komolyan öngyilkos akar lenni.

Az események azonban nem adtak igazat.

Hiába lestük, nem ment el a leányhoz, hogy a kitűnő gondolat adta lehetőséget kihasználja. Nekem kellett titokban megsuttintanom Jucikénak, hogy mi történt. Szegényke fehér lett a híre, mint a télnék szép hava, nem szólt egy szót se, de e pillanattól kezdve nem ütötte le a zongorát. Emberek elé nem lehetett, mert az egész város tudta, hogy Bede tanár öngyilkosságra készül miatta és megindult a szóbeszéd.

Apja, a mészáros, szent ének helyett káromkodott és dühösen darabolta a húst.

A leáfiyok égre fordították a szemük fehérjét és úgy suttogták:

— Istenem! Hogy tud az a fiú szeretni! ...

Másnap az öreg Fejes, az „Intézet igazgatója“, tőlünk kérte számon, hogy „Bede kolléga úr“ mért nem tartja meg az óráit. Csak a vállunkat vonogattuk, mire a „vén

bakter" — ahogyan a tanulóifjúság elnevezte — maga nézett utána.

— Mi dolog az, kolléga úr, hogy Ön ahelyett, hogy az óráit pontosan kitartaná, a szobájában, ebben a vastag füstben makkegészségesen fel és alá sétál?

Gyuri válaszul a kezébe nyomott egy levelet, amelyben bejelenti állásáról való lemondását.

— De... de ... miért? — ijedett meg az igazgató.

— Mert öngyilkos leszek! — mutatott Bede Gyuri az asztalra kitett revolverre.

Az igazgató maga se tudta, hogyan került ki a szobából. Kissé színtelen volt, mikor végigment a tanári szobán, de már hivatalos volt az ábrázata. Merev és titokzatos, mint mindig.

Tíz órakor a pedellus sürgős levéllel távozott az igazgatói szobából. Kérdezőskodásunkre csak annyit mondott:

— Ne tartóztassanak a tanár urak, mert élet-halárlót van szó! ...

Egyetlen pillantással olvastuk el a címet: „*Tekintetes Bede András nyug, királyi tanfelügyelő úrnak, Éhed*“

Az igazgatónk és a vén tanfelügyelő osztályos társak és jóbarátok voltak.

Tizenkettőkor rövid konferenciára kérette a tanári kart az igazgató és szűkszavúan csak annyit mondott:

— Kivételes okból bizonytalan időre szabadságoltam Bede György tanár urat. Kérem a kolléga urakat, hogy további intézkedésig óráit osszák fel egymás között.

Mindössze az öreg Erdélyi Miska bácsi morgott ellené, mi többiek azonban meghökkenve vettük tudomásul az intézkedést.

— Micsoda gyerekes cirkusz ez megint? — vont kérdőre bennünket, fiatalokat Mayer kolléga, aki minden pillanatban az áthelyezését várta Pestre ebből az „utolsó

fészkekből“; a „Világ“-ot olvasta, titkos társaságok állottak a háta megett és fölényesen nyilatkozott mindenről, ami magyar. — Elhiszik az urak, hogy meglövi magát az a fiatalembert?

— Nézze, Mayer úr! — próbálta magyarázni a csíki származású Csutak. — Ha egyszer egy székely azt mondja, hogy meglövi magát, arra maga mérget vehet!

Nem is kételkedett ebben senki a városban. A közvélemény azonban megosztott. Voltak, akik a leányt kárhoztatták, mások azt a véleményt vallották, hogy a szíven nem lehet és nem is szabad erőszakot tenni. Ha nem szereti, hát nem szereti! Utóvégre az ő boldogságáról van szó és nem teheti tönkre magát egész életére fenyegetőzések miatt.

Sajnáltam Gyurit, de én is ezt a véleményt vallottam.

Az idő azonban veszedelmesen telt és minden nappal súlyosbodott a helyzet. Gyuri már minket se akart látni. Teljesen a sötét gondolat hatása alá került. Damokos doktor, az egészségtan-tanár, az „eset“ lélektani fejlődését figyelte és magyarázta. Figyelmeztetett, hogy mentő ötleteink és terveink lélektanilag csak ártanak annak a szerencsétlen fiúnak. Ez már olyan idegállapot nála, amin csak a mai modern orvostudomány segíthet.

— Hát akkor miért nem segítesz? — támadtunk rá.

— Bízzátok rám! — mondta fölénnyesen. — Már megvan a tervem. Mindössze pár adatra van szükségem, hogy teljes legyen a diagnózis.

Közben azonban megérkezett a Gyuri apja, a vén tanfelügyelő. Apró, kicsi emberke, akit a nyugdíj már kiegett a nadrágból. Hogy lehet ennek a sírszagú, keszeg emberkének akkora, daliás szép fia!

Egyenesen az igazgatói irodába ment. Ránk se nézett. Úgy vonult el előttünk, mint maga a megtestesült szak-

tekintély és pedagógia. Mégis megkönnyebbültünk a láttára s kíváncsian vártuk, mit végez az igazgatóval.

Tíz percig sem tartott a trakta, újra megjelent a tanfelügyelő. Most már kimérten és egyenesen hozzáink lépett. Sem ijedtség, sem gyámoltalanság nem látszott rajta. Amilyen kicsi, olyan szilárd, határozott, sőt parancsoló volt. Éppen csak odadobta a nevét bemutatkozásul. Nem kellett jó benyomást.

— Az urak a fiam barátai?

Szerényen elismertük, hogy valami affélék volnánk.

— Csinált valami újabb őrültséget az a gazember? Nem igen tudtunk „újabb őrültségéről.

— Mindjárt elintézem a dolgát! — pattogott, fogadkozott. — Micsoda éretlen, szamár dolog egy tehetséges, nagyra hivatott fiatalemberek ilyen dolgot csinálni, egész pályáját, jövőjét veszélyeztetni! ... Majd adok én neki!

Nem bírta megállani, hogy az ajtóból még egy rosztaló pillantást felénk ne vessen.

— Bizonyos tekintetben az urakat is felelössé teszem ... Igen helyesen jegyezte meg igen tiszttel barátom, az önök kiváló igazgatója, hogy a rossz irányban történő baráti befolyás tipikus példájával állunk szemben ...

Mire magunkhoz térhettünk volna, a kis ember elvirágzott.

— Hijj, az apád! — néztünk egymásra. — Ez megmondta! Különösen Nagy Palinak, az irodalomtörténet tanárának tetszett a kis öreg, vagy ahogy ő mondta, az „új figura a darabban“.

Ő viszont irodalmi szempontból figyelte a készülő drámát.

— Most válik el, hogy mi lesz belőle! — izgult.

Véleménye szerint, ha az öreg egy nyaklevessel elintézi Gyurit, az egész „téma“ kútba esik, de ha kifejlőd-

hetik a „nagy jelenet“ apa és fia közt, a végzetes, a drámai, a viharos, hát akkor lehetne valamit csinálni belőle.

— A nagy jelenet azonban, — amint később kiderült,
— nem az ő elképzelései szerint folyt le.

Gyuri, amikor meglátta az apját, ugyan kissé felélénkült, de csak annyit mondott egyszerűen és természetesen: „Maga az édesapám?“ — Az öreg pedig egyszerre letörött a látására, vörös szemgödreiből kigördültek a könnyek: — „Igaz, amit hallok, Gyuri fiam? ...“
— mire Gyuri fiam határozottan haragudott, hogy „ezért a kis dologról“ befárasztották a városba az ő öreg apját. Ráért volna, ha csak a temetésre romlik be Éhedről.

Bár igen egyszerűen mondta el mindezt Gyuri, a vén tanfelügyelő mégis segítségért kiáltva rohant ki a szobából és szinte letérdeلت előttünk.

— Uraim! Az Istenre kérem, csináljanak valamit ezzel a szerencsétlen fiúval! Egyetlen reménységem, büszkeségem, akiért éltem, dolgoztam. Képzett, nagytudású, az urak megítélhetik, négy nyelvet beszél. Külföldre küldtem, mindengettettem érte, szép jövő előtt áll és most egy buta golyó vessen véget az életének? ... Segítsenek rajtam, uraim. Én hiába kérek, könyörgök, hajthatatlan. Mit tudunk csinálni? ... Még egy nap és kifogyok az én drága fiamból!

Hiába szántuk, sajnáltuk, szegény öreget, dugtuk össze a fejünket, tanácskoztunk, segíteni nem tudtunk. Talán az egyetlen Jucika segíthetett volna korábban, de ma már az is lehetetlen.

— Holnap, ha megkondul a déli harangszó, eldördül a revolver... így mondta! — kesergett a vén tanfelügyelő.

— Holnap, ha megkondul a déli harangszó, becses fiát épen és sérhetetlenül nyújtom át önnék, tanfelügyelő

úr! — hajtotta meg magát az öreg úr előtt Damokos doktor.

A kis ember úgy nézett rá, mintha kísérletet látna.

— Mit, mit beszél?

— Megakadályozom, hogy a fia öngyilkos legyen!

— mosolygott a doktor. — A kényszerzubbony ebben meg fogja akadályozni.

— A ... kény-szer-zubbony? ...

— Nincs más mód kérem — magyarázta a doktor.

— Az eset most már egészen világos. A dementiának nem ritka változata ...

Csak az irodalom-kollégának nem tetszett, hogy így elrontjuk a drámát, de ő sem mert szólani.

— Akkor inkább haljon meg, semhogy ezt a szégyent megérje! — támadt fel a büszkeség az apában, de végül kénytelen volt ő is belenyugodni.

Megbeszéltük, hogy délkor lesben állunk a Gyuri szobája ajtajában, s mikor elérkezik a végzetes pillanat, a tanfelügyelő úr nagyon kiált, mire mi berohanunk és a zubbonyba húzzuk Gyurit.

A kényszerzubbonyt, amit a padlásról kerített a doktor, a Rudi, a rajztanár szobájában rejttettük el, aki különben töszomszédja volt a halálra ítéltnek.

Itt vártuk mi is a végzetes órát, szájba fagyott lélek-zettel, csendben. Egymásra sem mertünk nézni, mikor az óra tizenegyetet elütötte.

Egyszerre azonban nyílt az ajtó, s a küszöbön ott állott a maga szélességében, szálasán és sápadtan Bede Gyuri. A revolver kidudorodott a zsebéből. Úgy tett, mintha bennünket észre se venne, hidegen odaszólott a festőnek.

— Te Rudi! Jere, rajzolj le, hogy lássa az utókor, milyen voltam halálom előtt közvetlenül!

Rudi dideregve ment utána.

Féltizenkettő...

Már háromnegyed ...

Nem bírom tovább. Itt az ideje, hogy bevalljam, amire reggel óta készülök, de eddig nem volt bátorságom előállani vele.

— Fiúk! — mondom síri hangon. — Én azt hiszem, hogy Jucika engem... Nekem volna egy fényképem tőle... Mi lenne, ha én most ezt a képet bevinném és azt mondanám, hogy ő küldi... Talán ezzel meg lehetne menteni...

— Ember! te ezt csak most mondod? — támad rám a többi.

Ma sem tudom, hogyan kerültem be abba a szobába.

Csak annyit láttam, hogy Gyuri pipázva ül a díványon, előtte az asztalon a revolver, Rudi rajzolja, húzza az időt, hogy ezzel is legalább pár percre nyújtsa a szerecséten életét, a tanfelügyelő úr pedig egy széken roskadózik félíg magánkívül.

— Mit akarsz? — csattan rám Gyuri haragosan, mint akit halála utolsó perceiben megzavartak.

— Ő küldi! — nyújtom oda a képet. — Ezzel hív vissza — magához! ...

Fájt kimondani, de megtettem.

Vájjon jól tettem? ...

Gyuri kikapja a képet a kezemből, hosszasan rám néz, a vesémig kutat, láthatólag küzd magával, aztán csendesen azt mondja:

— Köszönöm, de nem fogadom el! ...

Pillanatig csend, aztán Gyuri hirtelen kikapja a festő kezéből a ceruzát és pár sort firkant a kép alá:

Késő!

Mire karom utánad tárol,
Nem érlek el a más világról! ...

Több hang nem esik, de most már bizonyos a halál.

Érezzük mindenki. Ha eddig tréfa volt is, most már bizonyos a halál.

Dermedten állunk. Tehet akármit, mert megmozdulni sincs erőnk. Azt se látom, hogy az ajtó nyitvamaradt és öblében ugyanolyan tehetetlenül állnak a barátaink. A kényszerzubbonyról meg is feledkeztünk. Csak sejtem, hogy a végzet útjába nem lehet állni.

Még egy pillanat, s a revolver — kirepül a nyitott ablakon.

Gyuri pedig megragadja keményen a kezemet és belehajlik az aromba: Már csak az utolsó szavaira emlékszem:

— Élnem kell, hogy valaha az életben megköszönhessem, amit tettél...

A félhámas vonattal elutaztak.

Azóta se hallottam híret.

Az egész történet úgy jutott eszembe, hogy valami harminc éve hányódó lántról előkerült a Jucika fényképe, s a kislányom megkérdezte:

— Édesapám! Ki ez a néni? ...

A KLÁNÉTA

KÍVÜL éj van. A havas pihen. Már felpattant néhány csillag. A kaliba előtt őrködő kutya fölnéz rájuk. Az éj hatalmas himnusza zeng a hegyek orma felett. Az erdei népek csendesen hallgatnak a hegyek oldalában szétszórt tüzek mellett. mindenki tudja, hogy baj van a havason, a halál ólalkodik a Péter Ignác kalyibája körül s a tüzekbe mélyedve zordonan várják, mikor szólal meg a klánétája, hogy az alig hatéves Ámáli leányka életből távozását bejelentse. Mert csak akkor szokott Péter Ignác klánétázni, ha ilyen halálos veszedelmet kell hírül adnia a havasok népének.

Kétszer szólalt meg és kétszer hallgatott el a kezében ez az erdőn vágott csodálatos hangszer. Mikor elvette és mikor eltemette a feleségét. Furcsa bolond ember volt világéletében ez az Ignác. Egyebe nem volt a két karjánál, s a furulyájánál, amiről addig azt se tudták, hogy miért hordja magával addig, míg meg nem látta a faluban a Mihók Dávid Trézsi leányát. Annak se szólott egy árva szót se, csak előrántotta a klánétát a belső zsebéből, a nyomába szegődött és pörögni kezdették ujjai alól a dal gyöngyei. Trézsi megzavarva, elkáprázva a keblére szorította két kicsi öklét és úgy ment a legény után a havasra, mintha lépesmézzel csalogatták volna. Pedig annál szomorúbb nótát sem azelőtt, sem azután nem hallott ember. Olyan volt, mintha koldustarisznyából töltötte volna meg

a furulyáját, de mégis minden illat, szellő, vihar és szépség benne volt, mintha Székelyföld lelke röppent volna szét a kilenc kicsi likon által. Mikor azonban megtartották a szegények lakodalmát, ez az istenszamara odalépett egyik fenyőfához, szurkot kapart róla, a klarinettnek mind a kilenc likát betapasztotta, s az ékes, rezes szerszámot felszúrta a füstös gerendába. Senkinek el nem árulta, miért némitotta el a dalt. Az asszony is unszolta, kérlelte, — hiába. A klánétát a pókok ezüstdíszű foglalták. Olyan szegények, elhagyottak lettek, hogy a tűz is meg-siratta őket, de Ignác hajthatlan maradt.

— Addig nem nyúlok hozzá, míg valami víg, boldog nótát nem fúhatok rajta! — árulta el végül is az asztronynak.

A boldog nótára azonban nem került sor, hiába vár-ták. Hej, pedig hogy fájt érte mindenki lelke. Szinte a klánéta is belepusztult a várakozásba. Meg is repedt volna, ha Ignác titokban végig nem csókolgatja, harmatban meg nem fürdeti. Drága öble így telt meg sóhajjal, bánattal, emberek kínjával, s a sok nyomorúságtól meg-feketedett a fája és komoran csillogott rajta a kilenc szurokpecsét.

Olyan bolond volt ez a Péter Ignác, hogy azt hitte, eljön az idő, mikor a klánéta pecsétjei maguktól egy napon felpattannak, mint az aranytojás héja, s olyan víg, boldog nótá születik öblében, hogy hallatára táncolni kezd a tarisznya a koldusok hátán.

Ugyan várhatta bolond Ignác ezt az időt, mert amikor legjobban bízott benne, akkor ette meg a fene ezt az egész világot és életet. Olyan esztendők voltak, hogy még a pillangók hátán is ördögök ültek és gyűlöletet izzadott a virág is. Egyedül csak Ignác biztatgatta az embereket.

— Csak a tavaszt megérjük, minden másképpen lesz!

A havasi népek szinte megverték a vigasztlásért, mert olyan nehéz esztendejük volt, hogy a betévő falatot

se bírták megkeresni. Ő azonban már mosolygott, pedig ő is éhes volt, mint a többiek, condra gúnyája leszakadt és asszonyostul alig lézengtek a lábukon; volt azonban egy titka, mit nem kellett elárulnia senkinek, mert mindenki láthatta, kinek szeme van, hogy gyermekáldást várnak. Ettől fénylett a Péter homloka, s a lelkében már új dallamok nevettek. Ez lesz az első víg dal, amire olyan régen vár.

Az örööm nótája ott rejtőzött a fülében, s színes szárnyai nőttek tőle. Eszre sem vette, hogy asszonya hogyan sorvad el mellette a nagy nyomorúságban. Könny, panasz és szenvédés ömlött belőle, mikor az ura nem látta.

— Csak a tavasz megjöjjön! — biztatta tovább Péter Ignác.

A tavasz aztán el is jött, de mégsem fúhatta meg a klánétáját.

Éppen a szentgyörgyi részen vágták a fát, mikor meghozták a hírt, hogy leánykájuk született. Egész úton a klánétára gondolt: — „No most! ... Most jött el az idő, amire várta!“ — de mire hazaért, már a kalyiba ajtajában ott várta a vén Antal Mihályné:

— Csendesen, Ignác, mert egy kicsi baj van! ... A feleséged alszik! ...

— Alszik? — hökkent meg az ember.

— Igen! — vetett keresztet Antal Mihályné. — Isten adjon örök nyugodalmat neki... Mire észrevettük, magához szólította Szentfelsége!

Péter be se ment a kalyibába, csak leült csendesen a tűz mellé.

— Várj — sajnálta meg a vénasszony. — Kihozom a gyermeket!

Péter ölbvette és sokáig nézte a drága csecsemőt...

— Ügyelj rá, — ijesztette a vénasszony — mert az ilyen gyermeknek, kiért az életével fizetett, utána szokott jönni az anyja!

Klánétás Péter nem szólott rá semmit, csak levette a gerendából, hosszasan elnézte a klánétát, levezte róla a szurokpecséteket és ott a tűz mellett fúni kezde. Az erdei népek lejöttek a hegyekről a halott asszonyt virrasztani, de Péter azt sem mondta nekik: „félkalap“, csak klánétázott tovább, míg azt nem mondta neki az öreg tapasztalt Fűzi János, a szentgyörgyi pásztor, hogy: — „Te Péter! Minek a tüzlángjának kínálódol idefenn a havason, mikor a klánétáddal vagyont kereshetnél a faluban! ...“ Erre mintha megijedt volna, újra visszaszúrta a nótaszerszámot a gerendába.

— Majd minden másképpen lesz! — motyogta. — Várjatok csak! ... Olyan szép nótát tudok! ... Majd a tavaszon.

Az emberek azt hitték, hogy megbolondult, vállat vontak és hazamentek. Szerencsére a gyermeket a vén Antal Mihályné magához vette és elgondozta, mintha az övé volna ...

Mindez öt vagy hat esztendővel ezelőtt történt. Azóta Klánétás Péter nem sok ügyet vetett a gyermekre, mintha nem is volna az övé.

Legalább is az emberek előtt így mutatta. Csak amikor mások nem látták, titokban csókolgatta meg és biztatta:

— Várj csak, Ámáli! ... Egyszer előveszem a klánétámat, s meglátod, hogy milyen szép nótát fúvók rajta! Csak a tavasz eljöjjön!...

Mondom, öt esztendő telt el azóta és semmi sem történt, amit ebben az ügyben érdemes volna felemlíteni. Kicsi Ámáli növögetett, játszogatott, de vékony, beteges leányka maradt.

— Nem fog sokáig élni! — tudta a havason mindenki s a vén Antalné is bizonyosra vette, hogy előbb-utóbb el fog érte jönni a halott anyja. Még szerencse,

hogy ez a szegény, boldogtalan apja nemigen törődött vele.

Négy esztendeig nem volt semmi baj, de az idén úgy látszott, hogy mégis igaza van Antal Mihálynénak.

Egy hete sincs, hogy a gyermek váratlanul beteg lett. Estefelé kigyúlt a két kicsi orcája, s erőtlensül lehervadt a tűz mellé. Egy óra múlva olyan lázban volt, hogy meg sem ismert senkit.

— Szólni kéne az apjának! — tanácsolta Antal Mihály. — Ha vége talál lenni, legalább búcsúzhassék el tőle...

A hírre szinte egykedvűen cammogott fel a kalyibához Péter Ignác.

— Hát beteg? — állított be. — Akkor elviszem haza!

— Nem viszed sehova! — tiltakozott a vén Antal Mihályné. — ... Itt is megkapja az anyja!

— Az anyja?

A félvad, sötét ember megrázkódott, szemeiben furcsa fény villant föl, mintha eddig sírban feküdt volna és most ébredne fel.

Hirtelen felbödült:

— Nem lehet! ... Nem hagyom! — és lekuporodott beteg gyermeke mellé, mintha a testével akarná megmenteni.

Egész éjszaka együtt küzdött vele és másnap se tágtárt ágya mellől. Az ő homlokát is kiverte a verejték és kínok torzították arcát.

Igy birkózott gyermeke életéért három éjjel, három nap, de úgy látszott, hiábavaló minden.

— Mit kellene csinálni! — töprengett sűrű homlokkal, tehetetlenül. — Tanácsoljon valamit! — esett neki a vénasszonynak.

— Én tudnék valamit — titokzatoskodott az öregasszony.

— No? — ugrott fel az ember.

— Szűzmária!... Ha ő... kijönne, s leányának fogadná!...

Az erdei ember visszadöbbent.

— Szűzmária? ... Ha ő kijönne a havasra?

— Arra te ne is számíts! — ijesztette el az öregasszony.

— Hátha beszélnek vele?

— Megpróbálhatod, de siess, hogy késő ne legyen!...

— Akkor megyek!

Lapos szőrtarisznyát vetett a vállára, fejszét a karjára.

Egész úton tusakodott.

— Mi lesz, ha nem jön ki? ...

Futva sietett végig a Nyilénk gerincén, hogy mire a nap leszállana, Somlyón lehessen.

Már látszott a tarfejű Kissomlyó tövében a kétágú templom, mikor új baja támadt.

— Hátha nem adják a barátok? ...

Erre nem is számított. Pedig a barátok nem fogják engedni, hogy elhozhassa a csudatevő Szűzanyát. Hiába tette meg a hosszú utat, akár vissza is fordulhat.

— De mi lesz akkor a leánykámmal? ...

Újra elsötélt, dacasan meredt szembe a nagy fehér templommal.

— Akkor ellopom! ... Ha mind a tizenkét barátot le is kell vágnom, akkor is ellopom!

Most már, mint a tolvaj, úgy orozkodott a templomhoz bokrok, fák árnyékában rejtőzködve. Szíve a torkában dobogott és lihegett súlyos belső terhétől.

NEM volt szerencséje. Zengő orgonaszó, kivilágított, fényes templom fogadta. Négy barát is szolgált az oltár körül.

— Hiába jöttem! — vesztette el a kedvét, de — ha már itt van — csendesen beorozkodott a többi szegényember közé.

Öt nem látta senki, mert behúzódott egyik gyóntatószék árnyékába, de ő minden látott. Egyik főbarát arany füstölővel mélyen meggömyedve, tömjénfüstbe borította a Szűzanyát, az orgona halkan szólott és olyan szépen, hogy a csodálkozástól kiülték az erdei ember szemei.

— Édes Márjám! — tört fel a fájdalmas bizalom, de alig ejtette ki a szót, összerezzen, mert az eloszló tömjénfüstön át látta, hogy Mária egyenesen reánéz:

— Hát neked ugyanbíza mi bajod van, Ignác?

— Nekem elég nagy bajom van, mennyei édesanyám, mert kinn Szépaszó fejiben haldoklik a gyermekek, s azt mondja a vén Antal Mihályné, hogy csak te segíthetsz rajta! ...

Elsorolt minden, s azt sem tagadta le, hogy mi volt a szándéka, istálta szépen, hogyha vége lesz a templomozásnak, lépjék le az oltárról, s jöjjön, nézze meg azt az ártatlan gyermekeket, segítsen rajta. Mindjobban belemelegedett a kérésbe, egészen nekibátorodott a Szűzanyával való beszélgetésbe, mert úgy látta, mintha a szobor bólintana, s azt mondaná:

— Megyek, Ignác, megyek! Hogyné mennék, de egy cseppet légy türelemmel, míg a szentszolgálatnak vége lesz. Azt meg kell várunk! Addig helyezd kényelembe magadat itt az én házamban!

— Köszönöm alássan! — köszönte Ignác. — Nem mondomb, bíza megfáradtam. Nehéz volt az út, s negyedik éccaka nem húnytam le a szememet.

Tovább nem is merte zavarni a Szentszüzet, mert

látta, hogy a könyörgésre kell figyelnie, hiszen annyi ember szólott hozzá egyszerre, hogy tiszta csuda, ha minden kérést észben tud tartani, minden nyomorúságot meg tud jegyezni. Kicsit büszke is volt Péter, hogy külön ki-hallgatást kaphatott és sajnálkozva pillantott végig embertársain, akiknek talán nem sikerült ilyen közel jutniok hozzá. Most már biztos volt a dolgában. Mihelyt azonban az eddigi epesztő félelem és feszültség feloldódott, az első megkönnyebbülés után ólmos fáradtság lepte meg. Eléggé szégyelte későbben, de az álom elnyomta ott a gyöntatószékben, hiába küzdött ellene. Az a szép, lágy orgonaszó is segített, az emberek csendes imádkozása is altatta.

Az elalvás miatt nem is lett volna semmi baj, de amikor az ájtatosságnak vége lett, a templomi nép haza takarodott, s a sekrestyés fráter éppen a gyertyákat olto-gatta, ez a boldogtalan Péter csendesen horkolni kezdett, s a templomzáró barát észrevette. Szelíden odacsoszogott, hogy felköltse, de mikor meglátta a félsötétben a torzonborz, félvad erdei embert, első ijedtségében segítségért futott, s odacsöditte az összes barátokat.

— Hé, atyafi! — rázta meg egyikük kíméletlenül.
— Mit akar itt?

Az álmából felriasztott, holtfáradt ember nem tagadt semmit. Egykedvűen bevallotta, hogy ő bizony Szűzmáriát el akarta vinni a beteg leánykájához, s éppen csak azt várta, hogy a világ kissé elcsendesedjék.

— Csendörököt kell hívni! — háborodtak fel a barátok, s olyan fenyegetőn fogták körül, hogyha nem templomban vannak, bizony-bizony a fészi nyelit a hátához verik. Szerencsére egy szálas főbarát hátra intette a többit.

— Jere, fiam s mondj el minden eleitől!

Mióta az apja térdiről lekerült Péter Ignác, ilyen

bizalmat nem érzett ember iránt, s úgy kitárta minden baját előtte, mintha a végrendeletét diktálná.

Különösen a klánéta dologra csóválta a fejét a vén atya, s látszott rajta, hogy nem helyesli. Mintha nem akarná, vagy nem tudná elhinni, újra megkérdezte:

— S te azon a klánétán soha az életben szomorú nótán kívül egyebet nem fújtál?

— Minek a tűzlángjának örvendtem volna! — bődült vissza Ignác. — Elesett ember, mindenki éhes kutyája voltam kölyökkorom óta, az egy bajon, nyomorúságban kívül egyebet az életben nem láttam. Minek örvendettem volna! ...

— Hiszen lehet, hogy mondasz valamit, — hümmögött a vén mezítlábas — de én mégis azt mondanám, hogy menj el szépen haza, vedd elé a klánétádot, s fújj valami víg dolgot annak az ártatlan lányának, ha azt akarod, hogy az anyja magával ne vigye...

— S akkor az anyja ... itt hagyná? — bátortalan-kodott Ignác.

A barát bólintott.

— Ha mondomb! ... Mert tudod, az úgy van, hogy a halottak odaát a másvilágban maguk sem tudnak nyugodni, ha látják, hogy mi ide lenn öröök szomorúságban élünk, s folyton panaszt, sírást küldünk hozzájuk ... Hogy tudna nyugodni különösen egy édesanya! ... Ne csodálkozzál rajta, ha a gyermeké után akar jönni, ha hallja a te fekete gyászspecséttel szomorított kesergő nótádat.

Péter elgondolkodott, bizalmatlanul felnézett a bárátra.

— Ezt maga honnan tudja?

A barát Mária felé fordította aszott fejét:

— Tőle! ...

Az erdei ember komoran nézett a szoborra.

— Tőle?

A főbarát mosolyogva bólintott.

— Már beszéltem a dolgodról vele!... ö tanácsolta.

— Mit! — kapta fel a fejét Ignác.

— A klánéta dolgot!

— Hogy vígat fújjak rajta?

— Hogy vígat fújj rajta!

— A leánkának?

— A leánkának!

Az erdei ember vette a fejszét és felsóhajtott.

— Hát én megtehetem, de ... méges eljöhettet volna, hogy legalább lássa!

— Ki? — csodálkozott a barát.

Ignác a szobor felé bólintott:

- Ö!...

A barát belelátott az egyszerű emberbe és megvigaszalta:

— Amiatt te ne búsluj! ... ö már volt ott!...

— Már ... volt? Nálam? ... Látta? ... Megnézte?...

— Amíg te aludtál! — bizonykodott a barát.

Az ember arca földöntüli fényvel felragyogott.

— Akkor nincs baj!... Hej, ha én azt tudtam volna! ...

Úgy rohant el a barátok között, mintha a szemét kivették volna. Sietve, lihegve mászott fel a Kissomlyó oldalán és rohant végig az élen a gyönyörű szálfenyők közt Szépaszó felé. Eszébe se jutott, hogy se meg nem köszönte, se el nem búcsúzott Máriától, csak csörtetett végig az erdőkön, olyan sietve, hogy a hold alig ért a nyomába ...

ÉJFÉL körül a havasi népek, kik egész este lesték a rossz hírek után, hogy mikor szólal meg a Péter Ignác halálhírt jelentő, szomorú klánétája, meglepetve ugrották

fel, mikor végre felbugyborékolt a hangszer s víg dallamok bugyogtak elő öbléből.

Ilyen szépet soha senki nem hallott.

Az erdei emberek boldogan felkurjantottak s aztán szép csendesen lefeküdtek.

Azt mondják, hogy soha olyan szépen nem ragyogtak a csillagok az égen, mint azon az éjszakán ...

A KUTYÁNK

KELLŐEN békégezett, a szabályrendeleteknek megfelelő alázatos kérésemre, az alkunak alá nem vethető napidíj kifizetése után és miután az építkezésből megmaradt egyetlen ruhámban két héten keresztül reggeltől estig várta; kiszállott a bizottság, hogy új házamhoz a lakhatási engedélyt megadja. Az urak a megőrzött hivatali felsőbbség leereszkedésével sorra megérintették kezemet és azt a véleményt nyilvánították, hogy:

— Ide már csak egy jó kutya kell!

— Igazuk van az uraknak.

Feleségem, kivel közöltem tervemet, bizalmatlanul különböző ellenvetéseket tett:

— A kutya harap!

— Nem harap jobban, mint az emberek!

— Hátha megdühödik? ...

— Nem veszettebb, mint ez a mai világ! Legyen nekünk is valakink, akiben megbízhatunk, aki húz a házhoz.

Bámulatosabbról bámulatosabb történeteket beszéltem el a kutya okosságáról, hűségéről, a szentbemáthegyi talpas-barátok kutyáiról, akikhez verset írtak, mert tudjafene hány száz embert mentettek meg a haláltól. Említést tettem neki a hollywoodi kutyatemetőről, amely éppen neki tünt fel az újságban és végül megmagyaráztam, hogy mit jelent ez a régi szólás: „Eb ura fakó! ..

— Eb vagy kutya, mindegy! — egyezett bele végül is hitvesem és most már csak a megfelelő kutya kiválasztása és megszerzése volt hátra.

Brehm és más jeles szakmunkák áttanulmányozása után rájöttem, hogy nem olyan egyszerű a doleg és nem elég valami elhányt kutyakölyköt felszedni, mert az ebeknek fajtái, pedigréi és törzskönyvezett dinasziái vannak, elkezdve az alaszkai szánhúzó kutyahősöktől a vörös prérikutyáig. Hát még az ebek irodalma: Jack London, Kipling, ésatöbbi! A háború világírű szanitéc-ebeit, kémkutyáit, bűnfügyi nyomozó farkaskutyákat, vadnépek kutyamitolójáját, a népköltészet Tiszait, Burkusait egyszerűen figyelmen kívül hagyom és nem említem Roosevelt elnököt sem, aki otthagya a szenátus ülésein és minden nap este hat órakor hazaszalad, hogy kedvenc pulijával játszhasson ... Mondom, — mindez nem kicsi tudomány és kétszeresére emelkedett a villanyszámlánk, míg mindezt kitudtam. Minél jobban belemerültem az ebek irodalmába, annál riasztóbban láttam a kérdés fontosságát. Egy kerek esztendeig tartott a vajúdásom, míg a kutya lélek tanával is végeztem és végig kísértem szerepüket a világtörténelemben, a különböző földrészeken, amíg a vadkutyából végre — családtag lett. minden egyéb-ről megfeledkeztem. Már éppen ott tartottam, hogy összes vadász és nem vadász ismerőseimmel elmondattam a kutya jukra vonatkozó nevezetesebb élményeiket és saját tapasztalataimat kezdettem jegyezgetni attól a pillanattól fogva, mikor kölyök koromban az első kuvasztól megijedtem és annak szörével megfüstöltek, miután az ólomöntésből bizonyossá vált, hogy kutytától ijedtem meg. Végül azonban megzavart kisírt szemű feleségem és összetett kezekkel kért, hogy az Istenért, vegyük meg már azt a kutyat, mert maholnap nem lesz mit őrizzen. Rámegy Ő is, a ház is erre a komédiára.

— Kutya legyek, ha nincs igaza! — hökkentem meg

én is és gavallérosan ráhagytam, hogy ő válassza ki a fajtát és színt, amelyet legjobban szeret; de ő úgy nyilatkozott, hogy bolond volt még az a pillanat is, amelyben engem megismert.

Szerencsére gyermekaim szívvel-lélekkel mellettem voltak és esténként könyveikról megfeledkezve, csillagó szemekkel tárgyaltuk, hogy milyen kutya kéne a házhoz.

Ildikó kacsócskáival hízelegve ölelte át a nyakamat.

— Apu! Vegyünk olyant, mint a Bakter, a Pista bácsié!

— Azt akarod, hogy apu is olyan sovány legyen, mint Pista bácsi? — jegyezte meg csendesen a komoly természetű Réka.

— A szentbernáthegyi csak hegyi kolostorokba való!

— intette le öket Csaba.

— Valami olyan kéne, amivel mi is első díjat nyerhetnénk a kiállításon!

— Nem rossz gondolat! — kaptam az ötleten. — Ilyen szakértelem mellett, mint az enyém!... Látszik, hogy az én fiam vagy! Mit gondolsz, esetleg keresztézzéssel? ...

— Csak tiszta fajról lehet szó! — intett le a fiam.

— Megint igaza van a kölyöknek! Persze, hogy csak erről lehet szó.

— Az agár! — csillant fel Ildikó.

— Te szamár! — torkolta le Csaba. — Hegyvidékre agár!

A buldognak rücskös pofájától, kiálló meztelel fogaitól mind undoroltunk. A doberman félelmes, mogorva. Vizsla, kopó, fokszi: vadászoknak való egyoldalú dögök. Az apró csóré és félcsové zsebbeli kutyák nem ilyen házhoz, hanem dologtalan dámák ölébe valók. A farkas-kutya közönséges. Néhány fajta tetszett volna, de sokba kerülnek, különösen a jobban idomított egyedek.

— Itthon kell szétnéznünk! — vigasztaltam a gyermekemet.

Előbb a környék, aztán a városka kutyáit kezdtem figyelni és — csodálatos dologra jöttem rá. Hiszen eddig is sejtettem, hogy a kutya némileg a házhoz és környezethez hasonul, amelyben él, de hogy ennyire átvegye a gazdája természetét, szinte egész belső világát, arról fogalmam se volt. Pedig így van. Mutasd a kutyádat és megmondom, hogy ki vagy!

Illetve, mondja a fene! Veszedelmes dolog az effélét megmondani. No nem a kutyák, hanem az emberek miatt. Fölösleges is, mert a kutyád úgyis kiugatja, ki vagy.

Nagy életbölcseséget szereztem az ilyen körutaimon.

Volt kutya, amelyik farkesóválva, szinte híva hívott be az udvarra, mint a boltos a vevőt és benn leszedte a ruhámat, de azt se dühösen, fogvicsorgatva, hanem kedvesen, diplomatikusan, mint a gazdája!

A másik csak odamordult: — „Nem vagyunk itthon!“

Láttam olyant, aki politikai nézetét fejtegette boldog, boldogtalannak, de el lehetett volna tőle vinni a házat.

Keserű, szegény emberek kutyája maga tépte fel előttem a rozoga kis kaput: — „*Lépjék be, uram és döbbenjen meg!* ...“ — aztán káromkodva felvonított az égre — „*Hát van igazság?* ..

Száz és száz hasonló esetet mesélhetnék.

A végén valósággal menekültem a kutyák elől. Isten őrizzen, hogy ezek közül egy is betegye az életembe a lábat!

Rájöttem, hogy az igazán hűséges, talpig becsületes, szilárd jellemű ebek, kik azt mondják: — „Itt állok, nem tehetek másképp!“ — ma nincsenek is. Ezek egytől-egyig kifeküdtek a gazdájuk sírjára és ott pusztultak el. A többi alkalmazkodott a mai viszonyokhoz, elveszítette egyéni-ségét, különböző világáramlatok hatása alá került és

úton-útfélén szervezetekbe tömörül. Megfertőzte őket a nagyváros. A régi tisztesség azonban a falu kuvaszai közt sincs már meg. Ők sem a régi éjjeli bátorok immár, akikre rábízhatta az életét is az ember. Népi viseletüket még úgy ahogy megőrizték, de aggodalommal látja az ember, hogy a régi jó erkölcsök nálunk is tünedezőben vannak.

Már-már elveszítettem minden reményemet és le is tettem róla, hogy kutyát tartásak, mikor — végre ráakadtam az egyetlen, igazi, békebeli jó kutyára. Külsőre nem mutatott. Viharvert, gubancos, csontos, sovány paraszti állat volt, mint gazdája, a vak koldus, ki az út széléről üres pléh-csuprát nyújtogatta a járókelők elé: — „Könyörüljenek a szegény világtalanon!“

Csak azért állottam meg mellettük pillanatra, mert a kutya együtt koldult a gazdájával... Két mélységesen szép és kifejező szemét az emberekre vetette:

— Könyörüljenek a szegény világtalanon!

Nagyon helyesen nem könyörült senki, akiknek kutyakötelességük lett volna könyörülni. A többi koldus, ki még nem ült le az út szélére, örült, hogy van még a világban nálánál is esettebb, nyomorultabb. A tehetső, tehát tisztességes embereket bosszantotta ez a forradalmi hang. Mert — kérdem tisztelettel — van-e forradalmibb cselekedet, mint könyörületet emlegetni a mai gyűlöletre berendezett világban?

Magam is bosszankodtam a koldusra, mert nincs benne eredetiségek, ötlet, újszerűség, fantázia, stílus. Nem tudtam nézni azt az ősi hagyományokhoz ragaszkodó, idejét múlt, ezeresztendős módszert.

— Nem jól van ez így, apám! — avatkoztam bele.
 — A kutya se „könyörül“ így magán, hanem álljon fel, vegye a kezébe az istrángot és vezettesse magát! ... így!... Látja, most sokkal szörnyűbb látvány! Nem szabad elbújni a nyomorral és tragédiákkal. Fel azokkal a véres szemekkel, ki azzal a vörösre aszott, ronda testtel, hadd

fityegjenek a világ szemébe a rongyai es ne imádkozzék alázatosan, hanem sötét dühvel morogjon, követeljen, hogy a félelemtől a hideg fussen végig az emberek hátán! ... Híres koldusnak kell lennie, ha boldogulni akar. Akkor lefestik a festők, kiteszik az újságba, ott fog lógni a képe a fényképészek kirakatában és ha ezt elérte, vállalkozók is akadnak, akik városról-városra viszik. Magának sejtelme sincs, mennyit ki lehet hozni, ha igazi tehetség. Vannak koldus-lángeszek, kik egyszerű megjelenésükkel megállítják a forgalmat! ... öntudatosnak, sőt gögösnek kell lennie! Örök vádnak az emberiség lelkismerete előtt. Ne maga kolduljon, hanem az emberek kérjék, hogy fogadja el tőlük a lelkük megnyugtatására azt a pár krajcár, de a világért se örüljön a pénznek, hanem tegyen úgy, mintha most már késő volna, mert éppen utolsó birkózássra készül a halállal!... Ez már bolt, apám! ... Próbálja egyelőre a kutyával!... No mi az? Mi lesz?

A hatalmas vázú koldus tehetetlenül hanyatlott vissza a porba.

— A kutya nem akar, uram!

Tényleg az eb mind a négy lábat konokul megfeszítette, fejét behunyta, morgott és hiába húzta a koldus, hogy szakadt ki a nyaka, nem akart mozdulni a szentnek se.

— Mi lelte azt a kutyát?

— Nem tudom, uram; csak nem akar!

— Hát vágjon rá, rúgja meg, verje kékre! ...

— Azt nem, uram! ... Sohasem! — rázta világtalan fejét az ember, inkább én pusztuljak el!

— Nem is lesz így magából soha semmi! — hagytam ott dühösen.

Pénzt természetesen én sem adtam! Ilyen élhetetlen, tehetetlen embernek! ...

A csalódás a kutyában azonban még jobban bosszantott. Érzéketlen, tanulatlan, ronda, veres kuvasz, akinek

kár a száraz kenyér is.. . De vájjon miért nem akar a gázdájával menni, hiszen az előbb olyan esdően együtt koldult vele. Megkérdezem az öreg koldustól.

Pár lépés után visszatértem:

— Mit gondol, öreg? Miért nem akart ez a kutya magával menni?

A koldus izgalom nélkül, a sors rendelésében megnyugodva, felelt:

— Szégyenli, uram! Bizonyosan azt tartja, hogy nem volna tiszteességes dolog, amit az úr ajánlott.

Meglepődtem.

— Mit beszél? ... Hogy az a kutya? ...

— Igaza van neki, uram! ... Akiknek így nincs lelke, úgy se adjon semmit. Azt tartjuk most már mind a kelten — simított végig szeretettel az újra sírószemű kutyán.

— A maguk dolga! — vontam vállat és ott hagytam.

Órák múlva, mikor visszatértem, a koldus a hevesen tűző napon aludt a standján. Akkor se volt egy lej se a kannájában, de békesen aludt. A kutya előtte felmeredő Szőrrel vicsorgott a járókelőkre. Nem bántott senkit, nem ugratott rá senkire, csak hatalmas fehér fogait mutatta és a szemeiben lobogott a halálos elszántság, minden izmát megfeszítve vigyázott, őrködött az alvó fölött. Egész lényében, nézésében, gerjedelmében ez a mindenkinél érthető, kiáltó vad, lázadás és igazság lángolt:

— Ha nem hagyátok elni, legalább engedjétek pihenni szegényt! ...

A felismerés bámulata után felujjonkott bennem:

— Ilyen kutya kellene nekem is! ... Hátha eladná a koldus? ...

Letettem róla: Nem foszthatom meg szegényt az egyetlentől, aki a világon számára megmaradt és ha adná is, ez a kutya belsőleg a mienk sohase lenne.

Mire hazaértem azonban, a gyermekek már egy ko-

romfekete göndörszörű öklömnyi puli-kölyokkel játszottak. Már nevet is adtak neki: — „Rigó! Rigó!“ — tanítgálták. A kicsike apró finom nyelvecskejével éppen tejet nyalogatott. A feleségem is gyönyörködött benne. Hát hiszen életrevalónak látszott. Odatileg hozzá és megszagolatott.

— Honnan van ez a kutya?

Kissé szigorú lehetett a hangom, mert Ildikó összeurrezzent és bocsánatkérőleg rebegte:

— Ugye nem haragszol, apu? ... Én szereztem, hogy amikor alszom, legyen aki ráad vigyázzon!

És tényleg! Este már láttuk, hogy a kiskutya az új ház küszöbén végigheverve nézi a csillagokat és minden pillanatban megremeg.

Tudtam, hogy a sorsunkat látja, összerázkoztam és azt mondtam a gyermekeknek, hogy semmit ne vegyenek észre.

— Vigyétek be a kutyát, mert fázik!

Fél éjszaka ébren gyötrődtem és remegtem.

— Vájjon mit láthatott ez a kutya rólunk a csillagokban? ...

A VÉN CIGÁNY

VÉGIG muzsikálta Európát. Játszott a császárnak, mind a kettőnek, az orosz cárnak. Királyi udvarok fényében fürdött. Párizs, Amsterdam, Rotterdam, Bécs, Budapest hajlott meg művészete előtt. „Tulumbás“ volt az Esturdeonban, pár óráig maga is király, ami a cigány népnek legősibb gondolata: egy éjszakára királyá tenni maguk közt a legöregebbet, ha éhségtől szikráznak is a belei és a rongyok lehullóban vannak fekete testéről. Valóságos királyá, kinek mindenki engedelmeskedik. A legnagyobb álom, mit valaki láthat: az élet megalázottságából egyszerre, ha műlölag is, trónra szállani. Hírnév, dicsőség, kitüntetések, minden megvolt, mit az élet nyújthatott a vén Balutznak, a lisztferenc-fejű cimbalomművésznek, aki félszázaddal ezelőtt tőlünk származott el. Titkos és hatalmas volt, mint egy bálvány, a bolygó nép egyik legnagyobb fia.

Kevesen ismerték már a régi legények, mikor hirtelen mindenöt ott hagyva, nemes feje feltűnt Udvarhely utcáin. Zárkózottan, magába merülten ment, mintha nem e világban járna. Az emberek tisztelettel néztek utána.

— Mit akar ez itt? — kérdem Jancsit, a prímást, aki áhitattal kísérte.

— Meghalni jött hazára! — súgja vissza Jancsi.

— Ne csinálj rossz tréfát!

— Bár tréfa volna! — sóhajtott Jancsi.

— De hiszen makkegészségesnek látszik.

Jancsi legyintett, hogy nem értem én azt.

Fene tudta még akkor, hogy a cigány, a föld akár-melyik pontján legyen, meghalni mindig hazamegy. Ok ezt tudják egymásról. Mi közönséges halandók nem is sejtjük. Nekem is csak most jut eszembe, hogy vettet is észre rajtuk valami különöset, másnak talán fel sem tűnő jeleket. A többiek, ha Bálint szólott, áhitattal néztek rá, tréfáin nem nevettek, kővé vált az arcuk a jóízű mondásra is. Ez már a haldoklónak szólott.

Ki sejtette?

Bálint se mutatta, hogy mire készül. Inkább azt lehetett volna gondolni a viselkedéséből, hogy új virágzásban van szíve. Hangversenyt is adott, de csak a cigányoknak. Még egyszer kiömlött a leikéből a magyar nóta úgy, mint soha. Zokogva hallgatták a füstösök. Soha ilyen szépen nem muzsikált. Jancsi mondja, hogy ez volt a hagyatéka. Kiosztotta köztük a művészetét, a nagy titkot.

Attól kezdve lassanként készülődtek is a temetésére.

Az öreg Bálint is eltünt az utcákról.

Senki számon nem kérte. Ki az ördög érdeklődik egy cigány után?

Magam is véletlenül találkoztam vele, véletlenül hal-lottam játszani, de olyan muzsikát, amilyent sem a két császár, sem a boldogult orosz cár nem hallottak tőle, mert akkor nem az élőknek, hanem a régi halottaknak húzta a vén Bálint. Titokban hozatta ki a hangszerét is.

Az úgy volt, hogy egyik szép nyári este hárításákkal a vállamon ereszkedtem le a Szejke-fürdő bükkös mere-dekjén. A világ éppen lefeküdni készült. Csendes, elha-gyott volt minden. Amúgy is ritka a vendég a roskadózó, elhanyagolt, divatból kiment feredőn. Most is mindenössze az omladozó „vendégház“ falán szomorkodott a füstös petróleumlámpa, mint aki megunka az életet. Élőlény

sehol. A szemben levő hegyoldalon az Orbán Balázs kopjafád sírjára már ráhullott a hold első, erőtlen sugara.

Ekkor zendült fel a különös muzsika.

Meghökkentem.

— Mi ez?

Halkan kezdődött, mintha nem hangszer szólna, hanem az erdő madarai egy kivilágított terebélyes bükk ágain furcsa éjjeli hangversenyt tartanának titokban, mikor Istenen kívül senki se hallja.

Első pillanatban én se hittem, hogy valóság, olyan földöntű volt. Fejemet óvatosan előrenyújtottam a bokrok kárpitja közt, mint a figyelő vadász és akkor felismertem a cimbalom hangját... De vájjon cimbalom ez? ... Legközelebb meg fogom számolni, hogy hány ezer húrja van ennek a hangszernek ... Hogy én eddig erre nem gondoltam! ... Vagy csak itt, az erdő rejtekén hallszik ilyen különösen, mintha az induló szellő messziről verné hozzá a sajátos, sohasem hallott, fájdalmas, égő szemű és mégis lázadó dallamokat, melyek ha a mélybe szállanák, olyanok, mintha a fák gyökerein játszanék valaki és lassan, szélesre emelkedve műlnak el, mintha a Lengyelfalva felé vezető fehér útra esett kis csillag-cserép pendüline utolsót.

Fáradt vagyok, azért hallom ilyennek, de megnézem, hogy ki muzsikál.

— A vén Balutz!...

Vigyázva óvakodom a közelébe, hogy száraz gally se reccsenjen a lábam alatt, de csörtethetnék akárhogy, a vén cigány se lát, se hall. Hófehér feje a hangszer fölé görbült, finoman erezett kezei lüktetnek a húrok felett. Mellette a terítetlen kecskelábú asztalon pohárban gazdátlan bor sárgállik, fölötte a lakatlan, vén vendégház csorba kéményén titokban könnyet ejt a bagoly.

Már alig ölelés-hosszra állok a háta mögött, de elmerültségében nem vesz észre. A húrok pengése nem

szűnik, új nótát vált rajtuk a cigány. Vígat, dévajkodót, régi jókedvünkbelől valót. Aztán, mintha leintette volna valaki, a derekán megszakítja a dalt. Ijedten szorítja rá kezeit az ezüstösen csillogó húrokra, hogy elnémuljanak és hosszan, elmélázva belegondolkodik az éjszakába. Kemény, élesrajzú arca aztán újra figyelni kezd és a puha pálcák ismét rákoppannak a cimbalomra.

Soha sem hallottam ezt a dalt, de érzem, hogy minden ízében magyar és a különös, mohoshátú múlt világából való ... Mondom, — sohasem hallottam, de az öreg cigány fél szemmel az árva asztalra figyelve, úgy játszsa, mintha onnan diktálná valaki láthatatlan, magányos mulatozó, régi magyar eleinkból való, ki a végén a borba ejti sátoros szakállát.

Az én bensőm is elnehezedik és mikor az utolsó hang felerőppen a vén bükk gallai közé, nem állom meg sóhajtás nélkül és megkínzott szívem indulatától görcsbe ránadt ökössel éppen rá akarok vágni a kecskelábú asztalra, mikor a vén Bálint észrevesz és elnémul. Zavartan rám néz és elpirul, mint a csókon kapott leány.

— Jó estét! ... Te vagy az, Bálint?

A hátzsákot ráejtem az üres asztalra.

— Telepedj ide mellém, Bálint! Mulassunk együtt! A vén cigány nem mozdul.

— Mi az? Nem akarod elhúzni a nótámat?

Bálint zavarba jön. Lesüti szemeit, tipeg-topog, alig meri kinyögni:

— Ma nem lehet! ... Majd máskor ... Ma nem lehet!

Kissé megszűr a vonakodása. Valami büszkeség, haragfélé is átfodrozik rajtam és a nézésemmel bele-szúrok az arcába.

— Miért nem lehet? ... Megfizetem.

Már bánom is, hogy ezt mondtam. A cigány elhal-ványodik. Látom, hogy megbántottam.

- A pénz? ... Mit nekem a pénz?
 Rásötétedik az asztalra.
 — Nem muzsikálok én többet az életben!
 — Hát az előbb?
 — Az más! — vág közbe hirtelen. — Csak elbúcsúztam a vén bárótól...
 — A vén bárótól?
 — Ennél az asztalnál szokott ülni, míg élt...
 Magam is lehajtom a fejem.
 — Értem, Bálint... Szép dolog, hogy ilyenekre gondolsz ... Most már értem ... No, csendes jóccakát! ...

HETEKIG nem láttam a vén Balutzot. Nem is igen törődtem vele. Elég gondja-baja van az embernek az életben. Nem csoda, ha megfeledkezem róla.

A napokban azonban a Szejkén volt dolgom és egyszerre elfogott az átélt hangulat.

Minden úgy volt, mint akkor, csak az öreg Bálint hiányzott.

Egy mezítlábas legényke fütyörészgetett a vendégház kapujához dőlve, melyet még Orbán Balázs állítattott. Ritkaszép székely kapu, csak a lábai rothatottak ki. Kár, hogy nem gondozza senki. Ráklábbba kéne venni. Mahol-nap ledől, szürke cserefa-halott lesz belőle. Ügy jár, mint a gazdája, kinek kétszer is megháborították a csontjait, míg végre lepihenhetett a „legnagyobb székely“.

De mi van az öreg cigánnyal?

— Te gyermek! ... Ma nem muzsikál itt a vén Balutz?

A kölyök félreveti a fejét.

— Ő tudom, hogy nem!

— Miért?

— Mert meghót! Maga nem tudja?

— Meghalt?

— Ő meg!... Van két hete, hogy eltemették!...

És tovább fütyüli a maga nótáját.

HAT meghalt. A halál letépte a cimbalomverőkről a vattát és örökre bedugta vele a füleit.

Meghalt.

Egyszerűen, feltünés nélkül, mintha csak átment volna tányérozni az örök élet asztalához.

Leveszem a fövegemet, hogy megadjam a végtisztes séget Bálintnak, de a legényke figyelmeztet, hogy jó lesz, ha felteszem a kalapomat, mert így ószre fordulóra kissé hűvösöcske az idő.

Valóban, már kezdenek színt váltani a falevelek ...

HORGÁSZÓK

A LEMENŐ nap fényében úszik az Olt. A vizet előttötte a fény és csend. Az örökkmozgás végighullámzik a folyón, mintha az álomba hajló föld ütőre lüktetne.

Szegény emberek halászgatnak a parton. Orvul, jegy nélkül, rettegve, az egyszeri jóllakásért. Elesett, szerencsétlen emberek, az összeszáradt belek lelki betegei, kik talán egy vöröshagymáért is képesek volnának embert ölni. A bokrok közé rejtőzve, a némaságtól megdermedve lesik a megfeszült horog-zsinór minden rezzenését. Ha valamelyiküknek sikerül kivetnie az ösztövér, szálkás halat a partra, a többi még nemább, még sötétebb lesz. Nem tudni, mire gondolnak ilyenkor, de a víz is megborzad tőle. A víz, amelynek rejtélyes életével egy vékony feszülő fonálon át összekötötték idegeiket, egész lényüket, amelyen át távoli világok, más szenvédő társaik sötét üzeneteit hallgatják és egész valójukat megrázza az örvények hatalmas sodra. Furcsa távíró a víz, amely tragédiák árnyékát lebegtetи a színén, megmossa a vértől a holttesteket, megőrzi a jajt és lelkek árnyéka nyugtalanlik fölötte. Az örökkemetető, melyben soha sincs pihenés. Ezek az emberek is utolsó reménységgel ültek ki a partjára, míg elsortadnak a horog végén és egy könyörületes hal a végén magához rántja a mélybe.

A halászó, vadászó ősemeber soha le nem győzhető ösztöne izgatja őket és ott a vízparton évezredekre különös

világába süllyednek vissza. A Meotis-tavak ősi álmát látják, ahol sűrű vadlúd-csordák kaptak szárnyra, a hatalmás ezüst-vizek igézetében szárcsák buknak alá, a gémek a nád közt állva figyelnek, vadrucák röpködnek furcsa testtartással, mintha lábon járnának a levegőben, kócsagok húznak, sirályok, bíbicek zajgatnak és a végtelen nád bronza vetődik az arcra. Rég lefolyt vizek kincsei-ről tudnak, halak locsogó tömegéről, amely a háló nyomán forrásba hozta a vizet és kiemelve a vízből, úgy szikrázott a sok színes haltest, mint az ékszer. Rézpontyok, komorfényű csukák, ezüst pénzű kárászok, keményre sodrott baj szú, kántorszájú harcsák és Isten tudja miféle rendű-rangú vizi-népek. Színes, dús kép, mint az álom.

Ma már ennek vége. Ezek a hegyi vizek, folyók egészen mások. Hidegek, kíméletlenek, alattomosak, örvénylők, titokzatosak. Keményen meg kell küzdeni velük, amíg pár sovány halacskát kiszakíthat belőlük az ember, különösen a szegény ember, kinek nem telik hálóra, csónakra, hanem horoggal, szigonyal lénytelen elorozni belőle néhány falatot. Különösen az Olt adja ki nehezen magából a kincset. A hal java úszik a sodrában, vagy megközelíthetetlen sziklák tövében, kimosott barlangjai-ban rejzőzik. Van, aki láttá ezeket a harcsa-királyokat és más csodálatos halakat, melyeknek szájában ezüstpénz van elrejtve. Róluk álmodnak ezek a parti koldusok és babonásan kísérik végig a szemükkel az elmorajló vizi-örvényeket.

Valóságos testi, lelki szenvedés az ilyen halászás és mégsem lehet tőle szabadulni. Varázslat és szenvedély, ritkán teljesülő reménység tartja itt őket napokon, éjszakákon át, hogy a végén megátkozzanak vizet, halat, életet, minden. Sokszor nem vacsoráznak sem ők, sem az asszonyok, sem a gyermekék, ha üresen marad a lapos kender-tarisznya, vagy a víz elzárja méhét. Ilyenkor

hiábavaló minden fortély, tudás, tapasztalat, a hal járá-sának, útjának ismerete. Órákig, sokszor napokig meddő a víz, mintha minden élet megszűnt volna benne.

— Kár tovább kínlódni! — szól oda valaki a szomszédjának és a halászok felkerekednek. Morognak, sötétek, komorak és soványak. Hazavánszorog mindenki a maga nyomorúságába.

A túlsó parton egy, a csordától elmaradt bivaly belegázol a vízbe, hatalmas fújással megtisztítja a színét, nagyon iszik belőle, lomhán belefekszik és magasra tartott, vadnézésű fövel beleálmودja magát az ősvilágba. Fekete, kérődző szájából sárga tajték csepege a vízbe.

Már csak ketten vannak a parton: Báró Jóska, a fél-lábú rokkant és alig hajításnyira tőle a vizek másik nyomorultja, Baczoni Dani. Nehéz volna megmondani, hogy melyikük koldusabb, esettebb, rongyosabb. Daninak talán kevesebb a gyermeké, de csak olyan éhségrágta, sovány, setét szerencsétlen, mint a másik. Még a lélekzetet is irigylík egymástól és beleremegnek, ha a másiknak néha sikerül a fogás. Ahol lehet, ott ártanak egymásnak. Kilesik egymás titkát, lehalásszák egymás etető helyét, boldogok, ha a másik horga beleszakad a gyökerek közé, megdézsmálják a titokban elhelyezett varsát, s képesek volnának egymást a vízbe dobni, csakhogy ne boldogul-hasson és — mégsem tudnak egymástól elválni.

Lassan beesteledik. A Tepej fejénél előbúvik a hold, a csillagok már feltetszettek, az erdők komor zúgása meg-indul, a köszirtek felragyognak és minden betölt a nyári éjszaka varázsa; de ők ketten nem érzik. Dühösen csapják bele a horgot a fukar vízbe, melynek fenekéről úgy ragyognak vissza a csillagok, mintha a vacsorát váró gyermekiknek éhes szemei volnának. Állnak és várnak fehérre mereszett szemgolyókkal, szinte esdőre kinyújtott karral, pedig tudják, hogy hiába. Nincs több kilátás itt

a parton az eredményre, mert a víznek új élete kezdődött. A sziklafalak közé zárt folyóra teljes gazdagságában hull rá a holdfény, fenéig kivilágítja és a sugaraktól boldog izgalommal forni kezdenek a hullámok és ilyenkor a hal örömében megbolondul. Ott játszik, táncol, bukdácsol a víz sodrában, kilátott, hideg körszájjal és közel se megy a némán tornyosuló fekete parthoz. A kutya a felkelő napnak, a hal a felkelő holdnak szalad neki.

Senki se tudja jobban, mint ők kelten, hogy kár tovább kínlódni, de a másik miatt egyikük se mozdul, pedig véresre csípték már arcukat a szúnyogok és hull immár a harmat is.

Baczoni unja meg hamarabb a néma küzdelmet. Fojtott káromkodással kirántja horgát és odakiált a másiknak:

— Nem megyünk, Jóska?

A béna utolsó pillantást vet a folyóra és egyszerre megfeszül a teste a figyelemtől.

Valamit hoz a víz. Most vágódott ki a Kárhágó alatti kanyarból.

Egy elszabadult, gázdátlan csónak. Félig korhadt, durva, fekete-öblű szerszám, nehéz a teleszívott víztől, de halászembereknek valóságos kincs. Oda mehet vele, ahová akar. Nem kell a kiuzsorázott partot lesnie. Megközelítheti az elzárt szűz öblököt, gázdag haltanyákat a nagyhomlokú szirtek alatt, zúgókat, barlangokat, útjába állhat szigonyjal az éji nagy hal-vándoroknak. A hideg ezüst-testek kápráznak szemei előtt, mintha ősi, régen el-rejtett ékszerök tömege volna, lélekzete meggyorsul és forró lehellet önti el csereiakéreg arcát.

Gyorsan dobja le magáról rongyait és veti magát a vízbe, nehogy a másik megelőzze. Mire Baczoni észre veszi, hogy mi történt, már ott kínlódik a folyó sodrában

a csónak nyomában. Fél falába miatt furcsán bukdácsol, valósággal biceg a vízben is, minden ereje megfeszítésével, kitágult szemekkel úszik.

Baczoni is belesárgul az izgalomba, megfutamodik a parton a zsákmány után, de elkeszett. A béna és a csónak között már minden pár méter a távolság, de hirtelen a csónak megperdül és az örvény elkapja. Az Oltnak ez a szakasza tele van veszedelemmel. A béna is megtorpan. Már fordulna vissza, de ellenállhatatlan ero' szívia magához, csavarja meg a derekát, süllyeszti magába. Csap-kodó karjai megbénulnak és kitör belőle a segítségkiáltás:

— Dani! Ne hagy!

A másik azonban nem mozdul. Hirtelen eszébe jut, hogy mi lenne, ha Báró Jóska meghalna, örökre elmenne az útjából, a vetélkedés megszűnnék köztük és neki maradna itt minden halászó hely, titkos öböl, amikről csak ketten tudnak. Kétszer annyi halat vihetne haza ... Pénzt is csinálhatna belőle... Bosszúját is tölthetné rajta és senki tőle számon nem kérhetné, hiszen csak szerencsét-lenség történt...

Valami löki, taszítja, kiáltoz benne, hogy segítsen, egész lénye reszket és halászápadt, feje zúg, kitárt szájjal, nehezen lélekzik, de a kísértés erősebb, Nem mozdul...

A vér lüktet füleiben, az izgalomtól pillanatra látsát is elveszíti, meggömyed, magába húzódik, mint a megszorított vad félelmében, csontjai kiülnek a gyötrő-déstől és felrémlik benne, hogy mit kellett volna csinálnia, hogy társát megmentse; de azzal vigasztalja magát, hogy már úgyis késő, mindenek vége, ó nem tehet róla, hogy így történt.

— Jobb így! — hebegi maga elé. — Inkább ő, mint én! ... Mind a ketten ott vesztünk volna ...

Tudja, hogy nem igaz, mert azon a részen éles kanyart vesz az Olt és az eszméletlen embert kihúzhatta volna ... Talán még mindig ott kanyarog a test az öbölben, még mindig mehetne, vagy ha késő is, legalább a holttestét megmenthetné. Eddig ki is dobta magából az örvény.

— Setét van, nem lehet látni!! — áltatja magát, de fel se mer nézni, hirtelen összekapcodja a halastarisznyát, horgot és vissza se tekintve bevág a bokrok közé, az erdő felé és nagy kerülővel lopódzik hazafelé, mint a gyilkos.

Fölötte nyomasztóvá sűrűsödik az erdők éjszakája. A folyó zúgása is elhalt. Eddig titokban azt figyelte és most, hogy hirtelen megszűnt, erőltetett nyugalmának is vége. Háborgó lelkiismerete kétszeresen kínozza.

Vissza kell mennie.

Egészen megkönnyebbül, ahogy ismét a folyó felé halad. Szinte üres belül és súlytalanok a léptei. A nehéz ég ül a fején. Bizonytalan, mint az álomkép titán tapogató árnyék. A környék, természet, víz is megváltozott. A hegyek egymásnak tartott fejű elefántok, kiket ívás közben lepett meg a halál. Oldaluk, gerincük fehér a holdfénytől, láboszlopuk belesüppedt a földbe. A nehéz vízen árnyékuk elnyúlik, lomhán utolsókat imbolyog. A különös varázslatban az Olt folyása is meg akar állani. A vízi népek elsüllyedtek az iszapban, sárban és behúnyták szemüköt, mert halott fekszik a vízben.

— Bizonyosan halott! — gondolja a halász és a belső összeomlástól egykedvűen járja a partot.

Halálosan fáradt. Mégse bír leülni. Mennie kell, tévelyegni és lesni a néma vizet. Időnként belekiáltja társa nevét az éjszakába, de csak maga ijjed meg tőle.

— Bizonyosan halott!...

Már átmosta száraz beleit, torkát, sötét szájüregét a víz, fülébe örök csendet tömött és valószínűtlen naggyá

hizlalva — ki tudja — merre jár a holttest. Azóta fehér zúzmarát kapott.

Legalább a ruháit kellene összeszednie. Szegényeknek legalább az a rongy maradjon meg belőle. A halászó helynek azonban a tájékára se mer menni.

— Én megettettem minden! — tagolja vastag szájjal és úgy érzi, hogy visszahúzta belőle karmait az élet. Az akarat nem villan át feszült tagjain. Romlott, hitvány még a lélekzete is. Alávaló ember lábtól fejig és minden most már, akármerre megy. A szemek ráncába belehalt tekintettel előre néz, kusza lábai alig vonszolják a falu felé.

Szerencsére csak itt lakik a Földesgödörben, a szélen és nem kell emberrel találkoznia. Ügylátszik, hogy háznépe is lefeküdt, mert sötét az ablaka. Annál jobb. Legalább nem kérdezősködnek. Lehúzódik majd az ereszben és megnyugszik, reggelre rendbe jön. Jó volna ugyan a csendőröknek szólni, de miért csináljon bajt magának. Ś nem tud semmiről semmit. Rajta ne keresse senki a szerencsétlen féllábút! ...

Csak ez a nyomasztó csend ne volna. Egészen megfázott tőle. Késő is van. A fák egymásra ejtették ágaikat, s a bagoly valahol asztrmásán szuszog. A falu már alszik. Mindössze néhány lapos denevér szállong.

Hirtelen összerázkodik. Az utolsó ház árnyékából egy gyermek lép elébe, öt-hat esztendős ijedt kölyök. Félmeztelen, rongyos és mezítláb van.

— Maga az, Dani bácsi?

A halott fia. Itt szokták lesni minden este éhesen az apjukat.

Mérgesen rivall rá a felzaklatott ember:

— Mit tekeregysz? Mért nem fekszel le?

— Édesapámat várom! — szeppeg a gyermek. —

Éhesek vagyunk. Reggel óta nem ettünk semmit. Amióta édesanyám beteg, s nem tud dolgozni...

Az ember megrándul. Erről meg is feledkezett. Önkéntelen előre rántja az oldaláról a halásztarisznyát és odaadja a zsákmányt.

— Édesapád nem jön haza. Éjjeli halászatra ment a Tepej alá — hazudja. — Ezt nektek küldte.

A gyermek boldogan szalad el a néhány sovány, szálkás, nyálkás halacskával.

Hosszasan vívódott, kínlódott a vackán az ember, míg valamennyire megnyugodott, s a fáradt test elpihent. Alig szenderedett el, megcsikordult a kapu és rémülten felriadt.

— A csendőrök! ...

Minden ízében feszülten várta, a szemeszőre alól elszántan leste, hogy most mi lesz.

— Teremtőisten! — horkant fel, mert a kunyhó árnyékából Báró Jóska, a falábú bicegett elő. — Te! ... Te!... Elsz? ... Azt hittem! ...

A bénának fellobogott a szeme.

— Megvan a hajó, Dani! ... Az utolsó pillanatban sikerült belemásznom, pedig azt hittem, hogy ott maradok. Szerencsére az örvény nekem hozta ... De nem azért jöttem, hanem hogy megköszönjem, amit a családommal tettél.

— Szót sem érdemel! — veti oda büszkén a vackáról a másik.

A bénának a meghatottságtól megcsurrant a szeme.

— Bocsáss meg, Dani! Nem tudtam, hogy ilyen jó ember vagy.

— Én sem — oldódott fel Baczoni Dani a szörnyű teher alól.

Félóráig fogadkoznak, barátkoznak, tervezgetnek,
ölelik egymást.

Soha ilyen szép nyári éjszaka nem volt.

KÉT NAP múlva újra gyűlölték egymást.
Halálosan és engesztelhetetlenül.

RÉSZEGH BÉNI

A.Z ORROM előtt ment el az autóbusz. Itt rekedtem ebben a havasalji kis székely faluban.

— Pedig reggelre, törik-szakad, Csíkszeredában kellene lennem! — panaszodom nehány szájtató atyafinak.

— Akkor legjobb, ha megfogadja Részegh Bénit — ajánlják. — Ha ő be nem viteti, senki sem.

Mindjárt meg is mutatják, hogy hol lakik.

Részegh Béni valami kerékfentőket riktolt a favágó tőkén.

— Jó helyt járok-e? — lépem be a kapun.

— Az a kérdés, hogy miben jár!

— Maga a szekeres ember?

— Ez én! — néz végig bizalmatlanul.

— Nem vitetne be Csíkszeredába?

— Nem! — aszondja.

— S miért nem? — riadok meg.

— Azt azért nem, mert a lovak a csordában vannak.

— Hijjnye az angyalát! — vakarom a fejemet. — Ez elég baj nekem. Reggel nyolckor halaszthatatlanul fontos tárgyalásom volna!

— Olyankor szoktak lenni a tárgyalások! — lát munkához újra Részegh Béni, mintha ott se volnék. A szeme elé tartja a fentőt, végighunyít rajta és újra simogatni kezdi a székércével.

— Most mi a fenét csináljak?

— Azt én honnan tudjam! — köpik a markába, de a szekerce megáll a levegőben, mert azt találom mondanival, hogy nálam a pénz nem számított volna.

— Az ötven pengőt is megadnám ...

— Az szép pénz!

— Kevesli? ... Legyen hát hatvan!

Az asszony a hátam mögött titokban hunyorgat, hogy fogadja el, de Béni azt magyarázza, hogy amilyen két okos ló az övé, hatvan pengőért haza sem jön a csordából.

Tizet még ráigértem.

— Nono! — biztatott Béni. — Már hegyezik a fülüköt.

Nyolcvannál odaszólta a feleségének:

— Hívd be a tekéntetes urat, s kínáld meg valamivel, mert félórás műlva indulunk!

Míg a menyecske körülöttem kedveskedik, az ember kihúzza a színből a kocsiszekeret, megkeni, előkészít az útra. Szénából jó komótos ülést csinál, leteríti veres pokróccal, felköti a viharlámpát, maga is nekiöltözök az útnak, feltarisznyái magának s a lovaknak zabostarisznyát s miegymást. Kényelmesen, tempósan dolgozik. Én izgatódom, mert a nap hanyatlak, s a lovak sincsenek itthon.

Meg se gondolom, már vezeti is elő Részegh Béni a két lovacskát az istállóból, hogy megitassa.

— Hát nincsenek a csordában? — bosszant, hogy erre nem gondoltam.

Részegh Béni gondosan megvárja, míg elúsztatja a szája habaróját a két macska a vízben, s csak azután felel büszkén:

— Mit gondol! Miféle szekeres ember az olyan, aki a lovait a csordában tartja?

Még csak azt kell megvárni, míg a szekéren ülve meghagyogatja az asszonynak, hogy amíg távol lesz, mit csináljon, mire legyen gondja, kétszer is beszalasztja az asszonyt a házba, míg valahogy kivergődünk a kapun. Ott aztán az asszony kezd búcsúzódni, de Béni rá se hederít.

— Gyi! — és büszkén kihúzza magát az ülésen.

A Homorúd mejjékin haladunk felfelé. Hegyes, sziklás, erdős vidék. minden fordulónál újabb meglepetés tárul elém. Megmámorosodom a régen látott tájtól, gyermekkor emlékek újulnak fel és hallgatagon ülök a szénnán. A mezők, erdők öbléből kicsi falvak fehérlelnek elő. Almás, Lövéte, Dobogó-feredő, amelyre ráhajlik a Pokolláz. Az út alatt a sziklákkal küzdő vizen ványolók düböögnek egymás mellett a völgy hosszában. Az ember szeregne örökre itt maradni, de a lovacskák kitartóan igyekszenek előre az oláhfalvi fennsíkra. Elhaladunk a vashámor mellett és mire a nap lehanyatlana, előttünk komorlik a Hargita, a Nagyerdő. Gyermekkoromban itt, Borosnál etetni szoktunk, de Béni, a szekeres most csak egy „seritalra“ áll meg. Azt is az én kedvemért.

— Odafenn a tolvaj ősi fogadónál úgyis meg kell hálnunk — magyarázza. — A lovak addig kibírják.

Az első hágón túl már benne is vagyunk a sötét fenyvesben. A szakállas, rozsdás fenyőszálak között a lenyugvó nap aranya porzik. A föld kezd már elcsendesülni, az erdőzügás erősödik. A rengeteg úgy *fog* körül, mint a tenger. Jobbról a Nagykőbükk teteje, balról Borhegyese a lassan leszálló felhőkbe vesznek és megnémulnak. Az út fehéren kanyarog mind magasabbra. Szeretnék felrepülni, mint a madár és elszállani a világ fölött. A frissen támadó fuvallat szinte megrészegít és ha a lovak szusszanni megállanak, a fokozott csendben hallom a fészken ülő madarak nyögését, halk pittyegését. Fenyő mellett megszámlálhatatlan tömegben. Bántatlan régi erdő ez itt a felhagyott út mellett. Vadszagú és titok-

zatos. A szekeres, ahol lehet, rövidíti az utat. A lehajtó, nehéz ágak végigfésülik a fejünket és megkavarjuk a fenyves ó'si, nehéz illatát a jéghideg patakok partján.

— Hó! — riadok fel a szekeres hangjára, aki azonban nem törő'dik velem, de látom, hogy neki is különös az arca, furcsa tűzben ég a szeme. Felhányja alattam a szénaülest, harisnyát, csizmát, kürtit vesz elő. Lebaktat a patakhöz, frissen megmosdik és ünnepi gúnyába öltözik. Még nehány szál álomra lankadt virágot is tűz a kalapja mellé.

— Fiatal ember, — gondolom — aki ad a rangjára, s nem akar viseltesen, kopottan, szennyesen megjelenni a városban. Még büszke is vagyok rá. Részegh Béni azonban nem szól semmit, csak mosolyog. Sárga bajsa arany fényt vet az ajkára. Eddig se vett sokba, de hogy a sötétség beállt, még szófukarabb lett. Eleinte még kérdezősködött, hogy mit gondolok, győznek a németek, de mióta nekivágztunk a Tolvaj os tető utolsó nagy kanýarjának, végleg elszótalanodott. Almos nem lehetett, mert úgy ragyogott a szeme, mint a kárunkulus. Szinte előre világított a sötétségen.

Az Opál-Barlangba vivő utat rég elhagytuk, mikor beütött a baj. Fecske, a csábeli kanca hirtelen legyenüült, a háta felpúposodott és letisztelte a szekér elejét. Részegh Béni odaszólta neki, hogy: „Szüksz szabjad szamár, messze van még Szereda!“ — de a lovacska minden futamodásra megismételte a *műveletet*. Pár kilométeren túl már csak lépéssben vánszorogtunk.

— Mi baja annak a lónak? — érdeklődöm gyanútlanul.

— Tudja az Antikrisztus! — káromkodik Béni.

— Nem hasmenése van?

— Nem, mert tüdőcsúcshurutja! — mérgelődik az ember a szamár kérdésre.

— De akkor mért megy a gyomra? — okvetetlenkedem.

— Az azért, mert most fogzik! — csúfolódik az ember.

Elhallgattam, de a szegény lovát tovább erőltette a hasa.

— Valamit kellene csinálni neki! — tanácsolom mégis.

— Szálljon le, s szegezze be! — mordul hátra, de aztán ő száll le, megrángatja a kis állat füleit, homlok-sörényét, „székely abrak“-ot ad neki és megpihenteti. Közben szidja és éteti a farkasokkal.

— Hogy álljak *eleibe* veletek? — kesereg. — Hogy ti ilyen szégyent hoztatok a fejemre! ... Ezért felöltözhettem!

Nem tudom, kinek akar „eleibe állani“ és nem is merem megkérdezni. Az ember áll és töpreng. Valami nehéz küzdelmet vív magában és percek telnek el, míg elhatározásra jut. Akkor odalépik hozzám és aszondja:

— Mégsem hálunk meg a fogadóban. Valahogy csak béromlunk Szeredába.

— De miért? — nézem az ember szomorú képét.

— Nem akarom, hogy Julis így lásson! — süti le a szemeit.

— Miféle Julis? Ki az a Julis?

Részegh Béniból kifogyott a türelem. Nem titkolódzik tovább.

— Hát a régi szeretőm, ha mindenki át tudni akarja!

— No akkor ugyanvalóst ott hálunk! — kacagok fel. Most már szegény Béni bátortalanodik el.

— Gondolja az úr, hogy így ... hogy mégis ...?

— Sötét van — vigasztautom. — Ki az ördög látja ilyenkor a lovát, szekeret? A naggyát az első pataknál lemossuk,

Béninek jól esik, hogy így melléje álltam, bizalmatlansága megszűnik, s az utolsó útszakaszon már úgy ülünk egymás mellett, mint két édestestvér.

Híába faggatom azonban, csak annyit tudok meg, hogy a gazdag leány is baj, a szegény leány is baj. A legnagyobb baj pedig az, hogy élünk. Az asszony ellen nincs semmi kifogása. Hűséges, jódolgú, húz a házhoz, a gondolatát is elleszi az urának. Julisról is tud, de behúnya a szemét.

— Csak bennem van az ördög, tekéntetes úr. Hiába szidom magamat, küszködöm, harcolok, nem bírok parancsolni a véremnek. Eszem van, de erőm nincs.

A fogadó világos ablakai már ide látszanak, bűzük átver a szálfák közt. Béni megrándul és szembe mered velük. minden íze feszült és süt-süt a testéből a felgyült belső fény.

— Mégis jobb volna Szeredába menni — ajánlom.

Béni a lovak közé dobja a gyeplöt és aszondja:

— Döntsön az Isten!

A lovak maguktól befordulnak a gyeprés, puha erdei útra. Béni a nézésével mondja: — „Na látja? Hiábavaló minden!“ Fennhangon azonban így sóhajt:

— Még az oktalan állatok is szeretik! ...

Arra nem is gondol, hogy ő szoktatta rá a lovait a tilos útra, én pedig minek rontsam a kedvét.

Szerencsénk van, mert a Julis ura nincs otthon.

— Kinn alszik a fűrésznél — nyugtat meg a menyecske.

Ilyen szerencséje van ennek a Részegh Béninek, de ahogy látom, nem sokra megy vele. Ritka élhetetlen ember. A fehérnél közelében nem tudja, hogy hová tegye kezét-lábát, csak bámulja, tiszteleti, csurran el az egész ember ahelyett, hogy odamatatna a kemény derekához, s megbolygatná benne a kívánságot. Háromszáz esztendős koromban se tudnám megállani, hogy meg ne csináljam.

Az ember a barátja kedvéért azonban türtőzteti magát, pedig — mit mondjak — nem várta ennyit ettől az erdei madártól, aki nyakig ördög, azonfelül angyal, annyi tisztaság és ártatlanság, szépség ragyog le róla. A hangjában is benne van az erdő zengése és valami édes titok, az ifjúság zamata és harmata. Még az étel is jobb ízű, amitől ő tesz elénk. Eszem, de a félszemem rajtuk van. Az ilyen városon romlott embernek mindenünnél a bűn fintorog elő, s titokban adogatom a jelt Béninek, hogy kezdjen már valamit. Ő azonban csak az asztalt szemléli szemérmesesen, s gerjedelem helyett azt kérdei a menyecs-kétől, hogy milyen az életsorsuk. Kedvesen bolhászgat-ják az életet és együtt sóhajtoznak a szegénységen, ba-jokon.

— ítéletnapig se lesz ebből csók! — gondolom és — „Biz én nem bánom, ha megveti az ágyat!“ — mon-dom a fehérnépnek, aki hamar felpuhogatja a fejem alá a párnát. Törödött, fáradt, álmos vagyok, a jó havasi levegő is megbolygatott, s szívesen elteszem magamat holnapra.

A vékony levélajtón átszűrődik a bágyadt lámpa-fény, amely alatt ők ketten csendesen beszélgetnek. A kis ablakon át látom a fennséges erdő fölött úszó holdat, hallgatom a halk morajt, elnézem, hogy gyűlnek fel az ég aljára a felhők, mintha fekete farkasok volnának és világosan érzem, hogy a rengeteg végtelen éjszakájában minden emberi törvény megszűnik, s az ember vissza-sülyed a korlátlan, boldog ősállapotba, az erő, a pusztakéz és éles fogak világába, amiről titokban mindenki álmodik. Milyen jó volna kiugrani az ablakon és bor-zongó bőrrel kalandra menni, megfeszült érzékekkel, neszte-nül végigvadászni az erdőt és birtokba venni.

„De vájjon ezek mit csinálnak odakinn?“

Nem érdemes az időt rájuk vesztegetni. Julis éppen azt magyarázza, hogy az ura a csicsói közbirtokosságtól

megvette a széldöntött fákat. Igaz, hogy haszonrészese-désre, igaz, hogy azóta éjjel-nappal az erdő rabja, sze-gény már csak tiszta csont s bőr az embertelen munkától, de ha megbirkózhatik vele, valami nekik is csordul-csep-pen a télire.

— Áldott jó ember, szegény! — álmodozik a me-nyecske a régi szeretőjének, aki búsan ingatja rá a fejét.

— Ö az. Áldott jó ember!

Az ilyen beszédektől természetesen még szerelmesebb lesz a nyavalyság. Nincs ezekben már vér! Ügylátszik, a fehérnélben már kialudt a régi szerelem, vagy én nem tudok eligazodni rajta. A Részegh Béni beszéde után nem így képzelm a dolgot. Szinte bosszant ez az élhetetlenség.

— Béni! — szólok át az ivóba. — Jöjjön egy percig!

— Tessék? — áll meg az ágy előtt az ember, mint kárvallott.

— Mit élhetetlenkedik! — uszítom halkan. — Csi-náljon már valamit azzal a fehérnéllel! Ügy viselkedik, mintha búcsú jární jött volna ide.

Az ember elsötétedik, haragosan süt rám a szeme, de hogy cinkosává tett, túrníe kell, amit mondtam.

— Nem lehet!

— Miért nem lehet?

Részegh Béni felháborodva magasodik fölém:

— Mert nincs itthon az ura! Tudja? ...

— Na és ha itthon volna?

— Az más! Akkor ...

Megvetőleg legyint és faképnél hagy. Büszkén, gőgö-sen, fölényesen. Ügy pillant rám, mint az utolsó féregre, akit fel se lehet emelni abba a magasságba, ahol ő van.

Hallom, ahogy suttogva Julis megkérdei:

— Mi baja a tekéntes úrnak?

Béni undorodva inti le:

— Hadd el! Mocskosok az urak! . . .

Hangosan mondja, hogy én is halljam.

Julis nem firtatja tovább, én pedig szégyellem magamat és büszke vagyok erre a székelyre. Csak most dereng fel bennem igazán, hogy milyen hatalmas és mély benne az érzés, a szenvédély. Szegény Béni! Halála napjáig viselheti ezt a gyötrelmes terhet. Előbb-utóbb baj lesz belőle. Nagy baj. Talán leszámolás a két férfi közt. Fejszével, vagy pusztával kézzel, ahogy az erdőben illik.

Beleborzongok, ahogy a négy emborsorot végig-gondolom. Akár jó idő van, akár rossz idő van, ök négyen kénytelenek magukban hordozni a kárhozatot. Mi lesz ennek a vége?

Különben egye fene, mit törődöm vele! Késő van, aludjunk!

Azok ketten odakünnőrzik egymást. Vigyázzon rájuk az Isten, s a hold! Pihent erőre van szükségem a holnapi tárgyaláshoz. Bonyolult ügy. minden attól függ, hogy az ellenfél tanúi mit vallanak. Ha hihetek az ügyvédemnek ...

De miért nem fekszenek le azok ketten? ...

Na, puhább ágyban is háltam életemben.

Milyen jó volna, ha a férj most váratlanul betoppanna! ...

Csak ezek a piroshasú bolhák ne volnának!

Jobban tenné ez a menyecske is, ha szerelem helyett kivadászná őket a csergóból...

NA, MI AZ? Maga az, Béni? ... Hogy? Már indulunk?

— Muszáj, ha idejében be akarunk érni Szeredába!

Kábult, szerencsétlen vagyok. minden ízem, tagom össze van törve. Béni alig bír lelkét verni belém. Hiába. Nyavalányás népség az úrféle. Bezzeg se rajta, se Julison nem látszik, hogy a szemüköt se húnyták le egész éjszaka.

Frissek és békességesek. Kedvesen mosolyognak egymásra. Az az érzésem, hogy mégis megértették egymást, amíg én valamit szenderegtettem, s a menyecske ura gyanútlanul a csicsai Hargitában a széldöntött fenyőszálakkal birkózik látástól vakulásig. Annál inkább meglep, mikor Részegh Béni a kapun túl odaszól a lovainak:

— Úgy nézzetek széjjel, hogy ide se jövünk többet!

— Hogyhog? — esem neki. — Tán nem vesztek össze a menyecskével?

— Láthatta, ha szeme van! — dobja oda a szót.

Az ördög újra felébredt bennem.

— Akkor én, ha magának volnék, nem hanyagolnám el a házatáját.

Részegh Béni szinte lehajított a szekérről megbotránkozásában:

— Hogy képzel effélét, mikor Julinak gyermöke lesz! ... és tisztán, boldogan belenézett a hegyek mögül kitáruló fényes nap arcába.

TŰZ A FALUN

A FÉRFIAK a fával dolgoztak az erdőn. Egy legény nótázni kezdett. Szép szerelmes nótát vert a szája, hiszen mátkája van lenn a faluban, s különben is olyan kevés kell a boldogsághoz. Lám az állat is végignyalja egymás szemét, ha szeret, egyik virág a másikhoz dűl, a fák teteje összesugdos, a vak kő is társához ütődik és helyet ás mellette.

A legény boldogan nézett a távolba. Innen messziről olyan szép a kis havasalji falu. A kontyostetjű házakban van ugyan baj számos, de sok jó napot is rónak a szomorú mellé, s a süvegekkel itoldott fejű emberek jó parolát adnak egymásnak. Lenn a réten bárány falka vezeti az életet, itt pedig a hegyek tetején ők a vállukkal tartják az eget. így jó, mert így rendelte az Isten. Hogy szegények? Hát baj az? Lábuknál szól a fű, fejükönél mosolyog a csillag. Az egész világ a szegény emberé. Kell-e ennél több?

Mosolyogva faragta a tőkét, amíg lassan rásötétegett. Az éjszaka már tolult a havasok fölé. A virágok sóhajtva becsukták kelyhüket, az öreg fák szerelmes levelet ejtettek közéjük, a madár pihenteti dáltól fáradt nyelvét, a felmérhetetlen virágzás alatt megbúvik a sok kicsi élet, a föld és ég lassan csendbe enyészik.

— Mára elég volt, emberek! — azt mondja valaki és az erdei népek szedelődzkődni kezdenek. A legény rá-

támaszkodik a faragófejszére és arra gondol, hogy vasárnap lesz az esküvője, s mire a falu lecsendesednék, ma még találkozik Bokor Ágnissal. Mégis jól van ez így, ahogy van.

A sok fény már rakodik az égre, mikor a falu fölött is felszökken valami különös világosság, mintha a házak fölött hajnalodnék.

— Mi ez?

A legény rádöbben és körülnéz.

— Csak nem ütött ki tűz a faluban? — akarja kérdezni, de csak a szája remeg fehérien.

A többiek is némán görbülnek előre és senki sem akarja elhinni a szörnyüséget, mindenki küzd ellene. Némelyek lehúnyják szemüköt, hogy ne kelljen látniok, de hirtelen felfényesedik az ég alja, a fák levelei előbb csak pilinkézni, remegni kezdenek, aztán piros fényben ragyognak. Előbb kis fénynyilak suhannak, vágnak bele az erdőbe, majd világolni kezd körös-körül minden. Forró légáramok kelnek útra és vörös lesz az öreg fák szakálla. Előbb csak egyet dobban a legény szíve, s mikor levette, láttá, hogy piros lett a fekete sapkája. Nem szólt, csak elsápadt. Hirtelen nyakába vetette tarisznyáját és elrohant.

— Tűz van! — bődül fel valaki, amitől a legény visszahökken, mintha most hallaná, mintha nem tudná, aztán óvatosan előregörbed, mintha azt várná, hogy a sátán kapaszkodjék fel a hátára. És ismét rohanni kezd a veszedelem felé árkon-bokron keresztül. Lábai durva ösvényt vonnak a mezők áldásában. Későn, nagyon későn veszi észre, hogy a harang sír a toronyban, fejvesztett denevérek hullanak ki ablakán, az ebek rémületben vonítanák és heregvé szívják az út porát. Az anyák sírva me-nekülnek gyermekükkel a templomba, ahol a pap hangsosan imádkozik. minden arc fakó, mint a halott Krisztus lábanyoma. A házak kormos tajtéket vernek, a teheterlen

emberekre hull a tűz, fülük sír és meztelen szívok veri a földet, ahogy orra buknak a pusztulás hatalmai előtt.

Az erdőből hazarohanók elköltöztek. A lángok már eggyé folytak a falu fölött. A kerítések is égnek és egy kereszt recsegve hanyatlak le az útszélen. Az ökör véres nyakán ezüstpatakban folyik le a lánc, az elégett eb gerince soványan felmered, a kicsinyeire borítkozott madár égetett csőrrel hal meg. Az ezeresztendős emlékek, házak, csűrök ropogva égnek és óriás szikra-porban robban szét az összeomlott otthon, ami véres bíbort vet az égre, mintha új világ hajnalodná.

A legény felveti karját és kiáltozni kezd:

— Nem láttátok Bokor Ágnist?

Valaki odaveti:

— Ne keresd! Sokan bennégek!

A legény megrázkódik, arca eltorzul, nem szól többet, csak széleset nyújtózik, hogy ropognak bele a csontjai, aztán előremeredten, mozdulatlan nézi a tüzet, amely már szín jeleket játszik.

Mert minden másképpen ég: az élettelen dolgok, a lélekző teremtmények és az ember. Sőt az égő ember is annyira változatos. Néhány könnyű, fehér pillanattal lobban el a gyermek. A férfi-fő tüze fekete, a szép leányé szomorú, az anyatestekből hánnyt máglya meghatásos sír. Másképpen borul tűzbe az imádság, másképpen a dal. A szerelem nem is fáj ilyenkor.

A legény látszólag még mindig gondolkodik. Arca szigorú árnyékot kap és fekete halántékot. Látszik rajta, hogy több ügyet az életre nem vet. Sötét egész lénye, mintha most szülte volna az éjfél. Egyszer mintha mégis elmosolyodná, pedig nincs is magánál. Tétován homlokához emeli kezét és megindul a tűz felé. Senki meg nem akadályozza, útjába nem áll. Pillantást se vették utána, mikor eltűnik egy házban a lángok közt.

Nincs is idő rá, mert a tűz újult erőre kap. Csillagvakító füstgomolyagok kavarognak fel és utána úgy látszik, mintha nyersarannyá változott volna a falu. Tűz csepeg az eszterhéjról, a tetőkön a nagy, vörös varjúkárogók mégegyszer kinyúlnak és a megbolondult virágok kiugrálnak az ablakon. Az ág-bogas keleti pompa mégegyszer feltetszik, aztán korommá omlik minden. A hunyorgó zsarátnok fölött a sötétség lassan ismét ellepi a világot.

Döbbenet, fáradtság és fásultság.

Későre, nagykésőre az égen újra kinyílik a halálvirág, a hold és lassan úszni kezd a leégett falu fölé.

MÁSNAP úgy ébredt a világ, mintha semmi se történt volna. A nap éppen olyan szótalan és szép, mint máskor, a mezők változatlanok, az erdő ugyanígy zeng, zúg, a virágok ingának. A kakuk bolondul szól, mintha most szabadult volna ki valami avult órából. A hangybolyok fölött kékfényű savanyúköd dereng. A nyúl füle óvatosan kinő a fű közül, s a sas kékséget szitál rá a magasból.

Csak a leégett falu helyén áll a koromszagú, fekete folt és a hamu fölött gyászol a nép, vagy kutat megsemmisült világa romjai közt. A kilátástan, jövőtlen sors némasága befagyasztotta ajkukat. A leégett bajszú férifiak térdükre könyökölve keseregnek, az asszonyok felére sorvadtak a sok rémülettől, keserűsségtől, fájdalomtól. A gyermeket se mernek moccanni. Ha szellő indul, a korom csendesen hull a néma embercsoportokra. Zilált, rongyos, koldus mindenki és olyan esett, hogy a pap nem mer közibük menni, hanem ott birkózik Istenével a megmaradt templomban és századikszor kérdi meg tőle: — „Uram! Mi lesz ezzel a néppel...“ Isten azonban

hallgat és nem mondja meg, hogy mi lesz ezzel a néppel.

Ekkor történt, hogy egy sötét, széles, égett ember lassan kiemelkedett a romok közül és borzasztóan világoló szemekkel odabúgött a többinek:

— Hé emberek! Koporsót ide!

Szomszédja rámered, mintha Szilaj Dénes megbolondult¹ volna.

— Minek a koporsó, te Dénes?

— Hogy eltemessük a falut!

A tömegeen végigmorajlik a gondolat.

— A falut? ... Eltemetni a falut, mintha ember volna? ... Megbolondultál, Dénes?

Szilaj Dénes azonban nem hagyja magát. Fellépik egy füstös gerendára, s onnan rázza az ökleit.

— Hát nincs igazam? ... Emberek is pusztultak el a tűzben, akiknek csontjait se kapjuk, s azonkívül van-e köztünk valaki, akinek ne volna halottja? Halott a házunk, minden szép jószágunk, még a reménység is. A szívünkig égtünk... Hát nincs mit eltemetni?

A különös gondolat első meglepetése után valaki azt mondja:

— Tiszta igaza van!

Ember ember után ébred rá, hogy mit akar Szilaj Dénes. A gondolat hatalmába kerít mindenkit és a rongyos népen végigmorajlik:

— Igaza van! Temessük el a falut!

Nehányan el is indulnak, hogy összeüssék a falu koporsóját.

AZTÁN megkezdődött a furcsa szertartás.

Mindenki hozott egy kis hamut otthona porából. Valaha ház volt, mosolygó, virágos. Kenyér volt, édes,

ruhácska ékes. Ki tudná megmondani, miféle hímes, tarka, vagy szerelmes. Életüknek valóságos része, álmuknak szárnya. Ez a kis korom volt a becsület, tekintély, szépség, világuk célja.

Mikor a koporsóba dobta, minden száj elsírta.

A hamu, por gyült, könnyük pergett.

így készült el a ravatal.

Aztán jött a pap templomi gúnyában. A borzas deszkakoporsó mellett az egész falu népe várta. Nagy inaszakadtan megindult a harangozás és a gyászszerztárs dermedt fájdalmába borult minden.

Végül a pap felemelte kezét és ahogyan láttá az egész: port, hamut, koporsót, népet: megszentelte, kikísérte a temetőbe és ott eltemette.

RÉGEN történt! — magyarázza az öreg pap, ahogy felszuszog velem a kis hegyi temetőbe, hogy megkeressük a „falu sírját“. — Igaz, hogy újra felépült a falum, tán még szebben is, mint amilyen volt, de még a világ világ lesz, örök ké emlékezetes marad a nagy égés. Bár mit mondjak? ... Az öregek jól emlékeznek még minden részletére, de a fiatalok bizony megfeleldték, amin nem is lehet csodálkozni, hiszen az életet nem lehet eltemetni. Nem... Erre tessék jönni! Valahol itt kell lennie annak a sírnak. A temető is sokat változott azóta. Valahol itt kell lennie! ... Látja, ilyen az öreg ember ... Ejnye, hol is lehet az a sír? ...

A DESZKA ÚTJA

CSATTOGÓ hideg telünk volt az idén, különösen idefenn a Hargita tövében uralkodott elviselhetetlenül. A hó megnyomta az erdőt, vakító, jeges fényben szikrázott a havas, a nagy teher földig nyomta a fenyők ágait. A vastag hótakaró felett fagyott körmökkel kocogtak az éhes farkasok a kietlen vadon mélyében. A zúzmara hosszan lógott le az ágakról, mintha a világ összes öreg zsidaja az ágakra akasztotta volna a szakállát. Az égen szürkeség kavargott és leszakadóban voltak az újabb hótomegek, pedig márás deréig álltak a fák benne. Este-felé metsző szél indult, ami végigsöpörte a völgyeket és a falut. Az útszélen álló feszület pléhteste megkékült a fagytól, s a patak jege alatt megszűnt a víz folyása. A dermedt harangkötél törött el a harangozó kezében, s aki meg nem fogta az orrát, annak elvette az isten-hidege. A házak arasznyi fehér sapkát kaptak, s az úton végig iklató kutya teste zörgött a jágtól. Akinek nem volt mu-száj, nem szívesen húzta ki a lábat a házból. Az iskola is elnéptelenedett, s a gyermekek inkább otthon döfödték ujjaikkal a betűt. A csuda ölt meg mindenkit, hogy ilyen időben, mikor a jó kutyát is otthon kell tartani, Virrasztó János elindult egy terű deszkával le a szászok közé; de mit csináljon szegény, mikor nyúzták az adóért, s a felesége is ölte meg a szájával.

— Hogy a nyavalva rontotta volna ki kiedet, mi-

kor fogzott! Egész nap itthon döglik a góc alatt, »int a medve. A nagy baj megvan, a párnát húzzák ki a fejünk alól, de ő ahelyett, hogy azt a pár szál deekát felrakná a szekérre, s megpróbálná pénzt csinálni belőle: a hasát sütteti a tüzzel, ó, hogy az az áldott Isten miért nem ea nézi meg, hogy kit ereszt le erre a földre ... Még ő csudálkozik, ha az emberek utána köpnek az úton!

Virrasztó János erre azt gondolta, hogy inkább megfagy az úton, vagy megeteti magát lovastul a farkasokkal, de tovább nem hallgatja. No nem is volt tanácsos az asszonnyal kikötni, mert az olyan fehémép, hogy leány korában is a sarkához verte a legényeket és „bakleány”-nak csúfolták, mert férfias teste volt, finom, gyér bájuszkaféle rezgett a szája fölött, s a házassága után is meddő maradt. Gömbölyűség nem mutatkozott se mellén, se farán, de amikor a tetőzött villa szénát felhajította, az ura a túlsó oldalon leesett a szekerről, a tehén pedig félelmében csorgatni kezdte a tejét, mikor meglátta. Az ura helyett — mondom — ő káromkodott, de dolgozott is két férfiú helyett.

Aznap reggel is számba vette Virrasztó Jánost. „Te, hogy mosdottál meg?” — esett a fagytól fekete füleinek. Hirtelen a lába közé kapta, s jéghideg vízzel úgy megfürösztötte derékig, hogy vacogott bele.

— Hálá Istennek! — feküdték vissza az ágyba a szomszédok, mikor Virrasztó János hajnalosan kifordult a nyikorgó kapun, s nekik is egy kicsi nyugodalmuk lett.

— Merre menjek? — gondolta János, mikor kiért a házak közül a nagy útra. Pillantott jobbra, pillantott balra, s csak hátra nem mert pillantani. A lovak maguktól elindultak a Rókaváros felé. Az a deszkának az útja, Lövéten, Almáson, Karácsonyfalván, Oklándon keresztül, át a Rikán Erdővidékre, végig az Olt mejjékin le Kőhalomnak, Segesvárnak. Medgyesig elhányódnak az ilyen deszkás székelyek, s még azontúl is. Lehet, hogy már a

harmadik faluban megvennék az árut, de annyi pénz nincs, úgy nem tudsz imádkozni nekik, hogy nehány szálnál, egy-két tőkénél többet odaadjanak, mert mit ad el akkor Kőhalomban, a Küküllőmentin. Jusson másnak is belőle! Csalódott, elégedetlen, egész úton hazafelé téged szid, ha valamiképpen mégis levetted a lábáról. Nem is annyira a pénz a fontos. Az országúinak van varázsa. Az ősi nomád vér üt ki belőlük: bolyogni, világot látni, megismerni, tapasztalni, szabadnak lenni, kalandozni, új világot hódítani maguknak. minden deszkás székelynek megvan a maga kocsmája, jóembere, összeköttetése, tilos dolga és titka a hetedik vármegyében is. Nappal a hasukat süttetik, éccaka magukra húzzák az éj fekete köntösét. minden bokor, minden fa ismerősük és jó elálmoodozni a kóber alatt az illatos szénára dölve, szagolni a fenyőillatot, tervezni a jövőt és örtülni az életnek, a felbukkanó tájaknak, falucskáknak és embereknek. Ilyenkor termik a nóta, a jókedv és a bűn.

Mindez azonban csak nyáron jó, de nem télen, mikor az ember nem érzi a testét, úgy megvan fagyva, s a lovak mellett kényetlen szaladni, hogy meg ne vegye az isten-hidege, mint Virrasztó Jánost is, ki már Almáson alul a lovai szájában melengette a két öklét és a feleséget áldotta, aki ilyen mocsok időben nekiszallasztotta a nagyvilágnak, míg a tehetetlenre fagyott szája össze nem ragadt a gyengeségtől, a szemei zöldet-vereset láttak, s a kóber hátuljára akasztott rossz pendelyen keresztül fütyült a havas szél, hogy rossz volt hallgatni. A két lónak ahány szóreszálá, annyifelé állott, tele zúzmarával, a hasuk összeaszott az éhségtől, fáradtságtól és felhagyva minden reménnyel, kínjukban a havat harapták. Egy kicsi jó pálinka az, ami ilyenkor felpezsdíti a vért, ha már az ember be nem fekhetik a felesége mellé a meleg ágyba, vagy valami ügYES menyecske a keblén meg nem melengeti, mint a fagyott madarat, ami bizony nem egy

fiatalabbal megtörténik. Virrasztó János azonban csak a pálinkára maradt. Használta is, ahol lehetett. Pénzt ugyan az asszony nem adott rá, de azt se bánta, csak őt ne lássa. Egészen felszabadult, hogy a hazai hegyeket a háta mögé tehette, s csak azértis három hosszúnyakú porciót tétegett maga elé a viaszkezű Fógel úrral, ki maga nemzé e gyilkos italt.

— Hocci a sapkámot! — intett kevélyen, mikor fizetni akart, mert a sapka bélésében volt elrejtve a bángó, a vadpénz, amiről az asszony nem tudott.

Még fel is állott, hogy nagyobb legyen a hatás, de pénz helyett a sapkából csak egy darab papír került elő, amire fel volt írva nehézkes betűkkel:

A pénz miatt ne aggódjék! Én vettem ki.

Móri.

Nem volt más mód, három szál deszkát a szépiből le kellett pattantam Fógel úrnak.

— Legyen temetési lánca belőle! — sajnálta, mert hogy a fenébe fog elszámolni az árával az asszonynak, hogy a moly egye le a szürke szakállát annak a zsidónak!

Mérgében a saját lovát rúgta meg, amivel Fógel úr nem törödött. „Iszlet, iszlet!“

Az üzlethez bizony érteni kell.

Az sem üzlet azonban, hogy az ember végig koplaljon ilyen hosszú utat, feleség ide, feleség oda. Köszönje meg, hogy másképpen nem vétkezik ellene! így hát a deszkaszálak el-elmaradottak a fogadókban.

— Van még ott, ahol termett! — vigasztalta magát.

A deszka bizony fogyogatott, mert a „kicsi a sokat kívánta“, s ahol gyaluforgácsot látott a két ló, mindenütt megállít egy-egy decire.

Mégis szerencséje volt, mert a deszka ára felment, s mikor Kőhalomban eladtta, számításán felül kapott

érte. Örömében mindenki vissza is fordult, hogy a sok alkalom ne kísértse és minél hamarabb hazaérjen a summa-pénzzel, de útközben olyan hóvihar kerekedett, hogy alig bírt el vergődni a hévízi fogadóig.

Abból se lett volna nagyobb baj, ha másnap vásár nincs Köhalomban, s a fogadó tele nincs vásáros néppel. Alig tudott beigazodni a szekérrel a szín alá a temérdek ló, ökör, tehén, borjú között. Híres a kőhalmi vásár. Messzi földről eljönnek ide Udvarhelyszékiről, Csíkból, Fogaras vidékről, Segesvár környékéről. Lehetetlen, hogy ismerősökkel, jó komákkal ne találkozzék az ember. Ezt az örömet pedig nem lehet elviselni szárazon.

— Netene! — hallja innen is, onnan is. — Kit látanak szemeim!... No erre a jedtségre! — nyúlnak is mindenki a pohárhoz.

A fogadónak pedig jó bora van, bár nincs rossz bor, csak jó, s jobb; de ez a rionfalvi az egészet megéri.

— Hozzon még eggyle! ... Hát te mi járatban vagy errefelé Virrasztó János?

— Egy terű deckát hoztam, de már túladtam rajta.

— Áron felül, vagy alul?

— Nem panaszolkodhatom. Hát kietök? Látom a vásárba igyeköznek.

— Oda, ha szerencsénk lenne! ... Muszáj a két lovamot eladni, de ebbe a hejbe visszafordulnék, ha ennek a romány csórónak igaza lenne.

Virrasztó János szemügyre veszi a félürforma, nadrágos, bekecses alakot.

— Hát az ugyanbiza mit mond?

— Esküdözik, hogy a kormán elengedi az adóságok felit.

— S ti elhittétek?

— Zeu! — hallja meg a beszédet a román. — Te nekem aztat elhiheted! Jön a Partidul Liberal. En va-

gyom az embere. Maguk tudod ezt? Az lesz a viá irumoásá!

Senki se hallgat rá. A sarokban két lángszakállú zsidó halkan egymásba búvik, a nagy asztalt kupecek döntetik, magyaráznak, vitatkoznak, az ajtón kieresztett ingű, hosszúkucsmás havasi mókok omlanak be, a szász atyafiak külön ropogtatják a szót, a háttérben, a fal sötéjtéből cigányok szemefehérje villog elő. A füstben, gözben kavarog a három nyelv, a padló a csizmákról, bocskorokról leolvadt hótól vizes és büdös, kívül pedig üvölt a hóvihar, elkapja a kocsma ablakából kiszüremlő gyenge fényt. Az emberek lassan felengednek, a szemek tüzelni kezdenek, az arcok az ital izgalmától vörösíenek.

— Igyunk! Most veri odakinn az ördög a feleségét!

Egy regáti bellér cseréptálban csáját csinál és boldogan mered bele az égő szesz kék lidércfényébe.

A jöllakott, átmelegedett testek, izmok megduzzadnak, a fülek vöröslének, a szoba szédül a zajtól.

A léccel elkerített söntés oltalmában három vályogvető cigány cincogni kezd, a klarinét felbugyborékol. Eleinte senki se törődik velük, de aztán egyik a másik után sújtja le az öklét az asztalra:

— Hej azt a keserű mindenit ennek tolvaj világnak!
Tizenegykor Virraszto János bődül oda nekik:

— Ide jertök a Ponciuspilátussát az édösapátoknak!

Az ember egészen felszabadul. Legénykora óta nem volt ilyen jókedve. Agyát aranykod önti el és megfeledekezik mindenről. Tréfálnak, kacagnak, jókat mondanak egymásnak, kaccsintanak, pattintanak, kutyálkodnak. A láz, a mámor elhalatalmasodik a kocsma fölött. mindenki kiabál, dicsekszik, nagyszájú és könnyelmű. Az egyik asztalnál veszekedés tör ki, de az izgága embert hamar megpofozzák és kirúgják. Egyik-másik bellérnek sikerül várást kötni, felhasználva az ital mámorát. Pénzt lobogtatnak, parolák csattannak, áldomást isznak.

— Adod? Nem adod? — kezdődik előlről.

— Partidul Liberal! — üvölti a bekecses, de számba se veszik.

— Kecske való neked, te tetves, nem ló! — kacagnak ki a sóvidékiek egy toprongyos alakot, aki kupeckedni próbál.

A módok hórát szeretnének táncolni, de nincs hol, a szászok még mélyebben behúzódnak a nagy kalapjuk alá, a zsidók vizslatnak, figyelnek és titkon jelt adnak egymásnak, Virrasztó János azt harsogja, hogy ő nem fél a feleségétől, és keresztül megy még a lelkin is annak, aki azt meri állítani. A komái megnyugtatják és nyeletik vele a bort, a rionfalvit. A józanabb rész indulni szereprene, hogy idejében érjen a vásárba, de a hóvihar nem csendesedik. Aggodalmasan ülnek vissza. Akad olyan is, aki nekivág az útnak. Virrasztó János már a második százast váltja fel, bort rendöl a cigányoknak is és fizet, mint a köles. Kinek mibaja vele? Nem a másét pusztítja.

— Hát a szegény ember sohase mulasson, csak örökké az igát húzza?

— Tiszta igazad van, János! ... Könnyű annak, aki nek olyan ügyes felesége van, mint neked; de mit szóljak én?

— Ammá igaz, hogy olyan asszon nincs több a világon! Ahogy ő dolgozik, azt látni kell! Férfiúnak is számot tenne. Tiszta csuda, hogy mimindenre kiterjed a figyelme! — dicekszik János.

— Nagy áldás a jó asszon! — apáskodik a többiek fölött az öreg Máté Gyuri bácsi, aki már a nyolcvanat tapodja, de a jó bort azért még megissza. — Az én szegény vénasszonyom is ilyen volt fiatal korában.

— Hány esztendős már Juli néném? — kérdik meg tisztességből, mire Gyuri bácsi huncutul csíp a ráncos szemével:

— Ú biza már öt esztendő óta hetvenhat, de ne mondjátok senkinek! ...

Hát hogy mennénk tovább innen, hol ilyen jóízű beszéd folyik! A szászok már felszedelőzködtek, a beliérek is lassan elfogynak, de egye meg a fene őket! Hogy mennének, mikor most Máté Gyuri bácsinak jött meg a félórája, s rámutat a bütykös ujjával a társaságra:

— Gyermökök, most édesapátok mulat!

A vihar a végét járja, de ki gondol ilyenkor a viharra, mikor az „édösapák“ mulatnak.

Zeneszünet van, mert a cigányt se a gólya költötte, annak is meg kell innia a maga porcióját. A zsidók is szedelőzködnek. Egyikük valami fekete dobozkát vesz elő és a székelyek asztalához lépik.

— Kitűnő önbörötváló készülék, uraim. Garantált keresztény cég.

Az „urak“ csúnyát mondanak, a zsidó társai után mosolyog. Gyuri bácsi odatréfál Virrasztó Jánosnak.

— Honnan tudja ez a zsidó, hogy a feleségednek bajusza van?

Erre megint muszáj inni. Honnan is tud ez a Gyuri bácsi ilyen jóízűeket mondani? Kár, hogy a veje indítja, dehát mindenjárt virrad, menni kell.

— No, jó találkozást, János! Ha arra járok, megkereslek!

Kidörgetnek a komák is, Virrasztó János magában marad. Boros is, fáradt is, álmos is. Ragad le a szeme, kissé tántorog, s bizonytalan az életszemlélete. Jó ember a fogadós, feligazítja a szekérre, s nekiindítja a lovakat az útnak. Azok tudják merre kell menniök. A csípős hidégen majd kitisztul az ember feje is. Egyelőre alszik a széna alatt, amivel a fogadós betakarta, hogy meg ne fagyjon. ~,

Felsőrákoson túl a fázás felkölti. Ki van szépen virradva, tisztlulva és tele van a levegő zizegő jégtükristály-

lyal. A rengeteg szűz hó vakítja meg az embert, halmok, falak képződtek belőle az elvonult szélvihar szeszélye szerint. A fák derékig állanak benne. Körös-körül össze van fagyva az egész világ. Különösen az erdő csodálatos látvány, de Virrasztó János nem gyönyörködik benne. Az elvert tömérdek pénzre, a nagy kutyautésre gondol és szeretne a föld alá süllyedni bújában, szégyenében. Te Jóisten, mi lesz otthon! Hogy számol el, mit mondjon az asszonynak. Szidja, útálja magát és annyi ereje sincs, hogy a fejét felvegye a szénáról. Szemhéjai fájnak, belső része reszket, el van gyalázva csúnyán. Meg se méri nézni a bukszáját, hogy maradt-e valami benne.

— Csak hazára ne kellene menni! — sóhajtja. — Úr-isten, hol volt a szépeszem, hogy lehettem ilyen marha!„.

Nincs más mód, Oklándon bemegy az ügyvér úrhoz, aki jóember, s felkéri tőle azt a pénzrt.

Némileg megvígásztalódva felegyeneseidik, de alig tekint ki a kóber alól, meglátja, hogy az éccaka valamelyik gazember a csábeli lovát kicserélte. Egy két-akkora, félvak, pókos, csontváz cigányló szomorkodik a másik mellett.

— Hó! — üvölti rémületben. — Mindjárt megüt a gutta!

Nem akar hinni a szemeinek, egyszerre kijózanodik, leugrik a szekérről és feneketlen dühében jobbról-balról pozogni kezdi az idegen lovat, míg belefárad és rászakad a tehetetlen gyász. Arra sincs már ereje, hogy bánatában felakassza magát.

Valóságos vesszőfutás a további útja. Olaszteleken, Vargyason végig kacagják, csúfolják, s csudájára gyűlnek e népek.

Okládon az ügyvéd alig bír lelkét verni bele. Végigtelefonálja a csendőrségeket és biztatja, hogy ne búsúljon, mert a kezébe veszi az ügyet.

Úgy teszi útra, mint egy boldogtalan gyermeket.

Lövétén jut eszébe, hogy a sok baj, izgalom közt elfeledett pénzt kérni az ügyvédtől.

Most már mindegy. Ha a világnak ebben a pillanatban vége lesz, az is mindegy.

Csak bár legalább nappal ne volna ...

HOGY aztán tovább mi történt Virrasztó Jánossal, azt senki se tudja.

Este, úgy kilenc óra fele Fodor András találkozott vele. Kinn állott a kapujában szegény Virrasztó János egy szál gúnyában, hajadonfővel, kékr fagyva, véres arccal.

— Te itt mit csinálsz, János, — csudálkozik Fodor András.

— Ne es kérdezd! — sötétedik el Virrasztó János.

— Összementünk az asszonnyal.

— Tán nem?

— Mi össze, de aztán el is láttam a baját úgy egy léccel, hogy most már csak egy istene» ember kéne, ki a sapkámot kihozza ...

TANULMÁNYÚTON

HÁROM lelkes fiatalembert állít be egy szép nyári reggel hozzáam, hogy ők egyetemi hallgatók, akik néprajzi úton vannak és a havasi pásztoréletet szeretnék tanulmányozni a maga eredeti valóságában és legyek segítségükre. Mutatják is a Visky tanár úr levelét, aki figyelmembe ajánlja őket. Magyarázzák, hogy ez a vidék még néprajzilag alig van feldolgozva és biztosra veszik, hogy csodálatos kincseket fognak itt találni, az Isten háta mögött, a Kárpátok árnyékába rejtőzött, ősi elhagyatottságban.

— Legalább száz évvel el van ez a falu maradva!
— lelkesedik a vezetőjük, már az eddigi tapasztalatok alapján is. — Ugye ide nem jutott el még a kultúra?

— Nem, hálisennék! — nyugtatatom meg.

— Láttam nehány zártereszes házat, ami török hatás, kérem, — világosít fel — a török szerályéletnek valami csökevénye, a keleti nők szemérmes zárkózottságának maradványa.

— Lehet, — vonok vállat — bár nem vettem észre, hogy ezek a mi fehémépeink túlságosan zárkózottak volnának.

— Akkor jó! — örvendnek egyöntetűen és kacagnak, mert fiatalok.

Nem telik bele tíz perc, egyszerűen el vagyok képedve, mert a fene tudta, hogy ez a hepehupás, a beléig

felvágott, gyalázatos út milyen szép, mintha a népvándorlás most frissiben haladt volna végig rajta, a rothadt, hullófélben levő deckakerítések, félíg leduvadt csűrtetők, a nyomor eltünhetetlen jelei és az embertelen nehéz munkától sorvasztott arcok, az éhségtől dühös kutyák „egyenesen filmre kívánkoznak“. A kedvükért sétát teszek velük a faluban, megnézzük a templomot, temetőt, hogy „kacagó fejfák“ után vadászhassanak, de miután nem találnak megfelelőt, én vigasztalom meg nehánnyal. A keskeny-filmfelvezőt és fényképezőgépeket a kezükben szorongatják, de mikor az öreg Poklost megtámadják vele, Ferenc bácsi mérgesen elküldi őket „az annyik örömibe“. A nép úgy nézi őket, mint a lótt medvét.

— A franc egye meg a dolgikat, ezek bezzag ráérnek tekeregni!

A kocsma előtt állingáló nehány legénynek a filmes pénzt kínál, hogy verekedjenek össze és lehetőleg bicskázzák meg egymást, de ne nagyon. Ezért szinte őt verik szájba.

— Csak ne lett volna velük a tekéntetes úr! ...

Pedig igazán kedves, képzett, lelkes fiú mind a három, csak nem értnek a székelyekhez, aikik pöknek a cipőjükre, a „stucnis“ vékony lábszárukra, az egész turista-öltözetre. Öntötte volna ki az annyik a feresztő vízzel együtt, milyen rusnyák!

— Amennyi hektikás ember, mind ide jön! — morog Poklos Ferenc bá, aki messziről nézi, hogy mire végzem ezekkel a nyálasokkal.

Különben rajtam is meglátszik, hogy kikkel adom össze magamolt. A múlt esztendőben valami festőkkel etettem meg, ami kicsi termik a faluban, azelőtt valami rosszféle városi fehérnépekkel sikoltoztam. minden tekerőt felszedek.

— Nem es tudom, mért fizessük a csendőrséget!

No, tessék! Most az Adorján Gáspár leányát édesgetik, fogdossák a népviseletet rajta.

— Szólni kéne Gábrisnak, hogy ennek nem lesz jó vége! ... Sohasem tudja az ember, hogy mire ereszti ki a gyermekét a kapun!

Különben mit szóljon az ember. Ezen az Anikón is meglátszik, hogy mostohaanyja van!

Leány leány, egy se jóféle, lenyeli az ember a dolgukat, de mikor ögyvez Sikó Ignácnéval azt a szégyent is megettük, hogy megénekelgettük, a kilencven felé járó vénasszonnyal elfűvattuk a leánykori nótáit; öreg Poklos egyenesen a jegyző úrhoz ment panaszra, aki azzal vágta ki magát, hogy:

— Hagya Ferenc bá! Ez az idegönforgalom!

A jegyző urat is le kellett volna lőni fiatalon.

— Mind egyhúron pendülnek az urak! Legjobb, ha az ember behúnya a szemet. Ügyes megeszi a fene ezt a mocskos világot! ... De a tekéntetes úr se kerüljön többet a szemem elé!

Az öreg köszönés nélkül, mérgesen elmorog. Legálább egy kicsi békességünk van tőle. Illetve azt csak úgy hiszi az ember, mert Alszegnél, alig hajításnyira tőlünk, mielőtt befordulna a Laczok-hídjánál, gyanakodva megáll. Kíváncsi, hogy miért állítottam meg az úton Koncsag András Gusást. Miféle gazságon törjük újból a fejünket. Ravaszul visszaóvakodik és fülel, de elkésett, mert én már megegyeztem Andrással, hogy hajnalosan szekérrel kiviszi az úrfikat a Havasra, fel Tomot házához a vén Fojtos Péterhez, a juhpásztorhoz, hogy ott is lássanak valamit. Aztán mosolyogva Ferenc bácsihoz lépem és megnyugtatom halkan:

— Reggelre kitakarítom ezeket az idegeneket a faluból!

Hunyorgatok, hogy hiszen tudhatja, mi egyvéleményen vagyunk.

— Azt jól es teszi! — ereszkedik meg a vénember haragja.

Mindenből a fiúk semmit se vesznek észre, mert ők néprajzi tanulmányúton vannak és az Adorján Gábris leányával vannak elfoglalva, aki egészen hozzuk bátorodott és különösen szép szeme van.

Faggatják, hogy kapott-e már a legényektől iratos, faragott guzsalyt, zergős sulykot, a szeretőjétől csókot, s más efféle nyalánkságokat.

— Mit képzelnek az úrfik? — kacag fel Anikó.

— Bombóc való még nekem, nem csók. Én még fiatalka vagyok, s a kicsi gyűrűvel jádzom.

Hát hiszen, ha nem volna fiatalka, az úrfik se vele jádzanának.

Közben híre megy a faluban, hogy az urak mi végből vannak itten.

— Ha már nevezetösséget akarnak látni, nézzék meg az Incze Dávid négy ökrit, vagy az én két csitkómot! — ajánlja Kánya Álozá, de nincs kikkel beszélni.

— Azok minket nem érdekelnek, bácsi! — veti oda egyikük.

— No ha nem, akkor menjenek a szemik világába!

— adja ki az útjukat a megsértett Álozá, s rosszalólag pislant rám. — Máskor küldjön a kormány értelmes, meglett embereket ide, ha a falu baját meg akarja tudni!

— A főispán az oka mindennek! — csitítom Álozit, hogy a következő törvényhatósági bizottsági ülésen ellene szavazzon a vármegyei pótadó dolgában.

Közben ez a három jóízű kölyök megvett minden gúnyát, ami Anikón van, s most követelik, hogy vesse le, mert az az övék.

— Na fiúk! — téritem észhez. — Titeket se küld többet ide a tanár úr, ha megtudja hogy gyűjtitek a néprajzot.

— Nem, mert akkor ő jön helyettünk! — rágalmazzák kedvesen a nagy tudóst.

— Legalább több tudományban lesz részem! — csípek oda a szóval a fiúknak, de helyettük Anikó felel meg:

— Haggya, tekéntetes úr, hiszen úgyes elégge meg van vénülve!

A fiúkból kirobban a kacagás.

— Nem baj, mert te úgyis megfiatalítasz! — évődőm az ő nyelvén, csakis azért, hogy ezek a tanulmányozó fiatalok halljanak valamit, de látom, hogy Nágóné kiválik a csoportból és elindul a házunk felé, mintha sietős dolga volna. Úgy csinálja, hogy a feleségem szólítsa meg, aki ki van dőlve az ablakba, s megmondhassa neki, hogy úzöm az eszemet a falu csúfjára azzal a kecskebéká leánkával.

— A gyónás való már magának! — itromfol vissza merészen Anikó és villog a tüzes két szeme, mint az efféle bontakozó leányocskáknak szokott.

A fiúk nem győzik írni a jó mondásokat, de én tudom, hogy nekem ennyi elég. A feleségem már is hűvösebben fogadja a vendégeket és holnap a jegyző meg fogja kérdezni:

— Kellett-e néprajz?

Hogy elhárítsam a fellegeket, vacsorára meghívom a plébániós urat is, de — úgylátszik — túlzott óvatosság volt, mert ritkajó a hangulat nála nélkül is. Boldonos, drága fiú mind a három. Nem is hinné az ember, hogy ezekből tanár lesz. Egészen megszépítették körülöttünk a falusi életet. A bakter kétszer is be akar jönni, hogy elfújja a lámpát. Ez a falusi záróra. Igazán sajnáljuk, hogy ennyire eltelt az idő, de le kell csedesedni, mert e fiúknak hajnalosan kell kelniök. A papnak pálcát és istállólámpát adunk a kezébe, hogy lássa a lelküismejet és egyenesen hazába imboldogjon.

Ők nyitott ablaknál alusznak, tiltakoznak, mikor be akarom tenni, de reggel mégis betett ablak mellett kapom meg őket a csergék alatt. Nem vették számításba a havasok éccakáját. Szinte sajnálatom felverni, olyan jóizűen alszanak, de Koncsag András a szekérrel már előállt és súrget. Menni kell. Egy pohár tejet letöltnek és borzadva nézik, hogyan szalonnázom olyan jóizűen arra a pohár pálinkára, amit bekaptunk. Ha megfeszítenék, se bírnák lenyelni ilyen korán.

— Akkor rajzoljátok le, mert ez is a néprajzhoz tartozik! — biztatom és veszem a puskát, hogy elkísérjem.

— A tekéntes asszonynak mond meg, hogy estére itthon leszek! — hagyogatom meg a leánynak, de a fiúknak nem szólok, hogy ez is a tegnapi néprajzhoz tartozik.

Szegények különben önmagukra se kíváncsiak. Sápadtak és titokban fáznak. Lúdbörös lábukszárán megdermedt a ször, kezük olyan, mint az égetett cserépedény, lépések hamar elgyengül és szótalanul néznek fel a komoran sötétlő havasokra, amelyek mögött kelőben van a nap. Ilyenkor van a leghidegebb. Az arc fáj, mikor a harmat a fákról rácseppen. Dús nedvességen úsznak a völgyek, az elgyengült fű, megvakult virágok egymásra bágyadtak a fehér ködtenger alatt. A hegyonulaton a meddűcsorda halad hátra Agas-havas felé fojtott kolompszóval. Valószínűtlen, ködből gyúrt fehér állatok.

— Csobánosba mennek — magyarázza a szekeres.

— Ott lesznek, míg a hó leesik. Nem tudom, hol volt az esze a közbirtokosságnak. Egy teljes napba telik, míg az ember sóit visz nyalatni a borjúknak.

A három fiúra nézék, hogy figyelik-e a havasi állattenyésztésnek ezt az általános módszerét.

— Nagyon érdekes! — nyögi ki a vezetőjük a harhattól félig leragadt szemekkel, minden megyőződés nélkül. Az apróbb részletek után azonban nem érdeklődik.

— Kár volt felkölteni őket! — súgja megvetéssel a mellettem ülő Koncsag András, s maga gyönyörködik a szemnél-szebb fenyves-részletekben.

Elhaladunk Szépaszó és Vigaszó mellett, hangtalanul vágunk neki Tomot íejinek, mikor András a könyökével megdöf:

— Nezzen hátra, élnek-e még ezek a madárfiak?

Megnézi helyettem azonban a nap, amely alig fertály-óra alatt egész valóságában feltámad a Kárpátok fölött és széthinti áldott sugarait. Az erdő egyszerre élénkül meg tőle. A madarak hasítani kezdik az eget, dalukkal átszövik az erdőt, a fák felmosolyognak, a sebes patakokból örömében feldobja magát a pisztráng, vízirigó csillató szemekkel a habokba búvik, itt-ott a pásztorok, erdei kaszások tüzének kék füstje a magasba csavarodik és az induló reggeli szellőtől sodorva előti az egybefolyt fenyőrengeteg tetejét.

— Hó! — azt mondja a szekeres és ősi szokás szerint keresztet vet, mert felkélt a nap.

Szégyenlem és bánt, hogy én nem tudom ilyen iga-zán és szépen utánacsinálni.

A három fiút is mintha kicserélték volna. Már nem fáznak. A lélek és szellem tüze ég az arcukon, bámuló szemeikben. Át vannak szellemülve, leugrálnak a szekér-ről és belekiáltanak a nap arcába, mintha ezer évig aludtak volna és most ébrednének öntudatra. minden áron tüzet akarnak tenni, szeretnék felgyűjtani az erdőt, a tenyerükkel kiszórni medréből a patakot, egymásra ontani a sziklákat és felrepülni a felettünk kóválygó sas-madárhoz. Csak most tudták meg, hogy miért vagyunk a világban.

Koncsag András kacagja és gyönyörködik bennük, mintha a saját fiai volnának.

A szekér bevág egy erdőlő útra a magasba szökő fák közé és elhal zöreje a puha gyepen. Az óriás fenyők

közét átveri a beszűrődő napfény, mintha arany-szenteltvizet hintenének ránk. Áhítat és némaság vesz erőt rajtunk, míg áthaladunk. Azontúl már vágott, letarolt az egész hegységet.

— Az már a Fojtos Péter tartománya! — figyelmeztet a szekeres. — Ha jól látom, el is indult a sereggel.

Amint kibukkanunk az ágemeletek alól, mi is látjuk. A verőfényes oldal, mintha be volna hintve juhokkal. Fölliük kinyúlva áll maga a vén Fojtos Péter rezzenés nélkül és hatalmasan, szemeivel körüluralkodva a tájon. Ot kemény kutyája dühösen gomolyogni kezd a szekér felé, de a gazdájuk füittyére megtorpannak és elszántan körülveszik a pásztort. Tompa morgásuk azonban nem szűnik. Együtt várják a gazdájukkal, míg a szekér odaér, minden pillanatban kitörésre készen, míg feloldja Fojtos Péter:

— Möhettök a dogotokra!

A kutyák megnyugszanak és mi is lebátorodunk a szekérről.

A fiúk nem győzik fényképezni az öles, kemény, szívós, sasorrú, tömérdek havasi embert, ki fekete, mint a fa gyökere, szilárd, mint a szikla és magába rejtőzött, mint a havas, vagy maga az Isten. Szükszavú és bizalmatlan, míg meg nem mondomb, hogy mi járatban vagyunk. Fölényesen elmosolyodik, de nem sajnálja a tudományát. A három fiú nem győzi jegyezni a sok értékes anyagot, felvetni a kérdést, érdeklődni, csodálkozni.

— Szenzációs, szenzációs! — ujjonganak az „anyag“-nak.

Vén Fojtos Péter nem tudja, hogy mi az a „szenzáció“, de ott hadd jácodjanak az urak, ha csak annyi eszük van.

— Soha nem hallott mesterszavak, kifejezések, megjelölések — lelkesednek és tovább gyötrik az öreget, míg mindenki nem szednek belőle. — A nomád magya-

rok beszélhettek így! Még Ázsiából tudja az öreg! — csillog a szemük. — A magyar néprajz nem is álmodott ekkora eredményt! ...

A végén meg is ölelgetik az öreg pásztort és pénzzel kínálják, de a vén Fojtos rájuk mordul.

— Kinek néznek magik engem? ... Hanem ha szüvességet akarnak tenni, a szekrénen hazavihetnék az öregasszony hogy szentelt földben nyugodjék.

— Meghalt? — döbbenünk meg.

— Még a hajnalban... Fel es öltöztem.

Hát hogyne vinnők haza!

A szekeres hirtelen komótos szénaágyat vet a székérben, hogy a halottnak kíméletes legyen az útja. Az öreg pásztor átnyalábolva már hozza is a kalibából a holttestet. Vigyázva elhelyezik a szénán és végül letakarják az öreg kozsókjával.

A vén Fojtos a szekeresnek még a szívére köti:

— Osztán csak lépéshen haladj!

— Hát kied? — mered rá Koncsag András.

— Én nem möhetök! — hajtja le a fejét az élet igája előtt öreg Fojtos Péter. — Nincs kire hagyjam a juhokat... Eltemetitek szegént nálam nélkül is.

A három fiatalembert reszket a döbbennettől és bámulattól.

Még gyermekek. Még nem tudják, hogy ebben a pillanatban is milyen ősi kincsel gazdagodott a magyar néprajz.

PAP HÁZTŰZNÉZŐBEN

VALAHONNAN Csíkból házasodott ebbe a kis szórványfaluba. Apja a háborúban tűnt el, anyja a meneküléskor pusztult el. Ami kevés maradt utánok, azt elbirtokolták a rokonok. Nem verte a falba a fejét miatta. Szemkiszúrásból küldtek pár ezer lejt, aminek hamar a végére járt. Az a fajta ember volt, kinek semmi se veszi el a kedvét. Világéletében a könnyebb végét fogta az életnek. Éles eszű, jóvágású legénykének indult, akire azt szokták mondani, hogy tiszta kár nem iskoláztatni. Az apja be is vitte annak idején „szervitor“-nak a szeredai gimnáziumba, ahol három nap múlva azt mondta a régens úrnak:

— No, én Istennek ajállom magikat!

— Te hová készülsz?

— Én biza hazára, mert magik csak ígérik az oskolát, de sehol semmi. Otthon pedig baj van, nem tölthetem hiába a drága üdőt.

Nem győzte bevájni az előkészületi időt.

Ez a mondása annyira megtetszett a somlyói rendfőnknek, akinek a régens elújságolta a dolgot, hogy a szerzet magához váltotta a fiút. Négy évig kínloáltak vele, de kiderült, hogy nem született barátnak. A szent szertartásokat még elleste tőlük, tudta, mi a „Kirie Eleison“, de a tudományokra nem sok ügyet vetett. Az énekért és orgonáért azonban veszett meg a Páter Mikola gyönyör-

rűségére, ki nem győzte dicsérni kivételes tehetségét. Muzsikus barát sem lett azonban belőle, mert tizenhatban a meneküléskor, mikor a csodatevő Mária-szobrot hozták át a Nagyerdőn, lelépett a szekéről és nyomtalanul eltűnt a nagy futásban, az ember-tengerben. A szegény Atyáknak elég volt a maguk baja, nem értek rá vele többet törödni. Később tudódott ki, hogy katonának állott, végigbolyongta a harctereket, az összeomlás után Pesten hányódott, s mikor megunta Károlyi Mihályt éltetni, hazavergődött Kolozsvárra, mert megtudta, hogy Erdélytel baj van. Mikor láttá, hogy minden hiába, bújában elmulatta utolsó fillérét is, megkereste a régi szeretőjét s elvette feleségül. Így került az eldugott kis szórványfaluba, ahol vele együtt negyvenhatan voltak magyarok.

Én már ott kaptam, mikor számba vettem őket az új pappal, akit nehéz útjára elkísértem. A gyámoltalan magyarok közt mindjárt feltűnt hatalmas, marcona alakja, derűs, megnyugtató egyénisége. Közvetlenül, melegen dajkálta a tisztelendűrt, akinek alig száradt meg az olaj az ujjain és vékonyra sorvadt reverendában, sápadtan nézte a nagy nyomorúságot, ridegséget, elhagyatottságot, amibe belecseppent, hallgatta az elszármazott székely furcsa vigasztalásait, magyarázatait.

— A templomnak biza csak a falai vannak meg. Kívül mohás, belül zöld a nedvességtől, a tornyát rég elhánnya az idő, a kövek is kibújtak a vakolat alól, ami nem is csuda, mert ki tudja hány száz esztendős; de azért ne essék kétségbbe, mert hamar kipofozzuk, s felszerelést szerünk bele.

— De miből? — jajdult fel a pap.

— Azt bízza reám! Én már kigondoltam — mosolygott a magyar. — Mire való a „senki temploma“?

— Miféle „senki temploma“?

— Hát az az elhagyatott réformátus templom a har-

madik falu határában. Kellett, hogy lássa, hiszen mellette jöttek el. Amit el nem hordtak belőle a népek, a padok, katedra még megvan. Nincs aki számot tartson rájuk, mert az egész faluban magyar egy sincs. Hat, hétszekérre felfér az egész. Holnapi nap elhozzuk. Kicsit esszeszegezzük, s kész. A szószéket nem is kell, mert az kő.

— Tiszta kű! — bizonygatták mások is, akik látták.

— Még faragás is van rajta.

— De egy református templom! — borzadt el a tapasztalatlan papocska.

— Hát osztán? — nyugtatta meg a székely. — Kicsit megszenteli, kicsit megtériti, s kész!

— Ott is az Istené, itt is az Istené! — hümettek a többiek is. — Igaza van Gergőnek.

— No ugye, hogy jól kigondoltam? — húzta ki a nagy, széles mellét Gergő és mosolygott, mert láttá, hogy a többiek büszkék rá.

— Hát még mit „gondolt ki“? — szenvedett a pap, aki első kábultságában teljesen átengedte az intézkedést a különös embernek.

— Mindent kicsi tiszlendür, minden! Hagya csak reám! Szögáltam én a barátoknál, értem az egyházi dolgokat.

— Halljuk! — biztattam én is elszorult szívvel, ne-hogy a pap elsírja magát.

— Halljuk! — morogták rá a magyarok is.

Gergő komoly lett, hogy méltó legyen a pillanathoz és saját jelentőségéhez. Erő, bizalom áradt belőle, ami mindannyiunknak jól esett. Kétfelé törülte nagy Madách-bajszát, s a többiek fölé emelte súlyos fejét:

— Tisztolt Magyarok! A tisztelendür háztűznézőbe jött hozzánk, hát mutassuk meg, hogy mit tudunk! Az első az, hogy alapítsuk meg az egyházat!

A pap kényetlen volt elmosolyodni.

— Az már rég meg van alapítva!

— Van a tőzlangját! — mondott ellen Gergő. — Papunk van, de hol van a kántor, kúrátor, harangozó, egyháztanács?

A pap ráhagyta.

— „Alapítsa meg“ hát jóember!

Gergely tudta a módját.

— Akit megválasztunk, az álljon ide az urak mellé!

Feszült csend lett. Néhány román ember is rákönyököt a kerítésre, hogy lássa, mit csinálnak a magyarok.

— Kúrátornak ajállom az öreg Ambarus Eleket!

Nagyrészük nem tudta, hogy mi az a „kúrátor“, de megéljenezték Ambarus Eleket, aki elfogódottan szerénykedett az urak mellé.

A választás megakadt, de csak addig, amíg Gergő kioktatta az öreget, hogy a gondnoknak első dolga az, hogy az urakat, s a „belso embereket“ meg kell hívnia ebédre, mire a kúrátorné asszony mindenkor hazaszaladt, hogy tyúkot öljön.

— Folytatjuk a választást! — elnökölt Gergő. — Egyházfinak válasszuk meg Szabó Pál Mihályt.

Szabó Pál Mihály kissé vonakodott, de Gergely megnyugtatta, hogy:

— Vállald csak nyúgdotan, Miháj! A mesterségedre majd kitanít a tisztelemdűr.

— Ezzel is megvónánk! — hirdette ki Gergely a határozatot. — Következik az egyháztanács megalakítása.

Az már nem ment olyan símán, mert a nép felbátorodott, pártok alakultak, ahogy magyarok közt illik, hol ez volt a kifogás, hol az volt a kifogás, de végül mégis csak létre jöttek.

— Hátra van még a kántorválasztás, de abba én nem szólok bele. Azt válasszák meg kendtek, kit jónak látnak — lépett vissza a névtelen tömegbe Gergely.

A kurátor előállt és elkiáltotta magát:

— Éj jön Áron Gergely, a mi kántorunk!

A nép rázúgta. A papnak nem volt mit tennie, kény-szeredetten kezet fogott vele.

Így lett „kántor úr“ Áron Gergely Székely.

Mindjárt ellensége is támadt.

— Vagyona nincs, de van legalább egere a templom-nak! — jegyezte meg valaki félhangosan.

Áron Gergely fenyegetően odanézett, hatalmas testén végigrándult a harag. Nem szólt, de olyan volt az arca, hogy a láttára a pap hátán végigfutott a hideg.

— Olyan, mint a falat kenyér, de ha megharagszik, nem ismer se Istenet, se embert — suttintotta oda nekünk az öreg Ambarus. — Még a csendőrök is félnek tőle.

A vékonypéntű, sovány papocska elborult. Azzal vigasztaltam, hogy ilyen emberek kellenek ide. Ilyen hatalmas, semmitől meg nem rettenő, bátor magyarok, akik nem félnek a bajtól.

— Ammá igaz, hogy bátor — bátorodott hozzánk a kúrátor, mialatt Áron Gergely székely a néppel vesződött. — A minap is félholtra verte a tanítót, de jól tette. Ö volt a mi legnagyobb ellenségünk.

— S nem lett semmi baja? — érdeklődöm.

— Az égvilágán semmi. Felmentették.

— Szinte hihetetlen.

— Okosan csinálta — magyarázza Ambarus bácsi.

— A tanító szerette a fehérnépeket. Ahol tehette, ott nyomorgatta őket. Erre számított Gergő, összebeszélt a feleségével, hogy csalja magához, bolondítsa, amíg lehet, s mikor a tanító túlságosan felbátorodott, sikoltson akkorát, hogy az egész falu hallja. Pár széket rúgjon fel, s a gúnyát szaggassa el a mejjin. Megjegyzöm, kívánatos, szép, jóhusú asszon a Gergé felesége, a tanító meg legényember volt. Míg szót értettek, Gergő néhány embert a kapuban maga köré gyűjtött. Éppen csak megszólította őket beszélgetni. Olyan szerencséje volt, hogy a csend-

Őrök is éppen akkor jöttek lefelé az úton, mikor az aszszony felsikoltott. Erre béront Gergely az emberekkel, s neki a tanítónak. Mire a csendőrök kivették a keze közül, úgy megrongálta, hogy azt hittük, nem marad meg.

— Tetszik nekem ez az ember. Ezzel egykönnyen nem bánnak el. Kivágja magát mindenből. Esze van.

— Több, mint egy zsidónak — bólint az új gondnok. — Kifogott ő még a végrehajtón is.

— Hát az hogy történt? — biztatatom.

— Az úgy, tudják, hogy másodmagával beállított hozzá a végrehajtó foglalni száz lej adóhátralék miatt. Éktelen dühös lett erre Gergő: „Mit? Nálam akartok tü foglalni?” — s a disznóölő kést belevágja az asztalba. Rámerkel a két emberre, mintha azon gondolkodnék, hogy ölte meg őket. Hirtelen benyül a zsebébe, kivesz egy százlejes bankót. Félelmetesen felmozdul a székről, s odahörgi a végrehajtónak: — „*Ezért a száz lejért két embernek kell meghalnia!*” ... Azok azt se tudták, hogy menekülnének. Gergő osztán a bíróság elé került, a hatóság életveszélyes megfenyegetése miatt. A tárgyaláson azt kérdei a törvénybíró: — „Igaz, hogy maga azt mondta a végrehajtó úrnak, hogy azért a száz lejért két embernek kell meghalnia?”

— Tiszta igaz — mondja Gergő ártatlanul, mintha kettőig se tudna elszámolni.

— No ez is betette magának az ajtót! — gondolom, mert — szavamat ne feledjem, én is tanúnak voltam idézve.

— Szóval beisméri, hogy a végrehajtó közegeket életveszélyesen megfenyegette — olvassa rá a bíró.

— Üsmeri a hóhér! — rázza a fejét Gergő.

— Dehiszen most vallotta be!

— Nem vallottam én be semmit — vág vissza Gergő.

— Én csak azt mondottam a végrehajtó úrnak, hogy: „*Ezért a száz lejért két embernek kell meghalnia,*”

— Hát ez az! — magyarázza a bíró. — Az életveszélyes fenyegetés ...

— Nem fenyegetés volt az, tekintetes bíró úr, hanem a színigazság... Én, — ha nem tudná a bíró úr — otthon a faluban a mi vallásunkon kántor vagyok. minden temetésért ötven lejt kapok. Hogy ezt a száz lejt megkereshessem, két embernek kell meghalnia. Én csak ezt mondtam. Tehetek én róla, hogy mikor a pénzről oda akartam adni, a végrehajtó úr úgy elfutott, mintha a szömit kigették volna ...

Jójüen felkacagunk. Majdnem a keblemre ölelem ezt a furfangos székelyt, aki derűsen jön vissza, mint aki jó hírt hoz.

— Most megnézzük a parókiát. Beszéltem a kováccsal. Hajlandó kimenni belőle... Ne húsúi jón, kicsitiszlendűr, lesz ahol lakjék!

Elindulunk, hogy megnézzük a lelkésztlakot, amelyben eddig a cigánykovács verte a vasat. Ahogy haladunk a nyavalýás kis házak közt a gödrös úton, a kúrátor hozzá sündörög:

— A pap előtt nem akartam mondani, de azért kellett ma Gergőt megválasztani kántornak, hogy lelkész bizonyítvánnyal a bíróság előtt igazolni tudja, hogy tényleg kántor. A mi vallomásunknak nem hitt a tekintetes bíróság. De erről ne szóljon senkinek, uram!

— Eszem ágában sincs — nyugtatom meg.

A papilak engem is megdöbbent. Kunyhó? Még annál is alábbvaló. Öreg szemétdomb, sárhányás, rozoga szarkafések, gúny az emberi méltóság ellen. Nem csodálom, hogy a cigány is szívesen kimegy belőle. Meggörbült, rotható falak füstös gerendákkal, fülig húzott szalmatetővel, amiből itt-ott kimeztelenkedik a szarvazat. A földes padmaly tele horpadásokkal, gödrökkel, ahová a cigányasszony belenyomkodta a purdék ürülékét. Az ablakra a légy is útál reászállani. Az oldalfalak korhadt

gerendái közt szalmás marhatrágya durván odacsapva azon frissen, ahogy az állatok után az útról ideLOPTÁK. Pókháló, bűz és szenny. Szíjra járó ajtók feketén a kosztól, koromtól, tűzsikrák perzelésétől. Két „szoba“ minden össze. Az elsőben van a műhely. Fújtató, szénpor, fogók, kalapácsok, rozsdás vasak, sötét hűtővíz, szétugrott vass-törmelék és ragyogó szarvú üllő. Köztük a vigyorgó cigány meztelen, izmoskarú, szörösmellű gorilla. Az udvart felrúgdosták a vasalásra vitt állatok. Seb és rondaság az is. Az egyháztanács szégyenében lesüti a szemét és hangtalan. Fáj, hogy ilyen sorba hívják a papukat. A mosolyok kialudtak, az arcokon a faj pusztulása szorong, a szoba sötéjtében a sápadt arcokról ítelet és szemrehányás villog a múltak felé, átok azok emlékére, kik idejuttatták őket. Még Áron Gergely se mer felnézni.

— Hát ez az! — mondja tompán és nem akar hinni a füleinek, mikor az alázatra görbült fejű fiatal papember mély sóhajjal azt mondja:

— Jó lesz! ... Nekem jó lesz.

Szörnyű kiáltás támad Bennem, hogy mondjam: „Nem! Nem! Megyünk innen! El innen akárhová!“ — de nem merek szólani, mert látom, hogy az embereken mély meghatódottság vett erőt, egyikmásiknak az arcán lecsordult a könny is, a kisebbségi sorsban megmart lelekben, sovány, kínzott testekben, az ösztövérek, bizalmatlann arcokon meghatott melegség támad, bizalom és jóság, áhítat és remény, az önmagukba foytott szívek felengednek és magáé az Istené itt minden lélekzet, mintha aranykereszt sugárzana szét a huruba faláról, mialatt fia, ez a pár arasznyi papocska eljegyzését tartja halálba menő népével.

Most már bizonyos mindenki, hogy a pap itt marad és öröm, megnyugvás, bizalom, emberség tölti el az árvá negyvenhat magyart. Áron Gergely Székely kétakkora lesz, alig fér el a törpe szobában és látszik rajta, hogy

újra „kigondol“ valamit. Velem akar szót érteni. A papjukat már kímélik, már szeretik, hiszen olyan ártatlan, fiatalka, törékeny, gyermek és olyan jól áll neki a túlvilág! élet ezen a földön. A hite ingó virágocska a viharban. Minek törjék le túlkorán? ...

— Nem igaz?

— Igaza van, Áron! Jobb ha együtt beszéljük meg a többöt.

— Én is azt gondoltam. Szóljon a kúrátornak is és vonulunk félre. Talán ide a fa alá.

A két ember várakozva tekint rám.

— Sajnálom, — mondjam, — hogy a kedvüket kissé le kell hiítenem, de az élet nem tréfa. Azzal keményen szembe kell nézni. Az nehéz valóság és könyörtelen. Sajátmagukról tudhatják legjobban.

— Már az úgy van! — lohad le a pár szótól is Ambarus bácsi.

— Maguk szegény, földhöz ragadt, alig élő emberek, kevesen is vannak — folytatom. — Gondoltak-e arra, hogy miből fogják eltartani ezt a szerencsétlen papot?

A két ember hallgat kietlenül, én pedig tovább tépdesem bennük az alig kinyílt örömet.

— Amit az Egyház segíthet, az édeskevés, az államsegély, — ha ugyan a kultuszkormány hozzájárul az új magyar parókia megszervezéséhez, amiben nem hiszek — még kevesebb. A törvény szerint bizonyos lélekszámot ki kell mutatni. Hol szedik össze azt a néhány száz lelket ezen a vidéken? Jól tudják, hogy a legtöbbnek csak a neve maradt meg magyarnak.

— Az is igaz! — helyesel újra Ambarus bácsi.

— És nézzék ezt a reményteljes fiatalembert. Azt hiszik, kibírja a reáváró súlyos megpróbáltatásokat, éhezést, nélkülösséket, kilátástalan munkát? Hiszen a lélek most is hálni jár bele. Micsoda lelke, testi gyötrelmem vár itt rá! Bele fog pusztulni.

Áron Gergely Székely ellenségesen vetette fel bikafejét.

— És ha mi pusztulunk el? ... Reánk nem gondol az úr? ... Ne legyen nekünk senki támaszunk, vigasz-talónk, bátorítónk? Ne legyen nekünk Istenünk, csak Dumnezeunk? Mi?

A tíz körme úgy kampósodott, mintha az egész világra rá akarná venni magát.

— Mi nem vagyunk magyarok? Értünk nem lehet meghalni? ... Lehet, hogy püspök nem lesz köztünk belőle, de szent lehet! Az lehet! Mit akar többet egy pap?...

A szépszál embernek egész lénye szenvédélyesen felragyogott. Konok, nehéz, tüzes székely vére, büszkesége és szépsége, nagy emberi értéke.

— Azt hiszi az úr, hogy negyvenen nem tudunk egyet eltartani, ha pohárban ülne egész nap, akkor is?

Megrendülve, szótlanul nyújtottam oda a kezemet. Áron Gergely erre megenyhült. Újra fölénysesen, bizakodva mosolygott:

— Bízza csak reánk az úr! ... Ha már segíteni nem tud, legalább a kedvét ne vegye el! — dörmögte a fülembe, hogy a pap ne hallja, aki kedves érdeklődéssel közeledett.

— Miről van szó?

— Éppen azt magyarázom a tekéntetes úrnak, — siet megelőzni Áron Gergely, nehogy elszóljam magam — hogy idefenn a havason vóna néhány medvénk. A ki-lövésüket nagy pénzért el lehetne adni. Abból újra lehetne építetni a templomot. Mi úgy odavezetnek, hogy éppen csak meg kellene lőni őket. Éppen kérdem, nem tud-e valami gazdag bojárt a tekéntetes úr.

A pap melegen felkacagott.

— Na ezt újra jól „kigondolta“. Medvéből templo-

mot! Hát ez kitűnő! Kutya legyek, ha meg nem írom a püspöknek.

A Gergő ravasz szeme felvillant.

— Látja, ez jó gondolat! Amilyen jó ember a püspök, erre még az aranyóráját is elküldi, s lehet, hogy még a kánonok urak is leaggatnak valamit magukról, ha megtudják, hogy milyen nyomorúságban vagyunk.

— Életrevaló ember ez a székely.

— De menjünk, mert vár már az ebéddel a kúrátorné asszony!

— Jó tyúkhúsleves hosszulaskával. Tessék tiszte-lendűr! Lásson hozzá, tisztelt úr! — kínálja kedvesen.

Egyszerű, de tiszta minden a kicsi házban. A kúrátorék, mennyire a szegénységük engedte, igyekeznek ki-tenni magukért. Bor is kerül az asztalra. Savanyú zsidó-bor. Már amilyet itt az Isten háta megett kapni lehet, de az egyháztanács megkedvesedik tőle, bizalmassá oldódik és szerető nézéssel simogatják a papot. Nem gondolnak arra, hogy az ő barázdájuk nem vet fekete habot a me-zőkön, sivár sorsuk félelme pillanatra elphihent, a bizánci szentek idegen illata nem kíséri a lelküket legalább addig, amíg együtt vannak.

— Beszéljenek magukról! — biztatja a gyermek-pap, hogy az életükbe belelásson, de az emberek szemér-mesen titkolják panaszaikat, nehogy megijesszék. Úgyis elég korán találkozik szegényke a nyomorúságukkal.

— Hát csak megvagyunk ... Ahogy lehet.

Némelyek szeretnék megkérdezni, hogy vájjon lesz-e még magyar világ, de nem merik, pedig milyen szomjasak utána! A vágy és az elképzelt álom őrzi csak őket, a titokban reménykedés. A nagy közösségből kiszakítva, a hegyek közé zárva, a rettegések árnyékában valami kis hírt szeretnének hallani, valami jót, biztatót, ha nem is igaz; de nem mernek megnyilatkozni, csak a szájuk prémje rebeg, s az izgalomtól a tyúkhúsleves kireszkét a

pléhkanálból. Én is tudom, a pap is tudja, ők is tudják, hogy hazugság az is, az egész jó ebéd, aminek eljön a bőjtje. Hazugság és áltatás az Áron Gergely mutatott jókedve, tréfái, nagy hangja is. Beleizzad, úgy mondja, sorolja őket, hogy ne legyen időnk gondolkodni. A szemeket azonban nem bírja kioltani, a súlyosan megbélyegzett, csont s bőr arcokat letakarni, a ruhákból is látszó nyomort letagadni, a félig elfeledett hitet és nyelvet elnémitani, hiába dicsekedik magukkal. Dehát a pap háztűznézőben van közöttük, s ilyenkor csak a szépet szokás mutogatni.

Kinn a pitvarban azalatt a csendőrok érdeklődnek, hogy mi van itt.

Mindenki úgy tesz, mintha nem venné észre. A kúrátörné sápadtan és túlzottan kínálja az ételt,

— Szeressék, no!

A kúrátor ijedten a pohárhoz nyúl:

— Vegyük fel, emberek!

Az emberek isznak és elszántan maguk elé néznek.

Áron Gergely új ánekdótába kezd, de hirtelen ő is elnémul, mert egyik maga elé könyöklő ember azt találja mondani elgondolkodva:

— Igaz, hogy ma magyarul imádkoztunk? ...

Utána néma csend lesz.

ÚJABB zaj támad a pitvarban. A kocsis jött jelenteni, hogy a fogat előállott.

A papra nézek, hogy menjünk, de ő csak a kezét nyújtja.

— Te csak eredj, bátyám! Én itt maradok!

Az emberek felnéznek az égbe, ahol az Isten lakik.

MENEKÜLÉS

Ki se virradt tisztelesen, a sógorom azzal vert fel álmomból, hogy egy csendőr van itt.

— Mit akar?

— Az a paranca, hogy az Örsre kísérjen téged.

Elsápadtam.

— Engem? ... Miért?

— Valami magyarországi írót fogtak el az éccaka, aki rád hivatkozik.

— Írót? Ki az?

— Azt mondja a csendőr, hogy az útlevele Maár István névre van kiállítva. Téged akart meglátogatni.

— Engem? ... Maár István? ... író? ...

— Ismered?

Soha életemben még a nevét se hallottam, de még a sógoromnak se árultam el. Sohase lehet tudni az ilyen ügyek kimenetelét. Minek keveredjék bele ő is. Hallatlanná tettem a kérdést.

— Szólj a csendőrnak, hogy mindjárt jövök!

A sógor arca is be volt esve. Még a hangja is fázott.

— Vigyázz! ...

— Jójó! ... Ne oktassatok folyton! ... Ma-ár ... István? ... Ki lehet, mi lehet? ... Úristen! ...

Idegesen rágattam magamra a ruhát és lábujjhegyen mentem át a szobákon, hogy gyanútlanul alvó csa-

ládomat meg ne ijesszem. Pillanatra azonban a gondolat megállított: „Vájon nem kellene elbúcsúznom tőlük?”

A konyhában a csendőr összevágta a bokáját. Fegyverrel volt. Belém nyilait, de úgy tettem, mintha nem látnám.

A kapuból a sógor visszaintett.

— Kihez fordulunk, ha... ha nem jönnél vissza?

— Hagyj már a fenébe! Ne fordulj senkihez!

A sógor úgy nézett utánam, mintha koporsót vittek volna ki a kapun. Az orra tövében sárga izzadtságcseppek ültek.

Elől mentem, a csendőr utánam. Hallgattam, a csendőr se beszélt. Mindössze a lépcsőnél igazított jobbra. Kurtán és durván:

— Az irodába!

Ebből tudtam meg, hogy engem tulajdonképpen bekísértek.

Az asztalnál zordan és keményen ült az örmester, gyanakvón, fürkészve, minden moccanásra feszülten. Oldalt a pádon egy sovány, szőke, teljesen ismeretlen fiatalembert. Alig léptem át a küszöböt, örvendve felugrott.

— Kedves bátyám!

Súlyos, végzetes pillanat volt.

Ki lehet ez az ember?

Ha őszintén megmondom, hogy nem ismerem, azonNAL letartóztatják, vallatják, kínozzák, börtönről-börtönre hurcolják, még ha ártatlan is. Jól ismertük mi már ezt a módszert. Még a pillanatot is meg fogja átkozni, amelyben született. Nagy árat kell fizetnie, amíg kiderül az ártatlansága.

Miattam jusson ilyen helyzetbe egy *magyar*?

De hátha nem magyar? ... Lehet ázsánt provokátor is. Számtalan esetről tudunk. Mihelyt úgy teszek, mintha megismerném, magamat teszem tönkre. A csa-

ládomat. A gyanútlan, ártatlan asszonyt, apró gyermekemet, a hozzámtartozókat. Ki se lehet számítani, mi vár ránk.

Mit csináljak?

A pillanat töredéke alatt kellett döntenem, mert ha az örmester észre veszi bizonytalanságomat, vége mindenek. A gyanúnak még az árnyéka se férkőzhessék hozzá. Meggyőzőnek kell lennie a hangnak, fellépésnek. Nyugodtnak és minden kétséget kizároan biztosnak. Az emberismeretemre és ösztönömre kellett hallgatnom. Mielőtt a fejemet feléje fordítottam volna, a gondolat gyorsaságával átfürkésztem magamban az egész embert. Az alakját, arcát, szemét, vonásait, tekintetét, hangját, fellépését, van-e valami idegen benne, a típusában, ki-jjtésében, a mozdulatában, nem ad-e valamiféle titkos jel, mert ha igen, akkor — nem ismerem meg.

Valami meghozzájárult bennem és nem haboztam. A váratlan találkozás kedves meglepetésével nyújtottam feléje a kezemet.

— Hát te hogyan kerülsz ide, Pista fiam?

— Hozzád készülttem, meg akartalak látogatni, kedves bátyám. Brassóban mondták, hogy csak itt lakói a szomszédban.

Az örmester felugrott.

— Ismeri?

Az örmester elkkésett. Csak egyszer néztünk egymás szemébe és már biztosan tudtam, hogy magyar ez a fiú.

— Hogyné ismerném! ... Miért vették őrizetbe? Baj van az útlevelével?

Az örmester még mindig nem engedett fel.

— Nem, nem útlevél! Ezt az embert a katonai hídőrség tartóztatta fel az este és kísérte be az Örsre.

— A hídőrség? — ütköztem meg.

— Igen! — csapott le az örmester. — Ha valaki önt becsületes szándékkal meg akarja látogatni, itt száll

le a vonatról és nem csavarog este a vasúti töltésen. Ez az ember gyanús!

— Tökéletesen igaza van, őrmester úr!

Átvillant rajtam, hogy még mindig visszavonulhatok. Meglepetten és hidegen néztem a fiatalembert:

— Hogy kerülsz te a vasúti töltésre?

A fiú nem jött zavarba.

— A kalauz a vonaton kihirdette, hogy a fürdőjegyem erre a vonalra nem érvényes és mivel nem volt elég román pénzem, a szomszédos állomáson le kellett szállnom. Ott mondták, hogy néhány kilométernyire van a falud. A sínek mellett alig kétórai séta. így kerültem a vasúti örség kezébe. Az éccakát velük töltöttem, reggel bekísértek. Azóta itt vagyok — mosolygott nyugodtan.

Világos és érthető magyarázat. Újra megnyugodtam.

— Ebben nincs semmi gyanús, őrmester úr! ... így, azt hiszem, mehetünk is.

Hiába öleltem meg a fiút:

— Igazán kedves gondolat volt töled, hogy meg-látogass! Kár, hogy ez a kis félreértés történt — az őrmester nem tágított.

— Az úr itt marad! Előbb jelentést teszek a felettes parancsnokságnak.

Ez az, amitől féltem. Ha ez megtörténik, én is benne vagyok a bajban. Elővezetés, kihallgatás, hercehurca és ki tudja, miféle előre nem látható fordulatok. Mindenképpen meg kell akadályoznom.

— Ugyan, ugyan, őrmester úr! — rosszaltam kedvesen a tervet. — Minek az efféle. Az ön ítéloképességeben fölöttesei megbízhatnak és meg is bíznak. Egy ilyen régi, kipróbált szerve az államhatalomnak, mint az őrmester úr, teljes jogkörrel intézkedhetik. Az urak nem is veszik jó néven, ha minden kicsiséggel őket zavarja. Még azt mondhatnák: „Mit? Ennyit se tud magától el-intézni? Miért séf? ...“

Az örmester zavarba jött, de mindenki más gondolata támadt.

— Vállal ön ezért az úrért felelősséget?

— Felelősséget?

Váratlanul a fiú közbe lépett.

— Nem! Azt nem kívánhatom! ... Az ember a saját édesapjáért se vállaljon felelősséget a mai világban! ... Nekem meg van a lehetőségem, hogy a követségemhez forduljak védelemért és elégítételekért, amit meg is fogok tenni...

Láttam, hogy a fenyegetésre kezdi elveszíteni az örmester alig bimbózó jóakaratát. Zordonra rándult az arca, de megelőztem.

— Ne zavarjuk még jobban össze a dolgot, uraim! Természetesen vállalom a felelősséget!

A fiúnak intettem, hogy fogja be a száját. Az első vonattal tovább küldöm és aztán ki az ördög törödik tovább az egész felelősséggel? Csak akkor rettentem meg, mikor az örmester kijelentette, hogy ő ugyan az én felelősségemre szabadlábra helyezi az urat, de előbb felveszi a jegyzőkönyvet.

Úgylátszik belesápadtam, mert az örmester kajánul mosolygott.

Még csak nem is tiltakozhattam ellene.

A kezem azonban nem rezzenet meg, mikor aláírtam a jegyzőkönyvet.

Az örmester megnézte az órát.

— Félórás múlva érkezik a brassói gyors. Az úrnak azzal el kell utaznia! Ki fogom kísérteni az állomásra.

— De hiszen még nem is reggelizett! — ütődtem meg.

— A gyorsvonaton van étkezőkocsi.

A fiú is megpróbálta belátásra bírni a szigorú csendőrt. Arra hivatkozott, hogy pengővel nem tud jegyet vál-

tani. Láttam rajta, hogy beszélni szeretne velem. Az őrmester azonban hajthatatlan maradt.

— El kell hagynia az őrs területét... Vigyázz! ... A csendőrnek mindenki is adta a parancsot.

Bele kellett nyugodni. Szívesen felajánlottam az útiköltséget, sőt magamban még örültem is, hogy ilyen símán végződött a különös látogatás.

Az őrmester azonban megváltozott irányomban. Gyanakvó, hideg, alattomos, ellenséges volt a viselkedése. Láttam rajta, hogy vagy tud, vagy forral valamit magában. Azt is észrevettem, hogy titokban figyelnek, alattomosan lesik minden lépésemet. Valószínűleg a postámat is ellenőrzik. Nem nehéz erre rájönni. Arra is rákészültem, hogy valamelyik éjjel házkutatást fognak tartani. Megszokott dolog és vigyázni fogok, hogy semmit ne hagyhassanak nálam. Az én lelkismeretem tiszta.

Aznap nem történt semmi, de éreztem, hogy történni fog. Nem lehet ezt a különös előérzetet megmagyarázni, csak mintha megváltoznék minden az ember körül. Érzékei kifinomodnak, alig villanásnyi dolgokat, mozdulatokat vesz észre, különös jelentőséget kap minden és szinte átlát az embereken, a közömbös szavakból is kiolvassa a titkaikat és messzirol megérzi a fenyegető veszedelmeket. Még álmaiban is. Különös, halálos, elszánt és titkos bajívás ez, ami megőrli az idegeket. Az agy és az érzékek fokozottan, fáradhatatlanul dolgoznak, mintha szakadatlan éterhullámok villannának át rajtuk. Hiába igyekeztem megnyugtatni magamat, hogy ok nélkül izgatom magamat, az életösztön valami ellen védekezett. Minél nyugodtabbnak igyekeztem látszani külsőleg, belsőleg annál gyorsabban összeomlottam. Szemeim beroskadtak, különös fényt kaptak, testem feszült, mozdlataim villámgyorsak lettek. Észrevétenül húzódtam vissza a társaságtól, kerestem a magányt, rejteket.

— Mi van magával? — aggódott a feleségem. —
Beteg?

— Nem érzem egészen jól magamat.

Minek zaklassam fel szegényeket. Pedig talán jó volna előkészíteni őket a súlyos lehetőségekre.

Nem. Várak még. Hátha alaptalanok az aggodalmaim.

Másnap kaptam az első hírt, hogy a fiatalembert kémkedés miatt letartóztatták. Detektívek várták a brasói állomáson és mindenjárt megbilincselték.

Kissé elszédültem a híre, de utána egykedvű, tompanyugalom vett erőt rajtam. Lesz, ami lesz. A könny azonban kicsordult a szememből, mikor látom, hogy gyerekeim milyen önfeledten játszanak az udvaron, a kutya nézi őket, feleségem a kertben szorgoskodik, az úton békésen nyikorognak a szénásszekerek és fáradt emberek bandukolnak mellettük. Agglegény sógorom morog magában, hogy minden munkát ráhagytam, ők még nem tudják, hogy mi történt. Úgyis elég korán megtudják. minden pillanatban itt lehetnek a csendőrök, hogy engem is letartóztassanak. Félszemmel állandóan az utat lesem. Nem ártana egyet-mást előkészíteni, de azt se tudom, hogy mit szabad és mit szokás a börtönbe vinni. Sürgős és fontos elintézni valóim is volnának, de — minek? Most már minek? ...

Bizonyos, hogy az örmester csinálta az egészet. Tönkre akar tenni. Régen hallom, hogy szeretnének a faluból eltávolítani. Most már sikerül nekik. A bűnrészességet előre bevallottam azzal a felelösségvállaló nyilatkozattal, amit minden kényszer nélkül írtam alá. A hatóságot igyekeztem félrevezetni, sőt még pénzt is adtam egy „veszedelmes kémnek“, hogy megsökhessék. Nincs az a hatalom, amely a súlyos vág alól tisztázni tudna. Egyetlen lehetőség volna, ha azt a nyilatkozatot visszaszerezhetném, de az azóta a hadbíróság asztalán

fekszik és — kivételes állapot van ... Az a fiú bizonyosan nem vall ellenem, de ez se segít rajtam. Előre tudom, hogy mi vár rám ... Hol volt az eszem, Úristen! ... Hiszen az élettes könnyű volna leszámolni, de mi lesz a kis családommal? — Tegnap reggel még ki gondolta volna, hogy ide jutok? ...

Töprengésemben a gondolatok egymást kergetik. Viharzik a lelkem. Egyedül és tehetetlen vagyok, kiszolgáltatva az eseményeknek és mégse bánok semmit, hiszen egy magyarért tettem, amit tettem. Majd az én szenvédésemnek is beérík a gyümölcsé és felvirrad Erdély felett is a nap ... Az igazság és Isten még nem haltak meg!

újak éccaka ne lenne! ...

Pedig már hanyatlak a nap. A csordákat is haza hajtották és lassan elnéptelenedik az utca. A nap piro-sán ver fel az ég aljára.

— Szél lesz! — mondomb magamban, mintha az volna a legfőbb gondom.

Álllok ernyedten és nézem, hogyan lepi be a sötétség a szobát. Lehúnyom a szemeimet és érzem, hogy forróak a szempilláim. Az ablakok nyitva vannak és látom, hogy szükül a rés pillanatról-pillanatra a függöny-szárnyak között. Fáradt vagyok. Jó volna leülni, de nem merek.

Miért nem merek? ...

Hirtelen összerezzenek. Gépkocsi búg végig az utcán feltűnő zajjal. Valaki a sebességváltókkal kínlódik, a kocsi meg-megáll, újra nekiugrik, aztán — éppen előtünk — végleg bedöglik. Még van annyi ereje, hogy szorosan az ablak alá kanyarodjék és az utat szabadon hagyja.

— Értem jöttek! — döbben belém.

Óvatosan kikémlelek, hogy mi történik.

Alacsony, köpcös úr ugrik ki a kocsiból, bosszusan felnyitja a hűtő-köpenyt, babrál a gépen, körülnéz,

mintha segítséget várna, de az utca nép télén. Gyors mozgással jelt ad az ablakon.

— Van itthon valaki?

Szinte felkiáltok az örömtől. Hiszen ez Dani, az ügyvéd, kenyeres pajtásom.

— Az Isten küldött téged! Soha jobbkor!

— Csend! — lő rám a szemeivel.

Soha ilyen feldültünk, izgatottnak nem láttam.

— Mit csináltál, te szerencsétlen! . . .

— Már ... már ... te is tudod? — hebegem.

— Mindent tudok! — susogja alig hallhatóan. —

Jobban, mint te. Megvannak a magam értesülései. Menekülj, amíg nem késő! Szökjél át a határon! . . . Csodálom, hogy még megtaláltalak . . . Azért jöttem, hogy figyelmeztesselek.

— Olyan ... súlyos az eset?

— Tizenöt-húszévi kényszermunka, de lehet életfogytiglani is ... Hogy tehettél ilyent!! . . .

— Nem lehetne ...

Nincs kivel beszélni. Az ügyvéd beugrik a gépbe és elsuhan, mintha helyettem menekülne.

„Kényszermunka! .. .“ Lélekzetem elnehezült, bennsőm kiürült, agyam lüktetett, valami rám súlyosodott, kezeim megfagytak, a verejték hideg rajtam, mint a halotton. Hiába jut eszembe, hogy most kellene ébernek, erősnek, hidegvérűnek és ravasznak lennem, aki küzdeni tud. Szakállas, torz, sötét rabok ijesztő képei futnak el szemeim előtt és fülemben csörög a láncuk. A szemükben néma átok és dac. Egykor derék emberek. Sokszor láttam őket eltűnni a komor odúkban, ahonnan nincs többé visszatérés. Csendes emberek, akikben soha sincs csend. Árnyak, kik saját koporsójukatőrzik reménytelenül.

Menekülnöm kell! El, el a háztól minél előbb! Minden pillanat késő!

Gyorsan kimarkolom kevés pénzünket a szekrény-

ből, papírt, hasítok és kuszán ráírom, hogy ne keressék: — „*Én vettem el!*”... Más ruha nem is kell. Jó, ami rajtam van. A bekecs nem ártana, mert hidegek az éccakák. Azt kidobom az ablakon a kiskertbe. Onnan elvehetem észrevétlenül. minden feltünést kerülnöm kell. A családom se sejtse, hogy mi lett velem. Nem terhelhetem úgyis nehéz sorsukat az enyémmel. így is faggatni, valatni fogják. Ezért igazolásul és megnyugtatásul néhány sort hátra hagyok: — *Közbejött súlyos okok miatt hirtelen hosszabb időre el kellett távoznom. Ne aggódjanak miattam és intézzenek minden saját belátásuk szerint***

Egyszerre meglep a vágy, hogy írjak sokat, minden, öntsem ki a lelkemet, minden érzémet, de nem szabad. Miattuk. Elég ennyi, hogy elhárítsa róluk a felelősséget. Legalább én azt hiszem. Majd eljön az idő, mikor minden megmagyarázhatok ...

Az elemózsiáról, ételről le kell mondanom, pedig az volna most a legfontosabb, de nem tudok észrevétlenül hozzá jutni. Talán ha sikerülne beosonni a kamrába. Meglátjuk...

Itt a perc. Még egyszer végignézek a szobán, a drága otthonon. A bútorok olyan dermedten állnak, mintha tudnák, miről van szó... Meghajtom fejemet és az utolsó csillag is lehull a lelkemben. Kissé megszédülök és nekidőlök az ajtófélénak. Egyedül vagyok. Olyan egyedül, hogy örök cinkosom, árnyékom is eltűnt a lábaiamtól ... Aztán az jut eszembe, hogy valamit mégis meg kellene csókolnom itthon, búcsúzóul, utoljára, de lábaim hirtelen a küszöbhöz fagynak, mert a harmadik szobából gyermekem drága, önfeledt kacagása hangzik fel. Bizonyosan édesanyuk játszik velük.

— Ha tudnák, ha tudnák! — és észrevétlen kisurranok az ajtón ...

ESTE van. Az ég megtelik rejtelemmel, torkomra rászorul a félelem hideg keze.

Merre menjek, hová legyek? ...

Most jut eszembe, hogy erről nem is gondolkodtam, csak valami homályosan sürgeti bennem, kiabálja az erdőt, rengeteget, mint az úzött vadban az ösztön. Csak oda bevehessen: magamat!

Fellesek az égre. Szerencsém van. Nehéz felhő-hullámok terjengenek szét rajta. Lábjujhegyen megyek véig a falu közt és mégis minden lépésem az agyamban visszhangzik, a kapu-csattanások és árnyékok ijesztőek, ellenségesek, árulók. minden zugra, neszre figyelve, kikerülöm az útra kieső kis ablakfényeket, szinte gyűlööm a házacskákat, hogy nem akarnak elfogyni (pedig menyire tele vannak szegények jajjal és bajjal!) — s csak a kéményükön ülő bagoly nyugalmát irigylem, amely kerek lángszemével a jövőjüket nézi mozdulatlan.

Alig pár kilométer a bükkös és mire odaérek, mégis olyan fáradt vagyok, hogy az első fa alá le kell ülnöm.

Hátam mögött csendesen az erdő zúg, előttem a mezők hallgatnak, távolabb a falu rémlik a fekete homályban. Nem bírom a szemetet levenni róla és keserűen rágom a múlt, az emlékek drága gyökérszárait, míg az orrom a könnytől megvastagszik. Arcom fehér, szívem nem is dobog, az óram ver helyette, feltűnően.

...Vájjon, mit csinálnak az enyéim? Észre vették-e szökésemet? Engem siratnak-e, féltenek-e, vagy már a rájuk tört csendőrszurony előtt reszketnek?

Mindegy.

Az ő érdekük is, hogy így történt. Valahogy elviselik a megróbáltatást, amíg máskép lesz. Nem szabad érzékenykedni. Mihelyt lehet, követni fognak. Meg van annak is a lehetősége. Mit sorvadozom itt? Tulajdonképpen

régi álmunk teljesül, hiszen hazára térek, újra szabad, független magyar lehetek, szenvedéseknek vége lesz.

Igen, igen, de nem így. Nem így! . . .

Másképpen gondoltuk, másképpen terveztük! ...

Elnémulok, s a tücsököt tovább sírnak a lábaimnál.

NAPK óta bujdosom az ismeretlen erdőkben éhesen, ziláltan, mindenre és mindenire gyanakodva, elszántan. Más ember lettem, mintha kicseréltek volna. Érzékeim megélesedtek, búvom a bokrokat, sűrűségeket, szimatolok, lappangok és szemeim gyűlölettől lobognak, mint a vadakéi. Órákig lesem az esztenákat, pásztorokat, hogy kelepcébe ne essem. Tölük tudom, hogy üldöznek, a határokat is megerősítették. Hazudok, áltatom és félrevezetem őket. Nem bízom senkiben. Lehetetlennél lehetetlenebb terveket koholok és ha néha pihenek is, nyitott szájjal lihegek, mint a farkas. Már nem félek, de sötét indulatok torlódnak bennem. Az első nap ernyedtsége, gyengesége elmúlt, félelmes erőt érzek magamban és fáradhatatlan vagyok. Túlnőttem az emberi képességeken. Törvény, rend, szokás, minden levedlett rólam. Néha magamra döbbenek: „Én vagyok ez az ember? ...“ Már családomat se féltem annyira. „Vigyázzatok, mert ha a hajuk szála is meggörbülsz...“ Csak józan ésszel eszelenség ez a gondolat. Uglyátszik, a külsőmön is meglátszik, hogy mivé lettem, mert a pakulárok keresztet vetnek a láttomra, s a kutyájukba belereked az ugatás, pedig semmi fegyver nincs nálam. Magam vagyok a fegyver, az ítélet, a bosszú és a halál. Kisugárzik egész lényemből. Igen, igen. Erre a pontra egyszer mindenki elérkezik és akkor tűz lesz, akkor vér lesz, akkor jaj lesz! ...

Furcsa. Már kacagni is tudok. Ok nélkül és önkéntelen. Isten őrizzen az ilyen kacagástól!

Azt se tudom, hogy tulajdonképpen hol vagyok. Ez a vidék előttem ismeretlen, de már nem törődöm vele. Kényelmesen járok a fák közt és mindegy, hogy hol döllök le szendergésre. Félelmes és néma rengeteg sziklákkal és szakadékokkal, vad-szaggal és titkokkal. Valahonnan fejszecsapások konganak ide. Füst is látszik. Arra veszem a léptemet. Néhány nyavalvás favágó nem számít.

A hátuk mögött ütközöm ki a sűrűből. Fel egyenesednek és rám bámulnak. Magam is meglepődöm. A falumból való két ember. Ök is megismernek.

— A tekintetes úr? — nyögik. — Hát nem szökött át a határon?

Vállat vonok.

— Eltévedtem az erdőben. Azt se tudom, hol vagyok tulajdonképpen.

— Itthon! — suttogják. — Ez a Kútpataka bérce. Arra fennebb van a határalom. Órajárást sincs.

— Szóval visszakerültem oda, ahonnan elindultam ... Maguk mit reszketnek?

A két ember lesüti a szemeit.

— Nem magunk miatt... Az örmester úr ...

— Az örmester úr gazember! Értik? . . . Ha találkoznak vele, nyugodtan megmondhatják, hogy láttak. Beszéltek velem.

— Mü, hogy szólnánk! Isten őrözzön!... Elég baja van így is a tekéntetes úrnak. Úgy vadásszák, mint a nyulat.

— Tudom!

— Tudja?

Elhallgatnak, a fejüköt csóválják és titokban egymásra pislognak.

Két szegény magyar. A rámnézésük azt mondja: „Könnyű az úrnak, mert már nincsen kisebbségi sorsban! Igaz, hogy földönfutó, de szabadember, akinek nem

kell rettegnei éjjel-nappal, viselni a folytonos gyűlöletet megalázottan, jövőtlenül, senkiben sem bizakodva, kiszolgáltatottan, folytonos veszedelmek közt.“ Nézem és sajnálom őket. minden együttérzésem feltámad, a közös sors, melyet annyi ideig együtt hordoztunk. Összecsikor-dítom a fogaimat és igyekszem nem gondolni rá.

— Hogy van a feleségem, a családom?

— Most már nincs baj, békében hagyják, de első éccaka minden felforgattak a háznál. Aszondják, hogy a tekéntetes úr valami céadolát hagyott hátra. Abból lát-ták, hogy hiába faggatják.

Megkönnyebbülök.

— Ha hazá mennek, nyugtassák meg! — állok fel a tüzük mellől.

— Hova megy? Mit akar? — ijed rám a két székely.

— Azzal maguk ne törődjenek!

És újra bevágok a sűrűségbe, egyenesen a határnak. Egyikük utánam szalad.

— Tekéntetes úr! Jó uram! Az Isten a dolgát! Nekimegy a kész veszedelemek! Várja meg legalább az éccakát!

Ránézek, mosolyok és szótlanul tovább megyek. Az ember szörnyülködve néz utánam.

LEHET, hogy meg vagyok bolondulva, lehet, hogy halál lesz a vége, de én többet a saját földemen nem szököm. Átmegyek a határon, mert nem tehetek mást, de *nem szököm*. Árulás, holtomig tartó szégyen volna.

Lehet, hogy ostobaság, amit teszek, vagy fényüzés pár óráig a szabadsággal. Mindegy. Megéri, hogy végre ember lehettem hazugság, leplezés, rettegések, hízelgés, túlzott meggondolások, okos megfontoltság, a pillanatok folytonos mérlegelése nélkül, nyíltan, egyenesen, a ma-

gam igaza és joga szerint, emelt fővel. Ember, a magam értéke és bűne szerint. Ember . . .

Már nem fedezem magam bokrokkal, rejtekekkel, fatörzsekkel és éccakával. Nem lappangok szirtek mögött lapulva, szakadékokban, nyomokat tüntetve, ellenséget látva az élőfában is; hanem szilárdan tartok célom felé, minden áthatolva, mint a kísértet. Gátlásaim eltűntek. Homlokot és öklöt vetek szembe a veszedelmeknek. Csak most látom, itt a békés bükkök alatt a lombokon átszűrődő fényben állva, hogy miből szabadultam. Szeretnék visszafutni, hogyha már mindenkinél nem is tudom, legalább annak a két embernek eláruljam a titkomat.

— Mégis jó volna óvatosnak lennem, számot vetni a körülményekkel, túljární a határörök éberségén, esetleg pénzzel ... — nyögi bennem a régi világ, a tapasztalatok és a „józan ész“, félre veri bennem a vészharangoat; de én már ezeken túl vagyok. Többé már nem kerekedhetnek *ezek* fölém, mert én ártatlanul szenvedtem olyan hosszú időn át. Engem többé meg nem gyalázsenki! Aki utamba áll, azt megölöm.

Megölni valakit, embert ölni? . . . Ejnye be furcsa gondolat! ... Még nem szoktam hozzá, pedig bennem él régóta, csak nem mertem még kimondani... És most valósággal ujjong bennem, a kéje eloldozódik a tagjaimban és nehéz párat fújok magam elé, aminek kötélszaga van. Az idegeim azonban túl vannak azon, hogy ilyen kicsiséggel törődjem. Az arcom mégis megkeskenyedik, mikor fakón, elszántan magam elé mondом:

— Ha másképpen nem megy, meg fogom tenni!...

Egyelőre se nem táplálom a gondolatot, se nem tiltakozom ellene.

Megyek, haladok előre, nyíltan, fedetlenül, amerre a lábam visz és pihenek, amíg belém nem harsan a kiáltás:

— Stai!

Alig húsz lépéshöz egy határőr katona szegzi nekem a fegyverét.

Ránézek és — igen — most már tudom, hogy meg fogom ölni.

A mellem elszorul, lehet, hogy hideg a testem is, de minden különösebb izgalom és szó nélkül, szinte komótosan megyek szembe vele.

— Allj! — hallom újra, de ez a katona nekem nem árthat. Érzem. Tudom. Azt is látom, hogy magányos poszt. Nincsenek mások a közelben.

Ő azonban vájjon tudja-e, hogy mi vár rá? ... Ha tudja, miért nem lő? ...

Olyan ez a dolog, mintha álomban történnék.

Most már pillanatokon múlik minden.

És ekkor a katona leengedi fegyverét, tiszteleg és megkönnyebbülve azt mondja:

— Te vagy az, uram? . . . Akinek birtoka volt Újfalu. A mi volt Domnunk!

— Te ... te ... ismersz engem?

A legény csakhogy körül nem táncolt örömében.

— Hogyne ismerném!.. . Én vagyok a Joane, a Moisa fia, akit megmentettél a haláltól, mikor a szekér keresztül ment volt rajta.

Egyszerre magamhoz térek, mintha a halálból ébredtem volna. Tétova mozdulatot teszek a kezemmel a homlokom felé és körülnézek. Most ismerek rá a világra. Szörnyen fáradt vagyok és alig hallom a Joane kérdését:

— Nem ismersz meg, uram? ... Nem emlékszel?

— Hogyne, hogyne! ... Régen volt. Van tíz eszendeje.

A legény egészen megélénkült. Látszik, hogy őszinte íz öröme.

— Nem tudtam, hogy te vagy az. mikor a nevedet az örmester úr kiadta parancsba . . . Milyen szerencse, hogy velem találkoztál!

Testközelbe lépik hozzám és bizalmasan hunyorgat.

— Át akarsz szökni?... Én engedlek, mert te jó ember vagy. Megmentetted az apámat... Csak itt menj, ezen az ösvényen! ... Jól is teszed. Nem jó nektek most itt, nálunk!

A legényre nézek hosszan, mélyen és megrázom a fejemet.

— Nem, Joane. Nem akarok átmenni a határon.

Joane elképped.

— Nem akarsz?

— Már nem! ... Vállalom a sorsot! ... Most már szégyellem, hogy eddig is eljöttem, de megérte, mert veled találkoztam ... No, Isten áldjon, Joane! ...

— Igazán visszamegy? ...

— Ti ezt még nem értitek, fiam, de majd eljön ennek is az ideje ...

A katona tátott szájjal bámul utánam, míg el tűnök a fák közt.

EGYENESEN az állomásra megyek. Gondoskodom a védelemről és azután jelentkezem a hadbíróságon.

AZ ÜGYVÉD nem akar hinni a szemeinek, mikor meglát és a nyakamba ugrik.

— Tudod te, hogy milyen szerencsés vagy? ... Annak a kémgyanús fiatalembernek kiderült az ártatlan-sága és megszüntették ellene az eljárást... De azért jó volt, hogy arra a pár napra félre húzódtál...

<i>Az ember</i>	5
<i>A nóta</i>	13
<i>A vén tekergő</i>	21
<i>A keresztfiúnk</i>	31
<i>Csalóka Sándor</i>	41
<i>A költő</i>	49
<i>Földönfutók</i>	59
<i>A fekete pityóka</i>	69
<i>A művész</i>	81
<i>A falevél</i>	93
<i>Bede Gyuri házassága</i>	105
<i>A klánéta</i>	117
<i>A kutyánk</i>	131
<i>A vén cigány</i>	141
<i>Horgászok</i>	149
<i>Részegh Béni</i>	161
<i>Tűz a falun</i>	173
<i>A deszka útja</i>	181
<i>Tanulmányúton</i>	193
<i>Pap háztűznézőben</i>	205
<i>Menekülés</i>	219